

52845

27 MAYIS İHTİLALİ VE KURUCU MECLİS

Yasemin DOĞANER

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Lisanüstü Eğitim, Öğretim ve Sınıf Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara
Eylül 1996

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim / Anasanat Dalında
DOKTORA / YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan *Prof. Dr. Mehmet Sarıca*

Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı

(İmza)

Üye *Prof. Dr. Mustafa Kemal*

Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı

(İmza)

Üye *Prof. Dr. Mustafa Kemal*

Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

...../...../19.....

(İmza)

Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

(Mühür)

ÖZET

27 MAYIS İHTİLALİ VE KURUCU MECLİS

Türkiye’de çok partili hayata geçildikten sonraki ilk iktidar partisi olan Demokrat Parti’nin yönetimi, 27 Mayıs 1960’ta yapılan ihtilal ile sona ermiştir. Ordu’nun bu hareketiyle, çok partili demokrasi bir süre için kesintiye uğramıştır.

Kurucu Meclis, ordunun yönetime el koyduktan sonra oluşturduğu Milli Birlik Komitesi hükümetinin direktifiyle kurulmuştur. Türkiye’nin bütün illerinin, meslek dallarının ve belli bir güçteki partilerinin temsilcilerinin bulunduğu meclis, cumhuriyet tarihinde bu nitelikteki ilk meclistir. Temsilcilerden ve on sekiz MBK üyesinden oluşan Kurucu Meclis, 1961 bütçesini, 1961 Anayasasını ve Seçim Kanununu hazırlamıştır. İhtilalden yedi ay sonra, 4 Ocak 1961’de açılan meclis, dokuz ay görev yapmış, Türkiye’de ilk kez Anayasa’nın referandumla onaylanmasına da zemin hazırlamıştır. Temsilciler Meclisi üye seçimlerinde, kitlelerin eşit bir şekilde temsilinin sağlanabilmesi için titiz davranılmaya çalışılmış ancak, Temsilciler Meclisinde DP Kurucu Meclis’in yaptığı 1961 Anayasası, DP dönemi uygulamalarına tepki olarak gelişmiş ve daha önceki anayasalardan farklı olarak “hukuk devleti, sosyal adalet gibi kavramlar anayasaya girmiştir. Bundan başka egemenlik anlayışında bir değişiklik olmuş ve parlâmento, egemenliği kullanan tek güç olmaktan çıkarak, Anayasa’da sözü edilen yetkili organlardan biri durumuna gelmiştir. 1961 Anayasası’nın getirdiği parlâmenter sistemle, yasama organı iki meclisli bir parlâmento olmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisinden başka 150 üyeden oluşan Cumhuriyet senatosu kurulmuştur.

Kurucu Meclis dönemi, ordunun Türkiye’de siyasi iktidara el koyduktan bir süre sonra MBK’nin inisiyatifiyle oluşturulan ve tekrar çok partili demokratik sürece geçmek için hazırlıkların yapıldığı bir ara dönemdir. Bu ara dönem, DP’nin siyasi faaliyetlerine son vermekle birlikte, yeni siyasi partilerin oluşumunu ve tekrar çok partili siyasi hayata geçilmesini sağlamıştır.

ABSTRACT

THE REVOLUTION OF MAY 27TH AND ESTABLISHING COUNCIL

The administration of the Democratic Party, which was the first powerful political party after the transformation to the Polymer System of parties, ended with the revolution which occurred on 27th May, 1960. This democracy of the Polymer System stopped for a while with the action of the army.

The Establishing Council was built with the order of the Committee of National Union which was performed after the army had brought about a revolution. The committee, which was made up of the representatives of all cities, branches of occupations and the powerful parties of Turkey, was the first committee in the history of the Turkish Republic. The Establishing Council which was formed by the representatives and the 18 members of the Committee of National Union prepared the budget and Constitutional of 1961 and the Election Law. Seven months later after the revolution, the council, which was established on 4th January, 1961, worked for nine months and prepared the background of Constitutional being accepted by the referendum. The Committee of the Representatives tried to be careful for representing the societies equally in the elections of members, but the majority of the opposing party -CHP, which took a place in the period of Democratic Party in the Committee of Representatives, could not be stopped. The Constitutional of 1961, made by Establishing Council, developed against the actions of the time of Democratic Party and the Constitutional included some concepts such as "the government of law or social justice" differing from the former constitutions. Moreover, the concept of sovereignty changed and the parliament stopped being the only authority which had the sovereignty and became one of the responsible organs mentioned in the Constitutional. With the Parliamentary System of the 1961 Constitutional, the legislative body turned to a parliament of two councils and besides from the Turkish Grand National Assembly, the Senate of Turkish Republic, which was made up of 150 members, was established.

The period of the Establishing Council was a period which was performed with the allowance of the Committee of National Union after the army brought about a revolution and in which the preparations were made in order to transform to the Polymer System again. In this period, the actions of the Democratic Party ended, some new political parties were established and it was made possible to transform to the Polymer System again.

İçindekiler

- Özet	I
- Abstract	II
- İçindekiler	III
- Önsöz	VI
- Kısaltmalar Listesi	VIII
- Giriş	1

I. BÖLÜM

27 MAYIS İHTİLALİNİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER10

A. Uşak Olayları	19
B. Topkapı Olayları	20
C. Çanakkale Olayları.....	20
D. İktidar - Muhalefet Mücadeleleri.....	21
E. Tahkikat Komisyonunun Kurulması.....	24
F. 28 Nisan Olayları.....	29
G. 555 K Olayı	30
H. Menderes'in Ege Gezisi.....	31
I. Ordudan Gelen İlk Tepki.....	32
J. Menderes'in Eskişehir Gezisi ve DP'nin Sonu.....	33

II. BÖLÜM

ORDUNUN İHTİLAL HAZIRLIĞI36

III. BÖLÜM

27 MAYIS İHTİLALİ VE ASKERİ YÖNETİM.....42

A. 27 Mayıs 1960 İhtilali.....	43
B. Milli Birlik Komitesinin Kuruluşu	45
C. İhtilalin Hukuki Dayanağı.....	47

D. Geçici Anayasa	49
E. Hükümetin Kurulması	52
IV. BÖLÜM	
TASFIYELER DÖNEMİ	56
A. Ordudaki Tasfiye	57
B. 147'lerin Tasfiyesi	59
C. 14'lerin Tasfiyesi	63
V. BÖLÜM	
KURUCU MECLİS HAZIRLIK DÖNEMİ	69
A. Kurucu Meclis Hazırlıkları	70
B. Kurucu Meclis Anayasası'nın Görüşülmesi	73
C. Kurucu Meclisin Özellikleri	77
D. Temsilciler Meclisi Üye Seçimleri	79
E. Kurucu Meclis'in Sosyo-Kültürel Yapısı	83
a. Temsilcilerin Öğrenim Durumları	83
b. Üniversite Eğitimi Görenlerin Alanları	84
c. Temsilcilerin Yabancı Dil Bilme Oranları	85
d. Temsilcilerin Mesleklerine Göre Dağılımı	86
e. Temsilcilerin Yaşa Göre Dağılımı	87
VI. BÖLÜM	
KURUCU MECLİS DÖNEMİ	89
A. Temsilciler Meclisin Açılışı	90
B. Seçim Kanunu Komisyonu Çalışmaları	98
a) Seçmen Yaşı Üzerinde Tartışmalar	101
b) Subay ve Astsubaylara Oy Hakkı Verilmesi	105
c) Seçim Sistemi ile İlgili Tartışmalar	106

C. 1961 Anayasasının Hazırlıkları	113
a) İlim Heyetinin Hazırladığı Ön Proje.....	113
b) Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Tasarısı	116
c) Anayasa Tasarısının Tümü Üzerindeki Görüşmeler	119
D. Anayasa Tasarısında En Çok Tartışılan Konular.....	125
a) Milliyetçilik Tartışmaları	125
b) Din ve Vicdan Hürriyeti Tartışmaları	133
c) Mülkiyet Hakkı Konusundaki Tartışmalar	140
E. 1961 Anayasasının Genel Karakteri.....	142
F. 1961 Bütçe Görüşmeleri.....	145
G. 1961 Anayasası'nın Halkoyuna Sunulması	150
H. Yassıada Duruşmaları ve Alınan Kararlar.....	158
- Sonuç.....	164
- Bibliyografya.....	167
- Ek	173

ÖNSÖZ

Türkiye’de çok partili hayata geçildikten sonra, siyasi yapıda bir önceki döneme göre farklı anlayışlar gelişmişti. DP iktidarı ile birlikte siyaset halka inmiş, muhalefet siyasi yapıda önemli bir rol oynamaya başlamıştı.

Günümüzden sadece 36 yıl öncesinde yaşanan siyasi olayları irdelemeye çalıştığımız tezimizde, dönemin kaynaklarını kullanarak konuya açıklık getirmeye çalıştık. Gizli belgelere ulaşamamakla birlikte, 27 Mayıs ihtilali ve Kurucu Meclis hakkında oldukça fazla Türkçe kaynağa sahibiz. Bunun yanı sıra İngilizce kaynakları da incelemeye özen gösterdik.

Tezimizde, 1960 ihtilali öncesindeki siyasi yapıyı ve ihtilal sonrasında kurulan Kurucu Meclis’in yapısını ele aldık. İncelediğimiz dönem çok partili demokrasinin kesintiye uğradığı bir dönem olması nedeniyle Cumhuriyet tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Çalışmamızı yaparken, TBMM Kütüphanesinde bulunan Kurucu Meclis Tutanaklarından, Temsilciler Meclisi Tutanaklarından, MBK Genel Kurul Toplantıları Tutanaklarından, TBMM Zabıt Ceridelerinden, TBMM Kavanin Mecmuasından, TBMM Tutanak Dergisinden ve 1960-1961 yıllarına ait gazete ve dergilerden oluşan süreli yayınlardan ve konu ile ilgili kitaplardan yararlanmaya çalıştık.

Bütün bu kaynaklardan yola çıkarak, elimizden geldiğince Kurucu Meclis’in Cumhuriyet tarihindeki diğer meclislerden farklarını ve benzerliklerini ortaya koymak ve niteliğini anlamak için bu araştırmayı meydana getirdik. Konumuz henüz yakın bir geçmişle ele almakta olduğu için sahip olduğumuz kaynakların çoğu, taraflarca yazılmış subjektif kaynaklardır. Konuya nesnel bir biçimde yaklaşabilmek için konuyla ilgilenen araştırmacı tarihçilerin bu konuyla ilgili kapsamlı araştırmalarına ihtiyaç duymaktayız. Dönemin gizli belgeleri ilerleyen zamanlarda ortaya çıktıkça karanlıkta kalan kimi noktaların daha da aydınlığa kavuşacağına eminiz.

Tezimizin hazırlanmasında birçok kişiden yardım ve teşvik gördüm. En başta tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yılmaz’a bana karşı göstermiş olduğu sabır ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Enstitü Müdürümüz Sayın Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız’a bize karşı göstermiş olduğu anlayış ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Yine, Sayın Hocam Prof. Dr. Abdulhaluk ay’a ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Yusuf Sarınay’a göstermiş oldukları teşvik ve yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilmekteyim. Çalışmalarımız süresince desteğini esirgemeyen arkadaşım Araştırma Görevlisi Sayın Yonca Anzerlioğlu’na teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca tezimin düzeltmelerinde yardımını esirgemeyen arkadaşım Dilek İlter’e de teşekkür ediyorum.

Tez çalışmamın başından sonuna kadar desteklerini ve yardımlarını gördüğüm eşim Hüseyin Doğaner’e ve tüm yakınlarıma da sonsuz teşekkür ediyorum. Bu tezin yazılmasında çalışmalarından dolayı Sayın Ahmet Yaşa’ya teşekkür ediyorum.

Hazırlamış olduğumuz bu tezle, Türkiye Cumhuriyeti tarihi içerisinde farklı bir konuma sahip Kurucu Meclis hakkında yapılacak yeni çalışmalara katkıda bulunabilmeyi mit etmekteyiz.

Yasemin DOğANER

Eylül, 1996

KISALTMALAR

AP	Adalet Partisi
BP	Birlik Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMUK	Ceza muhakemeleri Usul Kanunu
DP	Demokrat Parti
EMİNSU	Emekli İnkılap Subayları
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
MBK	Milli Birlik Komitesi
MP	Millet Partisi
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
YAD	Yüksek Adalet Divanı
YSK	Yüksek Seçim Kurul
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Osmanlı imparatorluğu, 19.yy boyunca sürekli reform hareketlerine sahne olmuş ve geleneksel Osmanlı toplumunun uzun zamandır korunan kurumları, Avrupa toplumunun düşüncesinin ve devlet örgütünün etkisiyle yerlerini yeni kurumlara bırakmış yada Osmanlıların gereksinim ve koşullarına uyacak biçimde değişikliğe uğramıştı. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğunda modern, batılılaşmış bir yönetim bürokrasisi eski yönetici sınıfın yerini almış, gücünü tüm İmparatorluğa yaymış ve geleneklerin hüküm sürdüğü bir dönemde karmaşık bir devlet örgütü meydana getirilmişti.

Osmanlı İmparatorluğunda reformlar Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) hükümdarlığının son on yılı içinde başlamış, ardından I.Abdülmecit (1839-1861) ve Abdülaziz (1861-1876)'in hükümdarlıklarını kapsayan Tanzimat Dönemi sırasında Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa ve Fuat Paşa gibi yetenekli devlet adamlarının önderliğinde yaygınlaştırılmış ve kısmen tamamlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğunda reformlar çeşitli nedenlerle yavaşlamıştı. Bunlar arasında; imparatorluğun oldukça geniş bir alana yayılmış olması ve iletişim olanaklarının yetersiz oluşu, reformcuların deneyimsizliği ve emperyalist güçlerin imparatorluğu zedelemek pahasına kar etme hırsı, Tanzimat'ın sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal ve siyasi reform isteklerinin, dönemin önderlerinin hızlı bir biçimde modernleşme isteği ile çelişmesi, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan azınlıkların bağımsızlık isteğinde bulunması ve dolayısıyla Avrupa'daki güç dengesini korumak amacı ile Osmanlı İmparatorluğunu parçalamaktan çekinen büyük güçlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahalelerde bulunması sayılabilir(1).

Klasik dönem Osmanlı devlet yapısının, yani yönetenler katının değişikliğe uğraması ve bu kata yapılan eleştirilerle yenileşmeye kadar gelinmişti. Yenileşmenin espirisi içerisinde kaçınılmaz olarak askeri alan dışında idari ve siyasi diyebileceğimiz kurumlar da Osmanlı devletine girmişti. Tanzimatçılar ve Yeni Osmanlılar mevcut yapı içerisinde padişahın otoritesini daraltmaya yönelik parlamentoya dayalı rejim istiyorlardı. Bunun sonucunda II. Abdülhamit tarafından 1876'da Kanuni Esasi ilan edilmişti. İlk Osmanlı Anayasası olan bu anayasa, liberal bir anayasa idi ve müdahale ve himaye planlarını önlemek ve Rusya ile ufukta gözüken savaşta Batı desteğini sağlamak üzere mükemmel bir

(1) Bu konuda bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiyenin Doğuşu*, Ankara, 1993, s.129-158.

zamanda seçilmişti. İlk Osmanlı parlamentosu 19 Mart 1877'de toplanmıştı. Tayinle gelmiş yirmibeş üyeden kurulu Ayan Meclisi ve Kanun-u Esasiye aykırı bir yöntemle seçilmiş 120 milletvekilinden oluşan bir Meclis-i Mebusan bulunmaktaydı. Meclis, rejime liberal ve demokratik bir hükümet görünüşü verecek ve sultanın yapmayı uygun bulduğu herşeye olur verecek bir meclis görünümündeydi.

1876'da Şeriat altında meşruti hürriyet fikirleri gerçekleşmek üzere görünmekteydi. Yeni Anayasa Avrupa'dan öğrenilen tüm hak ve hürriyetleri vadetmiş ve bunu şeriat'ın bekçisi Sultan-Halife adına yapmıştı. Anayasanın yıkılması uzun sürmemiş ve 1908'e kadar meşruti yönetime son verilmişti(2)

23 Temmuz 1908'de Jön Türkler tarafından Meşrutiyet ilan edilmişti. Bu dönemin en önemli özelliği siyasal parti kurulması olayının doğuşu idi. Hükümdar, saray, bürokrasi ve din kurullarının dışında, ilk kez olarak çıkan siyasal parti, 1908 devriminin bir sonucu idi. 1908 anayasasıyla kabine sisteminin kabulü, padişahın güçlerinin kısıtlanması, parlamentonun denetleme ve yasama gücünün genişletilmesi gerçekleştirilerek parlamentonun egemenliği sağlanmıştı. Ancak istenen demokratik düzen gerçekleştirilememiş, Jön Türk rejiminin liderlerinin önderliğinde otokratik bir yönetime dönmüştü. Birçok alanda reformları sürdüren Jön Türkler, hazırlıksız imparatorluğu I. Dünya Savaşına sürüklemişler ve uğranılan yenilgiler, imparatorluğun çöküşünü hazırlamıştı(3).

Bundan sonra Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türkiye bağımsızlık savaşını vermişti. Kurtuluş savaşı sonunda Ankara'da 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılmış, ülkedeki gerçek yetkinin Meclis tarafından temsil edilen milli irade olduğu vurgulanmıştı. Ardından Meclis tarafından 'Teşkilat-ı Esasiye Kanunu' adı ile kabul edilen Türk Milletinin ilk Anayasasına 20 Ocak 1921'de yeni bir düzenleme getirilerek yasama, yürütme ve yargı yetkisi milletin tek ve haklı temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştı(4).

(2) Bkz. Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara, 1990, s.58-59.

(3) Bu konuda daha geniş bilgil için bkz.Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1938)*, Ankara, 1964, s.8 vd.

(4) Eroğlu, a.g.e, s.177.

Ne var ki bu meclis, toplumun ekonomik ve siyasal güçlerini elinde tutanları temsil eden bir meclisti. Üyelerinin çoğunluğu İttihat ve Terakki Partisi üyeleri idi. Bunlardan başka Çiftçiler Derneği, Milli Türk Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Milli Liberal Ahali İktisat Partisi gibi küçük örgütlerin birkaç temsilcisi bulunmaktaydı ve birçoğu İstanbul parlamentosundan gelmişti. Üyelerin % 56.3'ü bölgesel güçleri olan avukatlar ve sarıklı hocalar gibi kimselerden oluşuyordu. Memur, serbest meslek sahibi ve gençler, okumuşlar azınlıktaydı. Meclisin özelliği, üyelerinin ülkenin ihtiyacı olan siyasal ve toplumsal devrimler konusunda görüş bakımından birbirlerinden çok farklı kişilere sahip olmasıydı. Meclis'te Teşkilat-ı Esasiye Kanununun birinci maddesi olan "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" hükmü 5 ay süren tartışmalar sonucu kabul edilebilmişti. Böylelikle belirsiz bir rejim ortaya çıkmıştı. Halifelik konusunda tartışmaların arttığı bu dönem sonunda, halifeliğin kaldırılmasına karar verilmişti.

Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı bu dönemi Atatürk'ün önderliğinde yapılan inkılaplar izlemiş, 1923-1938 arasında inkılaplar yerleştirilmeye çalışılmıştı. Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü, Milli Şef ve Cumhuriyet Halk Partisi değişmez genel başkanlığına seçilmişti. Milli Şef Dönemi olarak da adlandırılan bu tek parti döneminde II. Dünya Savaşı çıkmış, Türkiye bu savaşta tarafsız kalmıştı.

II. Dünya Savaşı sonunda, Atlantik Beyannamesi ile demokratik hakları ve vatandaş hürriyetini kabul etmeyen bir devletin dünya karşısında uygar sayılamayacağı anlaşılmıştı. Çok partili rejimi, hürriyetin teminatı olarak kabul eden demokrasilerin, Birleşmiş Milletler Topluluğunu kurmak için çalıştıkları bir sırada, Türkiye'de tek partili rejim süregelmekteydi. Dünya üzerindeki bu gelişmeler, çok geçmeden Türkiye'de de etkisini göstermişti. 1 Kasım 1945'de Cumhurbaşkanı İnönü TBMM'ni açış nutkunda çok partili hayata geçişin gerekliliğini belirterek, gelecek seçimlerin tek dereceli olacağını, hürriyetleri kısıtlayan hükümlerin giderileceğini müjdelemişti (5). Bu arada kamuoyunda çok partili rejimin kurulması, artık zorunlu bulunmaya başlanmış ve iktidar partisine karşı muhalefet günden güne artmıştı.

Vatandaş hak ve hürriyetleri fikrinden hareketle TBMM'de bazı milletvekillerinin alışlagelmiş olan parti disiplinine karşı çıkmaları, CHP tarafından iyi karşılanmamıştı.

(5) Bu konuda bkz, İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, I, (1919-1946) İstanbul, 1946, s. 397-398.

Meclisteki ve parti içindeki yeni siyasi gelişmelerden güç alan parti içi muhalefet, 7 Haziran'da CHP Meclis grubu başkanlığına Dörtlü Takrir olarak bilinen ve altında Celal Bayar(6), Adnan Menderes(7), Refik Koraltan(8) ve Fuat Köprülü(9)'nün imzaları

(6) Celal Bayar, 1883'te Bursa'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Ziraat Bankası ile Deutsche Orient Bank'ın Bursa şubelerinde memur olarak çalışmıştır. Bu sırada siyasetle ilgilenerek İttihat ve Terakki'ye girmiş ve Halka Doğru adlı bir dergide takma adla yazılar yazmıştır. 1.Dünya Savaşı sonrasında Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyetine girmiştir.1920'de toplanan son Osmanlı Meclisi'ne Manisa milletvekili olarak girmiş, İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya geçerek, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Bursa temsilcisi olarak yer almıştır. Bayar, Mustafa Kemal'in direktifiyle Yeşil Ordu ve Resmi Türkiye Komünist Fırkası hareketinin yöneticileri arasında yer almıştır. 1921'de İktisat vekilliğine atanmış, 1924'te de mübadele, imar ve iskan vekilliğine getirilmiştir.1924-32 yılları arasında İş Bankası Genel Müdürlüğü, 1932-37'de İktisat vekilliği yapmıştır. İsmet İnönü'nün Başvekillikten istifa etmesi üzerine 1937'de Celal Bayar bu göreve gelmiştir. 1943-46 yılları arasında CHP İzmir milletvekili olarak görev yapmıştır. 1946'da DP kurucuları arasında yer alan Bayar, aynı yıl DP İstanbul milletvekili olmuş ve 1950'de DP'nin seçimleri kazanmasıyla 22 Mayıs 1950'de Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. 27 Mayıs İhtilali sonrası ömür boyu hapse mahkum edilen Bayar, 1964'te serbest bırakılmıştır. Bundan sonra siyasi faaliyetlerine devam eden Bayar, 1982'de 100. yaş gününü kutlamıştır.Bu konuda bkz.Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, c.2, İstanbul, 1983-1984, s.712-714.

(7) Adnan Menderes, 1899'da Aydın'da doğmuş, İzmir İttihat ve Terakki İdadisinde ve Kızılçullu Amerikan kolejinde okumuştur. Kurtuluş savaşında yedek subay olarak görev yapmıştır. Siyasal yaşamı 1930'da kurulan Serbest cumhuriyet Fırkası ile başlamış, partinin Aydın örgütünü kurarak il başkanlığı yapmıştır. Bundan sonra CHP Aydın il başkanı olmuş ve 1931 seçimlerinde Aydın milletvekili seçilmiştir. Bu arada Ankara Hukuk Fakültesini bitirmiş, 25 Eylül 1945'te partinin iç düzenini bozmak istedikleri gerekçesi ile Fuat Köprülü ile birlikte CHP'den çıkarılmışlardır. DP'nin kurucuları arasında yer almış, 14 Mayıs 1950'de DP'nin seçimleri kazanması ile birlikte Başbakan olmuştur. DP iktidarının sona erdiği 27 Mayıs 1960'a kadar birbirini izleyen beş hükümet kurmuştur. 27 Mayıs'da tutuklanarak Yüksek Adalet Divanı tarafından çeşitli suçlardan yargılanmış ve Anayasa'yı ihlal suçundan ölüm cezasına çarptırılmıştır. 17 Eylül 1961'de cezası infaz edilmiştir. Bu konuda bkz., Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, İstanbul, 1993.

(8) Refik Koraltan, 1889'da doğmuş, orta öğrenimini İstanbul Mercan İdadisinde, yüksek öğrenimini İstanbul Hukuk Mektebinde bitirmiştir. 1920-35 arasında dört dönem Konya milletvekilliği yapmış, İstiklal Mahkemesi üyeliği ve başkanlığında bulunmuştur. Sırasıyla Artvin, Trabzon ve Bursa valiliği yapmış, 1943'te İçel milletvekili olmuştur. DP'nin kurucuları arasında yer alan Koraltan, 1950'de DP'den milletvekili seçilerek 10 yıl süreyle TBMM Başkanlığı yapmış ve 27 Mayıs 1960'da tutuklanarak, YAD'nca yargılanmış ve mahkum olmuştur. Bir süre sonra çıkarılan afla serbest bırakılan Koraltan, 1974'te vefat etmiştir. Bkz. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, c.6, s.3307.

bulunan, genel olarak ülkede ve parti içinde siyasal liberalleşme talep eden bir önerge vermişlerdi (10).

Önergede bütün dünyanın demokrasi yolunda hızla ilerlediği belirtilmiş ve Türkiye'nin de bu akımdan ayrı kalamayacağı vurgulanmıştı (11). Önerge, daha çok parti içinde serbest ve özgür tartışma ortamı yaratmaya yönelikti. Bunun yanı sıra, siyasi planda genel bir liberalleşme gereği de açıklanmıştı. Bu sırada parti içi muhalefetin temel amacı, güçlü bir muhalefet yaratarak partide bir yönetim değişikliği gerçekleştirmekti. Parti içi muhaleti oluşturan bu kadro içinde, CHP'den ayrılarak, yeni bir parti kurma düşüncesi ise, bu sırada gündeme gelmiş değildi (12).

Önerge, bir çok tenkit ve tartışmalara yol açmış ve kabul edilmemişti. Bunun sonucu olarak Aydın milletvekili Adnan Menderes ile Kars milletvekili Fuat Köprülü, CHP'den çıkarılmış; Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden daha sonra da CHP'den istifa etmişti. Nihayet 1946 yılı Ocak ayında, bir anlamda tek parti döneminin sonunu sembolize eden, hem iktidar hem de muhalefet grubu tarafından ciddiye alınan bir muhalefet partisi, Demokrat Parti kurulmuştu.

(9) Fuat Köprülü, 1890'da İstanbul'da doğmuş, Ayasofya Rüştîyesi'ni ve Mercan İdadisi'ni bitirmiştir. Edebiyat ve tarih öğretmenliği yapmış, 1924'de Türkiyat Enstitüsünü kurmuştur. 1927'de Türk Tarih Encümeni Başkanlığına seçilmiş, 1933'de Ordinaryüs Profesör olmuştur. Birçok dergi de yayımlayan Köprülü, 1935'de Kars milletvekili olarak siyasete atılmış, 1943'e kadar milletvekilliğinin yanı sıra üniversitedeki görevini de sürdürmüştür. Vatan gazetesinde çıkan bir yazısı üzerine CHP'den çıkarılmış ve DP'nin kurucuları arasında yer almıştır. 1957'de bu partiden de ayrılan Köprülü, 18 Aralık 1961'de Yeni Demokrat Parti adlı bir parti kurmuş, ancak bu parti kapatılmıştır. Türkiye'de modern tarihçiliğin önde gelen isimleri arasında yer alan Köprülü, 1966'da vefat etmiştir. Çok sayıda tarih ve edebiyat konulu eseri bulunmaktadır. Bkz. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, c.6, s.3321-3322.

(10) Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, c.2, İstanbul, 1996, s. 558.

(11) Füzûzan Hüsrev Tokin, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1959-1965)*, İstanbul, 1965, s. 79.

(12) Bu konuda bkz., Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul, 1970, s. 89-95; Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara, 1974, s. 365-369; Rıfık Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, 1979, s. 57-59; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, İstanbul, 1993, s. 130-140.

DP, vatandaşın bireysel ve sosyal bütün hak ve özgürlüklerine sahip olmasını insanlık haklarının güven altına alınmasını ve bütün devlet mevzuatında bu prensibe aykırı hükümler bulunmamasını istemekte, ekonomik hayatta özel teşebbüsü esas kabul etmekteydi. DP, Türkiye’de bireylere hak ve özgürlük tanınmadığını, bireyin elinden tüm hak ve hürriyetlerin alındığını, keyfi davranışların devlet otoritesinin artmasının, kamuoyunda güvensizlik ve huzursuzluk uyandırdığını söylemekteydi (13). Öte yandan bu dönemde CHP, hükümetten ve devlet aygıtından bağımsız bir parti olamamış, yönetimin her zaman kayıtsız şartsız destekçisi olmuştu. Aslında CHP bir siyasal parti kimlik ve işlevine sahip değildi. CHP’nin ideolojisi resmen belirtildiği gibi Kemalizm’di. Ancak Kemalizm CHP tarafından resmi bir doktrin olarak işlenmemiş ve açıklanmamıştı. Kısaca CHP otoriter bir tek parti idi ve DP de buna tepki olarak gelişmişti.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile Türkiye’de normal ve meşru yollarla bir iktidar değişikliği olmuş, 27 yıllık CHP, seçim sonucu iktidarı kaybederek yerini DP’ye bırakmıştı.

DP’nin 1950 seçimlerini büyük bir çoğunlukla kazanmasında, DP’nin CHP’den program bakımından büyük bir farkının olmamasına rağmen halkın hürriyet anlayışı konusunda DP’ye güven duyması, DP’nin anayasadaki altı oku benimsemiş olmasına rağmen katı bir devletçiliğe yönelmemesi, din ve vicdan hürriyetini savunarak, ılımlı bir laikliği benimsemesi ve yeni bir parti olması nedeniyle geçmişin sorumluluğuna katılmaması ve rahatlıkla eleştiri yapabilmesinin rolü büyüktü.

CHP’nin seçimi kaybetme nedenleri ise, uzun bir süre iktidarda kalarak yıpranması, tek partili rejimde ısarar edilmesi, tek partili dönemde bulunmayan muhalefetin sert biçimde ortaya çıkması, II. Dünya Savaşı nedeni ile sert ekonomik tedbirlerin alınması, halka hitap eden ve halk için kurulan CHP’nin halka inemeyişi ve dışa kapalı bir tutumla taze kuvvetten mahrum oluşu idi.

29 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Adnan Menderes Başbakanlığa ve Fuat Köprülü de Dışişleri Bakanlığa getirilmişti. Bu üç lider eski kuşak bürokratları, yeni orta sınıfı ve aydınları temsil etmekteydiler. Gerçek iktidar ve

(13) Tokin, a.g.e., s. 68.

liderlik Başbakan Menderes'in elinde olduğundan böylece hükümetin, temsilcileri aracılığı ile gerçekten halka karşı sorumlu olacağı bir rejim başlatılmış olmaktaydı (14).

Ancak gerçek demokrasinin yerleşmesi o kadar kolay olmamıştı. Hükümeti şaşkına çeviren, muhalefete geçmiş olan CHP ile arasında çok büyük bir düşmanlık yaratan ve sonunda baştan beri eleştirdiği aynı tür otokratik yönetime iten sorunlar ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki ekonomikti. DP, geçmişin devletçilik politikasının sıkı denetimini gevşeterek ve özel girişimciliği özendirerek başarılabilecek hızlı bir ekonomik büyüme öngörmüşlerdi. Bu amaca ulaşılmış, yılda %5 gibi önemli bir büyüme hızı başarılmıştı ancak, bu belli bir programa dayandırılmadığından tüm ekonomi alt üst olmuştu. Uzun vadeli planlar başarılıydı ve hükümet bu planlar sonuçlanana kadar yan etkileri kontrol altına alabilse başarılı olabilecekti. Hükümetin bu reddedilmesi güç başarılarını gölgeleyen iki önemli tartışma alanı daha vardı.

DP'nin karşılaştığı ikinci büyük güçlük, hükümetin Kemalizm'in laik politikasını bozma girişimiyle suçlandığı din alanında idi. Aslında 1949'da anne ve babalarının isteğine bağlı olarak, çocuklara devlet okullarında din öğretimine izin veren CHP idi. Menderes ise din eğitimi bütün okullarda yaygınlaştırmış ve anne baba yazılı olarak çocuklarının din derslerine girmesini istemediklerini belirtmedikleri takdirde tüm müslüman çocuklarının din derslerine girmeleri gerekliliğini getirmişti. CHP eski İlahiyat Fakültesini yeniden açmıştı, DP'liler ise fakültenin bütçesini artırmışlardı. Ayrıca 1951'de İmam Hatip Okulları kurulmuş, ezanın Türkçe okunmasına son verilmiş, dini bayramların kutlanması teşvik edilmişti. Bu hareketlerin çoğu, CHP'nin yerine gerçek bir seçenek koymaksızın, milli inançları zayıflatmakta fazla ileri gittiği konusundaki genel duyguyu yansıtmaktaydı. Dini kitap ve broşürler ortaya çıkmış, dini liderler kamuoyu önüne çıkmışlar, derviş tarikatlarına ilgi uyanmış ve hükümet eski camileri onarıp yenilerini inşa etmek için büyük paralar harcamıştı. DP'nin zayıflamasında bu hareketlerin önemli bir etkisinin olup olmadığı kuşkuluydu. Ancak hükümetin dini bu şekilde desteklemesi, muhalefet için politik bir konu olmuş, laiklik ilkesinin çiğnendiği suçlamasını getirmişti. Sonunda DP rejimini yıkan ve Türkiye'nin demokrasi yolundaki tüm ilerlemesini tehdit eden üçüncü büyük sorun da politik özgürlüğü içermekteydi. Ne DP ne de CHP sorumlu bir muhalefet yapmayı ve muhalefeti kabul edebilmeyi öğrenmişti. Sonuçta CHP hükümetin ekonomi ve

(14) Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.2, İstanbul, 1994, s. 479.

din politikalarını çok şiddetle eleştirmiş, DP de buna karşı çok duyarlı davranıp, muhalefeti baskı altına alarak, karşılık vermişlerdi (15).

Bu dönemdeki sorunlardan biri de, 1946'da kendilerine verilen özerkliği politik hareket üssü için kullanmak isteyen üniversitelerdi.

Üniversite Yasası, üniversiteleri Alman sistemine göre düzenlemişti; profesörlük az, buna karşın alt kadroda yığılma fazla idi. Düşük ücretle çalışan bu kesim bazı isteklerini gerçekleştirebilmek için politikaya atılmışlar ve politikayı üniversite sınıflarına sokmuşlardı. Özellikle Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültelerinde fakülte hocaları yerlerini daha çok öğrencilere kendi fikirlerini aşlamak için kullanmışlar, üniversiteler muhalefet politikasının huzursuzluk kaynağı olmuşlardı. Fakülte üyelerinin çoğu ekonomik sorunlar karşısında devletçi çözümleri benimsediklerinden, bunların çoğu CHP'ye katılmış ve iktidara karşı giderek artan eleştirinin liderliğini ele almışlardı (16).

DP'nin mecliste tüm muhalefetin üstesinden gelecek çoğunluğu vardı. Ancak eleştiriler 1953'de başlamıştı ve 1954'de seçimler yapılacaktı. 12 Temmuz 1953'de Cumhuriyet'i yıkmak için dini kullandığı gerekçesiyle Millet Partisi kapatılmış, Atatürk reformlarına düşman gerici unsurları sakladıkları iddiasıyla partinin il başkanları tutuklanmıştı (17). TBMM 21 Temmuz'da Üniversite Kanunu'nunda değişiklik yaparak, üniversitelerin kendi bütçelerini ve böylece de öğretim ve personel politikalarını kısıtlamış, 14 Aralık'da çıkarılan bir yasayla da CHP'nin mallarına el konmuştu. Bu hareketin amacı CHP'nin geçmişte kamu parasını kötüye kullanması yüzünden milletin zararını tazmin etmektir, ancak partinin borcu varlığının çok üzerinde olduğundan herşeyine el konulmuş, parti gazetesi Ulus ve Halkevleri kapatılmıştı.

1954 seçimleri DP'nin %56.6'lık zaferiyle sonuçlanmış, 541 milletvekilliğinden 505'ine sahip olan DP, Meclis açılır açılmaz sert bir muhalefetle karşılaşmıştı. DP'de artık bu tutuma sertlikle cevap vermeye başlamıştı. Memurların görülen lüzum üzerine emekliye ayrılmaları, gazetecilerin hapsedilmesi, gazetelerin kapatılması gibi olumsuz uygulamalar, DP'nin zayıflamasına neden olurken, ekonomik başarılar halkın desteğinin sağlanmasında DP'ye yardımcı olmaktaydı. Bu, özellikle en çok oy potansiyeline sahip kırsal kesim için geçerliydi. Kasaba ve köylere yeni yollar, kanallar, elektrik götürülmüş, konutlar, okullar,

(15) Shaw, a.g.e, s.482.

(16) Walter Weiker, 27 Mayıs 1960 İhtilali, Çev: Mete Ergin, İstanbul, 1967, s. 50.

(17) Cumhuriyet, 13 Temmuz 1953, s. 1.

hastahaneler yapılmıştı. Büyük kentler ise hızlı nüfus artışına hizmet götürmekten yoksundu. Kısaca enflasyon ve mal darlığının çok huzursuz kıldığı sabit gelirli memurlar ve aydınlar dışında büyük halk kitleleri durumdan hoşnuttu. İşte bu şartlar altında 1957'lere gelinmişti ve bundan sonra olaylar CHP'nin artan muhalefeti ile DP'nin buna karşılık baskılarını artırması şeklinde gelişecekti.

1950 yılında çok partili demokratik hayatı başlatan DP, tüm iyi niyetine rağmen iktidarının sonlarına doğru ağır bir muhalefet baskısı altına girmiş, bu etkin muhalefet bir çok başarıyı g lgelemişti. Bundan sonra 27 Mayıs İhtilalini gelişmelerini hazırlayan devreye girilmişti. şimdi bu dönemi incelemeye çalışalım.

I. BÖLÜM
27 MAYIS İHTİLALİNİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER

İhtilal sonrasında 27 Mayıs 1960 ihtilaline gerekçe olarak gösterilecek Demokrat Parti dönemi siyasi uygulamalarına ve muhalefetin tavrına kısaca deyinmeye çalışalım.

DP, Türkiye’de çok partili hayata geçildikten sonra, iktidara gelen ilk muhalefet partisi idi. Antidemokratik kanunları kaldırarak, çok partili hayatın esası olan "Demokrasi"yi getirmek amacıyla iktidara gelen DP, zamanla istemeden de olsa bu amacından uzaklaşan, siyasi davranışlarda bulunmuştu. İktidarın ilk yıllarında, muhalefetin sakin tavrının etkisiyle de başarılı bir siyaset izleyen DP, 1954'ten sonra seçim mağlubiyeti ile sertleşen muhalefet karşısında, siyasi bir mücadeleye başlıyordu.

Muhalefete karşı ilk hareket, 14 Aralık 1953'te Meclis'ten geçen "İktisap Kanunu" ile CHP'nin mallarına el konarak hazineye devredilmesiyle gerçekleşmişti. (1). Bu durum karşısında İsmet İnönü, "Bu tasarı anayasaya aykırıdır. İnsan haklarına, Cumhuriyetin itibarına kastetme hareketidir..." diyordu. DP'liler ise bunu kanıtlayacak belgeleri olduğunu ve CHP'nin mallarını haksız yollardan elde ettiğini söylüyorlardı (2). Muhalefetin tepkisine rağmen CHP'nin malları hazineye devredilmişti.

Siyasi hayattaki diğer bir gelişme DP'den ayrılanların kurduğu Millet Partisi idi. Bu parti, bütün yurttaki teşkilatlanmış ve CHP'den daha etkin muhalefet yapacak kadar güçlenmişti. DP'liler Millet Partisi hakkında açılan bir soruşturma sonucu, partiyi arabozucu faaliyetlere girişmek ve dini kendi çıkarlarına alet etmekle suçlayarak, MP'ni kapatma kararı almışlardı. (3) 1954 seçimlerinde bu parti Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla teşkilatlanarak, Kırşehir ilinde seçimleri kazanmış ve parti lideri Osman Bölükbaşı da Meclis çalışmalarına partisinin tek milletvekili olarak katılmıştı. Bir süre sonra da DP

(1) TBMM Kavanin Mecmuası, c. 36, Ankara, 1954, s. 16-17.

(2) CHP, tek parti döneminde Halkevlerinin geliştirilmesi amacı ile hazineden bol miktarda para çekmiş, bu para aynı zamanda CHP'nin ihtiyaçlarını temin etmek için kullanılmıştı. DP'liler, CHP'nin önceden sağlanan imkanlarla ve intikamcı bir yolla muhalefet yapmasına ve Halkevlerini parti örgütü gibi kullanmalarına kızıyor ve Menderes, "Eğer bu yaptığımızın hata olduğuna hükmedilecekse, üç ay sonra seçimlerde hatamızın bedelini mertçe ödeyeceğiz" demişti. Bu konuda bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, c. 23, Ankara, 1954, s. 130 vd.

(3) Tökin, s. 87-88.

bir kanun çıkararak, Kırşehir ilini kazaya çeviriyordu (4). Bu olay, 1930'da Serbest Fırka'ya oy verdiği için, CHP'nin Silifke ilini ilçe yapmasıyla aynı mahiyette idi (5). 1954 seçimlerinden sonra tekrar yenilgiye uğrayan CHP, basını da yanına alarak muhalefeti sertleştiriyordu. İktidar ise bu tutum karşısında sert tedbirler alıyor ve seçim sonuçlarının, halkın kendilerini tasvip ettiğinin bir göstergesi olduğunu belirtiyorlardı.

30 Haziran 1954'te, Seçim Kanununda yapılan değişiklikle, memurların siyasete girmesini zorlaştıran hükümler konarak muhalefet engellenmiş oluyordu. Ayrıca DP, muhalefetin kendi aralarında yapacakları seçim anlaşmalarını önüyor ve muhalefetin güçlenmesi zorlaştırıyordu (6). Aynı kanunla radyonun siyasi partiler tarafından kullanılması yasaklanıyor, ama DP, hükümet adına radyoyu kullanmaya devam ediyordu.

1956 yılında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri hakkındaki kanun çıkartılarak muhalefet mensuplarının yurt içindeki seyahatleri zorlaştırılmıştı (7). Böylece seçim dönemleri dışında muhalefetin siyasi hareketlerine hatta herhangi bir nedenle toplantı yapmalarına engel olunmaktaydı.

Bu arada muhalefetin yanında yer aldığı gerekçesiyle basın üzerindeki tedbirler artırılmıştı. DP'nin iktidara gelişiyle çıkarılan Basın Kanunu, basına özgür bir ortamda çalışma imkanı sağlıyordu (8). Ancak bir kısım basının zamanla adeta muhalefetin sözcülüğüne soyunması ve iktidara çeşitli suçlamalar yaparak, küçümseyici ifadeler kullanması 1954 ve 1956 yıllarındaki basın kanunu değişikliğini getirmişti (9). Basın ise

(4) TBMM Kavanin Mecmuası, c. 37, Ankara, 1955, s. 50-51.

(5) Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara 1990, s. 102.

(6) TBMM Tutanak Dergisi, c. 1, Ankara, 1954, s. 301-342.

(7) Bkz. TBMM Kavanin Mecmuası, c. 38-2, Ankara, 1956, s. 1056-1060.

(8) Bkz. A.g.e, c. 33, Ankara, 1951, s. 77-83.

(9) 1956'da çıkarılan kanunun 1. maddesinin 5. bendinde "Kanunda tasrih edilen haller haricinde, resmi sıfatı haiz olanları küçük düşürmeyi hedef tutan veya bunlar aleyhinde istihkâr ve istihfaf hissi telkin edebilecek, yahut müphem ve suizannı davet edebilecek neşriyatta bulunulması." denilerek, iktidar tarafından, basında yer alabilecek herhangi bir eleştiri suç kapsamına alınıyordu. Bu konuda Bkz. Turhan Feyzioğlu, *Demokrasi ve Diktatörlüğe Dair*, İstanbul, 1957, s. 132. Basına sansür uygulanması Türkiye tarihinde 1865'e kadar dayanmaktaydı. 1 Ocak 1865'te Türkiye'de ilk kez bir basın kanunu yürürlüğe girmiş, 12 Mart

iktidarın kanunda yaptığı değişikliğe karşı çıkararak, kanun maddesinin antidemokratik olduğunu, birçok durumun bu kapsam içine girebileceğini söylüyordu. İktidar resmi ilanları eşit bir şekilde basın organlarına dağıtması gerektiği halde, yalnızca kendi tarafını tutan gazetelere bu hakkı tanımaktaydı. Zamanla basına getirilen yayın yasağı, gazete kapatma ve gazetecileri hapsedme vb. olaylar sonucu, iktidarın tarafını tutan basın da muhalefet safına geçmişti (10).

Basın ve muhalefetin iktidara karşı ortak bir tavrı da, iktidar mensuplarının görevlerini kötüye kullanarak, gayri meşru menfaat edinmeleri konusunda idi. Bunlar, gerçeklerin meydana çıkmasını sağlayacak olan "İspat Hakkı"nın olmayışını eleştiriyorlar ve iktidardan, kendilerini temize çıkarabilecek olan bu hakkın tanınmasını istiyorlardı. DP ise, bu kanun çıkarılırsa, muhalefetin bunu kötüye kullanacağı ve sık sık hükümetin suistimallerinden bahsedip dava açarak, milletin DP'ye olan güvenini sarsacağını söylemekteydi (11).

Bunların yanı sıra DP, hakim teminatı ve tarafsız memur anlayışını zedeleyecek uygulamalarda bulunmaktaydı. Hakimlerin emeklilikte yaş hadlerinin indirilmesi ve idarecilerin, hakim teminatını zedeleyici müdahaleleri, bağımsız mahkeme esasını ortadan kaldırıyor ve adalete olan güvenin sarsılmasına neden oluyordu. Memurların tarafsızlığını

1867'de yayınlanan bir tebliğname ile hükümetin belirttiği esaslara uymayan gazetelerin cezalandırılacağı belirtilmişti. Bundan sonra 1876, 1908, 1913, ve 1938 yıllarında basına çeşitli nedenlerle sansür uygulanmıştı. Bu konuda bkz. Lewis, A.g.e., s. 148-149.

(10) O günlerde yayınlanan **Cumhuriyet**, **Ulus**, **Akşam**, **Pazar Postası**, **Son Havadis** gazeteleri ve haftada bir çıkan **Akis Dergisi** CHP'yi desteklemekte, Ankara'da çıkan **Zafer Gazetesi** DP'nin yayın organlığını yapmaktaydı. DP'nin kuruluş yıllarında Ankara'da yayınlanan **Kuvvet**, İstanbul'da yayınlanan **Vatan**, **Tasvir**, **Cumhuriyet**, **Son Posta**, **Tan**; İzmir'de yayınlanan **Demokrat İzmir** gazeteleri DP'nin düşüncelerini savunmakta ve desteklemekteydiler. Ancak basın üzerindeki sert tutumla birlikte Zafer haricindeki gazeteler muhalefet tarafına geçmişlerdi. Bu konuda Bkz. Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi**, Ankara, 1973, s. 176-178. DP'nin basına karşı sert tutumuna örnek vermek gerekirse 27.5.1954 tarihinde **Ulus** gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın hakkında "Hükümetin'in manevi şahsiyetini tahkir" eden yazılarından dolayı soruşturma açılmıştı. **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1954, s. 1. "Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim, Cemal Sağlam ve İbrahim Cüceloğlu'nun hakkında hapis cezası verildi." **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1954, s. 1.

(11) Bkz. Eroğul, A.g.e, s. 120.

bozacak ve onları iktidar partisinin bir aracı haline getirecek "Lüzumuna binaen işten el çektilme prensibi"nin kanun olarak çıkarılması da, vatandaşların kamu hizmetleri ve kanun hükümleri karşısında eşit olma haklarını zedelemekteydi (12). Üniversite öğrencileri ve aydınlara iktidarın bakışı konusunda; iktidar üniversite muhtariyetinden söz ediyor ancak üniversiteye karşı tavrı da, basına ve muhalefete takınılından farklı olmuyordu. Bu kanunun ikinci maddesine göre Milli Eğitim Bakanı, ilgili üniversite senatosunun görüşünü almak şartıyla üniversite öğretim üyesini işten çıkarabilme hakkına sahip oluyordu (13). Hükümetin uygulamalarına karşı çıkan öğretim üyeleri Bakanlık emrine alınmaktaydılar (14). Bu uygulamaları protesto etmek amacıyla öğretim üyeleri istifa ederken, öğrenciler de dersleri boykot etmişlerdi (15). Hükümetin üniversitelere potansiyel bir tehlikeye gözüyle bakması ve sürekli kontrol altında tutmaya çalışması, üniversiteyi özgür bir bilim ortamı oluşturmaktan alıkoymakta ve üniversitenin DP'ye olan hoşnutsuzluğunu artırmaktaydı.

Ordu ise siyasetin dışında yer alan bir kurum olarak, olayları sessizce seyrediyor ve düşündüklerini dile getirmiyordu. DP hükümetinin orduya gereken önemi vermemesi, ordu içinde ciddi huzursuzluklar yaratmaktaydı. DP'nin ordu üst düzey yöneticilerini kendilerine itaat edecek pasif kişilerden seçmesi, subay kadrolarının şişkinliği nedeniyle ordunun

(12) 5 Temmuz 1954'te "Bağlı Bulundukları Teşkilat Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun" adıyla çıkarılan bu kanunun görüşmeleri için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem (X), c. 1, Temmuz 1954, s. 430-469.

(13) Kanunun ikinci maddesi şöyle idi: "Bu kanunun birinci maddesi, üniversitelerin kuruluş kadrolarına dahil bilumum personel hakkında, Senatonun mütalaası alındıktan sonra tayinlerindeki usule bakılmaksızın Maarif Vekili tarafından re'sen tatbik olunur." Bkz. **A.g.e.**, s. 455.

(14) 27 Aralık 1957'de DP'nin Meclis içtüzüğünü değiştirmesiyle, milletvekillerinin denetim görevlerini zorlaştıran birçok hüküm yürürlüğe girmişti. Buna göre sözlü sorular yalnız cuma günleri ve en fazla bir saat görüşülecekti; bakanlar bu sorulara kamu çıkarı gerekçesiyle cevap vermeme hakkına sahiptiler veya basit bir suçlamayla milletvekili dokunulmazlığı kaldırılabilirdi. Bunun üzerine Hüseyin Nail Kubalı ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu gibi hukukçular, bu tedbirlerin anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdi. 1 Ocak'taki bu demeçten sonra 1 Şubat 1958'de Kubalı, Bakanlık emrine alınmıştı. "Kubalı'nın vekalet emrine alınması", **Ulus**, 3 Şubat 1958, s. 5.

(15) Bu doğrultuda istifa eden öğretim üyelerine örnek olarak, Doçentler: Muammer Aksoy, Aydın Yalçın. Münci Kapani, Asistanlar; Coşkun Kırca ve Şerif Mardin verilebilir.

dinamizmini yitirmesi, bütçeden orduya ayrılan payın çok azaltılması ve dolayısıyla ordu mensuplarının ekonomik ve sosyal düzeyinin düşmesi, bu grubu öfkeliendirmekteydi (16).

DP'nin bu tür siyaseti karşısında muhalefet, iktidarı; idarenin partizan olması ve muhalefet mensupları ile iktidar mensuplarının eşit muameleye tabi tutulmaması, muhalif milletvekillerinin söz hakkının Meclis'te kısıntılara uğratılması, Meclis ve Devlet Başkanının tarafsızlığını yitirmesi, Hükümetin Meclis'e tabi olmaması ve otoriter hükümet prensibin gelişmesi, DP iç bünyesinin demokratik esaslara uymaması ve "Değişmez Genel Başkan" tarafından yönetilmesi, can ve mal emniyetinin kalmaması, laiklik esasına uyulmayarak dinin siyasete alet edilmesi, sendikal hakların engellenmesi, ülkedeki maddi sıkıntının çok artması vb. iddialarla suçluyordu (17).

DP ise muhalefetin sertleşmesine karşı daha çok sertlikle cevap veriyor ve muhalefetin taktiği olan tahrik etme ve daha çok hataya sevk etme davranışını değerlendiremiyordu. Zamanla muhalefetin kışkırtmalarına karşı iktidarın bahsettiğimiz türden yaptırımları kontrolden çıkıyor, 50'li yılların başlarındaki iktidar-muhalefet mücadelesi, sonlarına doğru Menderes-İnönü mücadelesine dönüşüyordu.

CHP lideri İnönü, DP'nin gittikçe sertleşen ve muhalefeti yok sayan tutumu karşısında "Demokrat Parti Genel Başkanının demokrasiyi paydos etmek gücü yetmeyecektir... Farzı muhal, herhangi bir kimse demokrasiyi paydos etmek gibi bir

(16) Bazı yazarlarca ve kimi ordu mensuplarınca dile getirilen ihtilalin koşullarını oluşturan bu görünen nedenler dışında, bunların altında yatan başka birtakım nedenler de bulunmaktaydı. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte tek parti dönemini gözlemlediğimizde, Türkiye'deki idari yapıya hakim olan seçkinli yaklaşımın 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle değiştiğini görürüz. Halkın oylarıyla iktidara gelen DP, halkla kaynaşmış ve tek parti dönemindeki devletin vatandaşı pasif bir yığın olarak görme anlayışına son vermişti. Çok partili hayata geçişle birlikte, vatandaşın seçimlerde kullandığı oyun rolü anlaşılmış ve siyasetle uğraşmayan sade vatandaşa ilgi artmıştı. DP'li siyasetçiler vatandaşla kaynaşıyor, sorunlarını dinliyor ve halkın alışık olmadığı bu tutum DP'ye oy kazandırıyor. İşte bu durum tek parti dönemi siyasetinde etkin olan memur ve ordu mensuplarını kızdırıyordu. DP iktidarı ile birlikte ordu mensupları eski saygınlıklarını yitirmişler, kendi deyimleriyle çarıkhlının milletvekili olmalarını hazmedememişlerdi. Ordu, Cumhuriyetten bu yana birçok zafer kazanarak ülkeyi düşmandan kurtarmış bir kurum olarak, tek parti geleneğinde olduğu gibi, ülke yönetiminde söz sahibi olmak ve CHP'nin mirasını yeniden canlandırmak istiyordu.

(17) Bu konuda bkz. Talat Köseoğlu, **Demokraside Davalarımız**, İstanbul 1962, s. 259-261.

harekete özenip, sabahleyin böyle bir teşebbüste bulunsa, akşama kadar kendisinin ve etrafındakilerin başlarına memleketin yıkılıp, kendilerini zindana soktuklarını göreceklerdir...." (18) diyordu. Ancak muhalefet partilerinin tek başlarına iktidara karşı koymaları pek mümkün değildi. 1954'de çıkarılan seçim kanunu (19) ile, muhalefet partilerinin "seçim koalisyonu" şeklinde anlaşarak seçime girmeleri önleniyordu. Bu durum karşısında muhalefet, fiili birleşme yolunu seçiyordu. 16 Ekim 1958'de Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşiyordu (20). Onu takiben 24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisine katılıyordu (21). Muhalefet böylece gücünü artırarak mücadele hedeflerini açıkça saptamaya başlıyordu.

Bu doğrultuda 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında CHP'nin 14. Kurultayı yapılmıştı. Kurultay sonucunda, muhalefetin "İlk Hedefler Beyannamesi" olarak adlandırdığı amaçları on maddeden oluşuyordu. Bu amaçlar; partizanlığın kaldırılması, Millet Meclisinden başka ikinci bir meclisin kurulması, seçim güvenliğinin sağlanması, Anayasa Mahkemesi kurulması, Yüksek Yargıçlar Kurulu oluşturulması, memurların mahkemeye başvuru haklarının tanınması, basın özgürlüğünün anayasa güvencesi altına alınması, üniversite özerkliğinin sağlanması, Yüksek İktisat Şurası kurulması ve sosyal adaletin anayasaya girmesi idi (22).

Menderes, 24 Kasım 1958'de muhalefete karşılık olarak Lüleburgaz'da yaptığı bir konuşmada, Hürriyet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi'ni kastederek: "Onların güç birliği adı altında giriştikleri faaliyetin maksadı şudur; bir ehli salıp cephesi ile karşımıza dikilecekler" diyerek, muhalefeti Haçlı ordusuna benzetiyordu. Cumhurbaşkanı Bayar ise, 29 Kasım 1958'de Çorlu'da yaptığı konuşmada: "İyiliğe doğru gitmekteyiz, hadiseler bunu

(18) Eroğul, a.g.e, s. 145-147; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, İstanbul, 1968, s. 377-380; Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul, 1987, s. 140-141.

(19) TBMM Kavanin Mecmuası, c. 36, Ankara, 1954, s.

(20) *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1958, s. 1.

(21) Cihat Baban, *Politika Galerisi, Büstler, Portreler*, İstanbul 1970, s. 369-372; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Ankara, 1976, s. 187; Eroğul, a.g.e, s. 145.

(22) *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1958, s. 1.

gösteriyor, rakamlar bunu ispat etmektedir. Milletin, maneviyatı her zaman olduğu gibi yüksektir. Bu milleti refah ve emniyet içinde yaşatmak için ne mani vardır. Ne mani olabilir. Eğer bir mani çıkarsa, bu milletin azim ve iradesi o maniyi bir karınca gibi ayağının altında ezmeye muktedirdir." diyordu (23).

Demokrat Parti yöneticileri, muhalefetin Güç Birliği hareketine, Vatan Cephesi Ocaklarını kurarak karşılık vermişlerdi (24). Bu ocaklar büyük bir hızla tüm yurda yayılmıştı (25). DP'nin tabanını genişletme ve siyasetten uzak halk kitlesini seferber etme amacıyla kurulan vatan cephelerine kaydolanların listeleri, her gün radyodan okunuyordu (26). Bu arada Başbakan Menderes ile muhalefet liderleri arasında karşılıklı söz düelloları sürüp gitmekte, Menderes'in muhalefete ve muhalefet yanlısı basını itham eden sözleri ile

(23) Cumhurbaşkanı Bayar'ın sözleri, Zafer gazetesinde yayınlanırken, Cumhuriyet'te ise konuşma metni verilmeyerek muhalefetten bahsettiği söylenmiştir. Fakat muhalefet bu sözleri sert bir şekle sokarak muhalefetin iktidar tarafından karınca gibi ezilmek istendiği anlamını çıkarmıştı. İnönü, Bayar'a verdiği cevapta kalkınmaya engel olanların kendileri olduğunu ve milli irade karşısında asıl onların karınca gibi ezileceklerini şiddetli bir dille ifade etmişti. **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1958, s. 5.

(24) Vatan Cephesi kurulması fikri ilk defa Hüseyin Cahit Yalçın tarafından, 3 Aralık 1945 tarihli Tanin gazetesinde ortaya atılmıştı. Hüseyin Cahit, bu yazıyı Bayar'ın CHP'den istifa ettiği gün kaleme almış ve CHP'den ayrılanların bir kontrol partisi kurmaları gerektiğini belirtmişti. 12 Ekim 1958'de Menderes ve Bakanlar, 1946'daki bu ruhu tekrar canlandırmak için yurt gezisine çıkmışlar ve vatan cephesi fikrini ilk kez Manisa'da açıklamışlardı. Menderes konuşmasında, "Politika ve ihtirastan varestе vatandaşların, kin ve husumet cephesine karşı vatanperverane gayretlerini birleştiren bir vatan cephesi kurulması zarureti kendisini göstermektedir... Vatan cephesinde birleşerek bu güzel ve muazzam eserleri, Türk milleti olarak müdafaa edelim" diyordu. Bunun üzerine muhalefet partileri "Güç Birliği" hareketini başlatmıştı. Bu arada muhalefetin birleşmesi ve güçlenmeye başlamasıyla Menderes, 3 Aralık 1958'de DP teşkilatına yeni bir tamim göndererek Vatan Cephesi konusunda teşkilatta görev alanların, şimdiye kadar hiçbir partiye girmemiş veya muhalefete mensup iyi niyetli vatandaşların DP saflarına alınması konusunda gayret etmelerini ve sonuçlarının merkeze bildirilmesini istemiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1958, s. 1.

(25) Bu konuda bkz. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, 1995, s. 348-349; Eroğul, a.g.e, s. 146; Mehmet Ali Birand, **Demirkırat (Bir Demokrasinin Doğuşu)**, İstanbul 1995, s. 145-146.

(26) Muhalefet yanlısı basında, listede adı geçen birçok kişinin bebekler, ölmüş kimseler ve hatta uyduruk isimler olduğuna dair haberler yayınlanıyordu. Bir buçuk yıl süren bu kampanyadan bunalan birçok kentte "Radyoyu Dinlemeyenler Cemiyeti" kurulmuştu. Bkz. Zürcher, a.g.e, s. 349.

CHP lideri İnönü'nün Başbakan'a cevaben yurtiçi gezilerinde yaptığı konuşmalar, siyasi alandaki cepheleşmeyi halkın içine taşımaktaydı. Bir taraftan DP'liler halkı vatan cephesi ocaklarına kaydetmek için faaliyet gösterirken, muhalefet de vatandaşları "güç birliği" içinde olmaya çağırıyordu. Seçimler yeni yapılmış olmasına rağmen, muhalefetin ve dolayısıyla iktidarın siyasi faaliyetleri, ülkede adeta bir seçim havası olduğu izlenimini vermekteydi. Hükümetin ve muhalefetin normal siyasi faaliyetlerinden ziyade, partilerin propaganda faaliyetleri ülkenin gündemini oluşturmaktaydı. Bu cepheleşme, vatandaşlar arasında da yavaş yavaş yerleştirilmeye çalışılıyordu (27).

Ülkedeki siyasi hava gerginliğini sürdürürken, aniden meydana gelen bir olay; iktidar muhalefet mücadelesinin bir süre ertelenmesine yol açmıştı. 1959 başlarında, Kıbrıs'ın bağımsızlığı konusunda bir antlaşma imzalamak üzere Başbakan Menderes, İngiltere ye gitmişti. Menderes'in içinde bulunduğu uçak 17 Şubat 1959'da Londra'nın 25 mil güneyindeki Gatwich Havaalanına düşmüş ve 16 kişinin öldüğü kazayı Menderes hafif yaralarla atlattı. Menderesin kazadan sağ olarak kurtulması, ülkede büyük bir coşku ile karşılanmıştı (28). Bu olay, halkın Menderes'in şahsında DP'ye olan sevgi ve güvenini göstermesini sağlamış ve DP'lilerde; halkın kendilerine gösterdikleri bu sevgiyi ve oluşan kamuoyunu kendi lehlerine kullanarak veya bunu halkın kendilerini ve uyguladıkları politikaları destekledikleri şeklinde anlamaları kanaati yerleşmişti. Uçak kazasının yurtta yaptığı heyecan dağıldıktan sonra iktidar ve muhalefet arasındaki mücadele yeniden

(27) Henüz halk arasında siyasi bir hizibin varlığından söz etmek güçtür. İktidar bir taraftan radyo dan vatan cephesine kaydolanların adlarını yayınlarken, diğer taraftan muhalif gazeteler, özellikle tanınmış kişilerin vatan cephesine kaydolmadıklarına ilişkin açıklamalarını yayınlıyorlardı. Ayrıca DP'den istifalar, CHP'ye yeni katılımlar vb. türünden haberler sürekli yayınlanmaktaydı. Çoğunlukla yurt gezilerinde liderlerin konuşmalarını dinlemekten ileri gitmeyen halkın büyük bir bölümü ise olayları izlemekle yetiniyordu. Türkiye'de bu durum uzun süre değişmemiş, bu cepheleşmenin izleri ancak 1980 ihtilali sonrası silinebilmiştir.

(28) Menderes'in kazadan sağ olarak kurtulması halk arasında "Allah'ın sevdiği insan" inancını yaygınlaştırırken, DP politikasında da Menderes'in yüceltilmesi eğilimini doğuruyordu. Konya milletvekili Himmet Ölçmen, "Bu milletin başında Peygamberin, Allah'ın tayin ettiği bir lider var, bu da Menderes'tir." demişti. *Cumhuriyet*, 9 Mart 1959, s. 1. Kazadan sonra İnönü, Menderes'i karşılamak üzere Ankara'ya gelmiş ve "Geçmiş Olsun" diyerek, onunla son kez tokalaşmıştı. Eroğul, a.g.e, s. 147.

başlamıştı. Bundan sonra yurdun çeşitli bölgelerinde yaşanan olaylar ihtilal sürecini başlatan ve onu hazırlayan olaylar olacaktı.

A- Uşak Olayları

CHP'liler 29 Nisan 1959'da İsmet İnönü başkanlığında, 46 milletvekili, partililer ve 46 gazeteciden oluşan bir kfile ile Uşak'a hareket etmişlerdi (29). Ankara'dan hareket ederken halkla polis arasında bazı olaylar olmuş, İnönü Uşak'ta büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. Bu arada DP il binası önünde, CHP'lilerle DP'liler arasında şiddet olayları olmuş ve karışıklıklar çıkmıştı. Ertesi gün Uşak'ta tekrar karışıklıklar çıkmıştı ve bu olaylardan sonra CHP'liler Uşak'tan ayrılmışlardı (30).

Daha sonra CHP'liler Manisa'ya gitmişlerdi. İnönü burada Uşak olayları ile ilgili olarak "Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine ehli salıp isnadı ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbikata konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını koruma kararında olan hür vatandaşlar karşısında mağlup olacaklardır. Vatandaşlarımızın hizmeti uğrunda seve seve can vermeyi, hayatımızın yüksek şerefi ve son mükafatı saymaktayız" diyerek açıkça iktidarı suçluyordu (31). CHP'liler buradan İzmir'e hareket etmişler ve büyük tezahüratlarla karşılanmışlardı. Ancak İzmir Valisi, CHP'lilere İçişleri Bakanlığının talimatıyla il dahilinde siyasi parti kongrelerinin yasaklandığını bildirmişti. Gezi sırasındaki olayların ve verilen demeçlerin, basın tarafından çarpıtıldığı gerekçesiyle, yayınlanması yasaklanmıştı. Bunu protesto etmek amacıyla da 3 Mayıs 1959'da gazetelerde beyaz sütunlar yer almıştı (32).

(29) CHP'liler bu propaganda seferine "Büyük Taarruz" adını vermişlerdi ve İnönü'nün Trikopis'i esir ettiği Uşak'tan başlamışlardı. Böylelikle İnönü'nün manevi şahsiyeti değerlendiriliyordu.

(30) *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1959, s. 1; Ahmad, a.g.e, s. 194; Eroğul, a.g.e, s. 149.

(31) Bu konuda bkz. Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, İstanbul 1963, s. 363.

(32) *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1959, s. 1.

Uşak olaylarında, muhalefet ilk kez resmi bir engel ile karşılaşılıyordu ve iktidara karşı propagandalarına yoğun bir şekilde devam etmekteydi.

B- Topkapı Olayları

CHP lideri İnönü, İzmir sonrasında İstanbul'a gitmiş ve burada da birtakım olumsuz olaylar yaşanmıştı (33).

Böylece iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler, meclis içindeki tartışmalar, farklılıklar, oluşturulan cepheleşme ile sokağa, şehirlere yayılmış oluyordu. CHP'liler 11 Mayıs 1959'da gezi olaylarını Meclis'e getirmişler ve Başbakan ile İçişleri Bakanı hakkında bir tahkikat önergesi vermişlerdi. Ancak bu önerge DP çoğunluğu tarafından reddedilmişti. Bunun üzerine CHP Meclis'i terk etmiş, bunu izleyen günlerde CHP ile DP arasında Meclis'te şiddetli kavgalar olmuştu. Basın davaları artmıştı (34). İktidar ile muhalefet arasında geçen olayların yayınlanması yasaklanmıştı (35).

C- Çanakkale Olayları

Eylül 1959'da CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek (36) ve bazı milletvekilleri, Vatan Cephesi propagandalarına karşılık olarak, İmroz bölgesinde bir geziye çıkmışlardı.

(33) Topkapı'da İnönü'nün arabasına bir grup insan saldırmış ve tesadüfen orada bulunan bir binbaşının, yanındaki askerlerle müdahale etmesi sonucu, İnönü'nün arabasına yol açılabilmişti. İnönü ve taraftarları tarafından bu olaylar siyasi açıdan çok iyi değerlendiriliyor, İnönü'nün hayatına kastedildiği söylenerek, iktidarın baskı şiddet ve zulümlerinden söz ediliyordu. Aydemir, a.g.e., s. 384.

(34) 3 Kasım'da Ulus gazetesi bir ay süreyle kapatılarak, Yazı İşleri Müdürü Ali İhsan Ada tutuklanmıştı. *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1958, s. 1, Akis Dergisi sahibi Metin Toker, Nihat Erim'e hakaret suçuyla bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1958, s. 1, Meclis'te Adalet Bakanı Esat Budakoğlu 1954 ile Mayıs 1958 arasında 238 gazetenin mahkum olduğunu söylüyordu. *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1958, s. 1. Ulus gazetesi 25 Nisan 1958'de bir ay süreyle kapatılmış ve basında sürekli tekzip yazıları yayınlanmıştı.

(35) Bu durumda 1956'da çıkarılan Yayın Yasağına İlişkin Kanunu'nun maddeleri uygulanıyordu. *TBMM Kavanin Mecmuası*, c. 38-2, Ankara, 1956, s. 848-849.

(36) Kasım Gülek 1905 Adana doğumludur. Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi ve Robert Kolejde tamamlamış, Paris Siyasal Bilgiler Okulunu bitirmiştir. Yabancı üniversitelerde iktisat ve hukuk doktorası yapmış, maliye öğrenimi görmüştür. 1939 ve 1943'te Bilecik'ten, 1946'da Seyhan'dan (Adana) milletvekili seçilmiş, 1. ve 2. Hasan Saka hükümetlerinde Bayındırlık, Ulaştırma ve Devlet Bakanlığı yapmıştır. CHP'nin

Çanakkale'nin Geyikli İlçesinde, Gülek ve arkadaşlarına saldırıda bulunulmuştu. Bunun üzerine CHP'liler bölgeye, milletvekillerinden kurulu bir soruşturma heyeti yollamaya karar vermişlerdi. Ancak Hükümet, "Buna tevessül edildiği takdirde netice ve mesuliyetin müteşebbislerine ait olacağını" bildiren bir bildiri yayınlamıştı (37). Bildiri, CHP'ye karşı yapılacak bir saldırıda, saldırganlar için güvence oluyor ve Hükümet her türlü sorumluluğu üzerinden atıyordu. Nitekim soruşturma heyetine de saldırılar olmuş ve heyet gezisini tamamlamadan İstanbul'a dönmüştü.

Hükümet, bu olaydaki tavrıyla, saldırgan bir tutumu önlemek yerine, muhalefeti ikazla yetinmiş ve saldırgan tutumların tekrarına zemin hazırlamıştı. Bundan sonra iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik çok artmış ve Meclis'in açılışına kadar adeta bir soğuk savaş yaşanmıştı.

D- İktidar Muhalefet Mücadeleleri

1 Kasım 1959'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın konuşmasıyla Meclis açılmış, muhalefet iktidara genel seçimleri yapmayı teklif etmişti (38). Bir görüşe göre Menderes önce bu teklifi kabul etmiş, ancak daha sonra vazgeçmişti (39). Diğer bir görüşe göre ise

1950'deki 8. Kurultayında, İsmet İnönü'nün adayı Nihat Erim'e karşı genel sekreter seçilmiş, İnönü ile aralarındaki çeşitli anlaşmazlıklara karşın bu görevi 1959'a kadar sürdürmüştür. 1957'de Adana'dan milletvekili seçilmiş, parti içindeki etkinliğini yitirince 27 Eylül 1959'da CHP Genel Sekreterliğinden istifa etmiştir. 27 Mayıs 1960'dan sonra Kurucu Meclis'te görev almış. 1961'de Adana Milletvekili seçilmiştir. 1 Mart 1961'de Yeni Tanin adlı bir gazete çıkarmaya başlamış, parti içinde İnönü'ye muhalefeti sürdüren Gülek 11 Aralık 1962'de bir süreyle CHP'den ihraç edilmiştir. 4 Aralık 1963'de partiden çıkarılmış ve 1965 genel seçimlerinde Adana'dan bağımsız milletvekili seçilmiştir. 1969 genel seçimlerinde aday olmayan Gülek, 5 Kasım 1969'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörlüğüne getirilmiştir. Aynı yıl CHP'ye yeniden girmiş, parti içinde güç kazanan "Ortanın Solu" hareketine karşı çıktığı için etkili olamamıştır. 1971'de kontenjan senatörlüğü sona eren Gülek, 1973'te etkin siyasal yaşamdan çekilmiştir. T.C. Kurucu Meclis Albümü, Ankara, 1961, s. 79.

(37) Zafer, 16 Eylül 1959, s. 1.

(38) Aydemir, a.g.e., s. 308.

(39) Aydemir, a.g.e., s. 308. Bazı görüşlere göre de; Başbakan Menderes muhalefetin seçim teklifini kabul etmiş olsaydı 27 Mayıs ihtilali olmayacaktı denilmektedir. Ancak daha sonra ordunun ihtilal hazırlığını anlatacağımız bölümde görüleceği üzere, ordunun ihtilale hazırlık olabilecek kıpırdanmaları, 1954 yılına kadar dayanmaktaydı. Bu koşullarda 1960 yılında seçim yapılsa dahi DP'nin iktidara gelmesi şüpheli idi.

Menderes'in seçime gitme niyeti yoktu ve seçim teklifini kabul etmek, muhalefetin tavrı karşısında geri adım atmak demektir (40). Kanunen seçimler 1961 yılı sonlarına doğru yapılacaktı ve iktidar da bunu yapmak niyetindeydi.

1960 yılı Ocak ayında İnönü, muhalefetini artırarak 10 Ocak 1960'da Bursa il kongresinde yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Masum vatandaşlara, seçim kaybolursa da, iktidarı bırakmayacakları kanaati verilmek isteniyor. Vatandaşlarım emin olsunlar ki, seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır. Dünyanın başlarına yıkılması için, ben tasavvur ettikleri tasavvur edecekleri derslerin en ağırını onlara öğretmesini bileceğim" (41). Menderes ise muhalefeti ihtilal hazırlamakla suçluyor ve bir radyo konuşmasında, seçimler için henüz karar verilmediğini açıklıyordu (42). 20 Ocak 1960'ta İnönü "Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabi olarak kendilerini daimi bir ihtilal tehlikesi karşısında görürler... Vaziyetin düğümlendiği esas nokta şudur: Dürüst seçim teminatını verirseniz rahat edeceksiniz. Vermezseniz gene gideceksiniz. Hem çok fena gideceksiniz." diyerek, iktidarı açıkça tehdit eden sözlerini söylemişti (43).

İnönü, Şubat ayı başlarında Konya'ya gitmiş ve kendisini karşılayanlarla polis arasında çatışma çıkmıştı. Polis ve jandarma kalabalığı dağıtmak için kuvvet kullanmışlardı (44). 12 Şubat'ta CHP Geçici Komisyona seçimlerde propaganda eşitliği ve dürüstlüğü konusundaki teklifi sunmuş ancak teklif müzakere dışı bırakılmıştı. DP'lilerin propaganda süresini kısaltan teklifi, DP milletvekillerinin büyük çoğunluğu, tarafından kabul edilmişti (45). Muhalefetin azmi kırılmamış ve ardından CHP, meclise yolsuzluk

Sanırsız ordunun asıl rahatsızlık duyduğu konu, DP'nin iktidarda bulunmasıydı. Nitekim ordunun daha önceleri de ihtilal girişiminde bulunduğu ve bundan vazgeçtiği bilinmekteydi. Bu konuda bkz. Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, İstanbul, 1965, s. 61-67.

(40) Weiker, *a.g.e.*, s. 22.

(41) Erer, *a.g.e.*, s. 205.

(42) Ahmad, *a.g.e.*, s. 384.

(43) Erer, *a.g.e.*, s. 384.

(44) *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1960, s.1.

(45) *Ulus*, 13 Şubat 1960, s.1.

iddiaları ve bazı bakan ve milletvekillerinin suistimalleri ile ilgili onbir soru önergesi getirmeyi başarmışlardı (46). Ancak müzakereler sonunda önergelerden dokuzu reddedilmiş, birisi kabul edilmiş, radyonun yayınıyla ilgili olarakta sorumlu kişi vefat ettiği için bir takirde geri alınmıştı (47). Önergeler görüşülürken Meclis'te yine şiddetli tartışmalar olmuş birçok CHP'li milletvekili ihtar ve uzaklaştırma cezaları almıştı. Muhalefet bu sırada sık sık seçimden başka bir yol olmadığını ve yolun gelecekte en önemli konunun seçim emniyeti olduğunu dile getiriyordu (48). 1 Mart 1960'ta Meclis'in tatile girmesiyle bu buhrana bir süre ara veriliyor ancak bu pek uzun sürmüyordu (49).

Gerek Menderes, gerekse İnönü, yurdun çeşitli yerlerinde nutuklar veriyorlardı. 2 Nisan'da İnönü ve beraberindeki birkaç milletvekili, il kongresine katılmak üzere Kayseri'ye gitmişlerdi. İnönü'nün şehre girişi olaylı olmuştu (50). İnönü, geceyi şehirde geçirmiş ve ertesi gün Yeşilhisar'a giderken tekrar bazı olaylar yaşanmış ve İnönü, polis ve jandarma refakatinde Ankara'ya dönmüştü (51).

Kayseri olayları ilk kez, iktidarla muhalefeti doğrudan doğruya karşı karşıya getirmesi nedeniyle de önemlidir. İktidar meclisteki sayı üstünlüğünü kullanarak, Meclis içi denetime izin vermiyor ve muhalefetin işlevini yerine getirmesine engel oluyordu. Buna

(46) CHP'nin Meclis Tahkikat önergelerinin konuları: Ege gezisi sırasında meydana gelen olaylar; Zile Olayları, 27 Ekim 1957 milletvekili seçimlerinde cezai, mali ve siyasi sorumlulukları görülenler, radyonun bazı yayınları, basın konusu, Eski Sanayi Bakanı Samet Ağaoğlu'nun ihale yolsuzluğu Kromit Limited Şirketi ile bu şirketin kurucusuna Ziraat Bankası tarafından açılan kredi, Et Balık Kurumu tarafından açılan bir kredi, DP Gençlik bürosu tarafından öğrenci ve gençlik teşekküllerine vaki müdahale ve istimlak yolsuzlukları ile ilgiliydi. *Ulus*, 15 Şubat 1960, s. 1.

(47) *Ulus*, 19 Şubat 1960, s. 1.

(48) *Ulus*, 22 Şubat 1960, s.1.

(49) *Cumhuriyet*, 2 Mart 1960, s. 1. Weiker, a.g.e, s. 22-23.

(50) İnönü, Kayseri'ye hareket edeceği gün Kayseri valisinden şehre gelmemesi konusunda bir telgraf almış ve buna bir hayli sinirlenmişti. Buna rağmen İnönü trenle hareket etmiş, tren şehre 30 km mesafede Himmet Dede İstasyonunda durdurulmuş ve vali muavini İnönü'ye Ankara'ya dönmesini bildirmişti. İnönü şehre girmekte ısrar etmiş ve 3 saat sonra trenin hareketine izin verilmişti. Aydemir, *İkinci Adam*, s. 395.

(51) Bkz. *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1960, s. 1; Zürcher, a.g.e, s. 349; Weiker, a.g.e, s. 23.

karşılık muhalefet de, meclis içinde iktidara karşı rahatça yapamadığı eleştirilerini halka taşıyor ve halkın desteğini alarak, DP'yi seçim yoluyla iktidardan uzaklaştırmak istiyordu.

E- Tahkikat Komisyonunun Kurulması

CHP, Kayseri ve Yeşilhisar olaylarını Meclis'e götürmeye hazırlanırken, DP'de Meclis Tahkikatı istemeye karar vermişti. DP milletvekilleri arasında yeni tedbirler alınması konusunda kuvvetli bir eğilim vardı (52). Demokrat Parti meclis grubu 12 Nisan 1960 günü beşbuçuk saat süren olağanüstü bir toplantıdan sonra CHP hakkında Meclis Tahkikatı açılmasına karar vermişti (53). DP grubu 15 Nisan'da yaptığı ikinci toplantıda, bu tahkikatın açılmasına Meclis Başkanlığından talep eden ve Denizli Milletvekili Baha Akşit ile Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar tarafından hazırlanan önergeyi oy birliğiyle kabul etmişti.

Bu önergede, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için bazı kanun dışı faaliyetlerde bulunduğu iddia ediliyordu (54). Bu konuların soruşturulması için de onbeş

(52) Cumhuriyet, 8 Nisan 1960, s.1.

(53) Bkz. Cumhuriyet, 13 Nisan 1960, s. 1. Weiker, a.g.è, s. 25; Tökin, a.g.e, s. 124.

(54) Tahkikat Komisyonu önergesinin metni: "TBMM Riyasetine, CHP'nin gayrimeşru mücadele usullerini terketmesi için 11 Ağustos 1958 tarihinde DP Meclis Grubu bir tebliğ neşretmiş bulunuyordu. Bu tebliğden sonra CHP'liler, faaliyetlerini ve hareketlerini büsbütün artırmışlardı. Bu itibarla CHP'lilerin:

a) Meşru iktidarımızı en ağır isnatlarla kötüleme ve halkı kanunları ihlale, kanuni tedbirlere karşı mukavemete, hükümete karşı mukavemete, hükümete karşı galeyana ve fiili tecavüzlere tahrik ve teşvik etmek,

b) Müsait telakki ettikleri mahallerde, mensuplarını silahlandırmak, suretiyle, iktidar mensupları üzerinde baskı yapmak ve kardeş kavgasına müncer olabilecek tertiplere başvurmak,

c) Orduyu siyasete karıştırmak,

d) Hükümetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürecek ve gelecek seçimleri de daha şimdiden muallelmış gibi gösterecek kurulmuş ve kurulacak hükümetler aleyhine vatandaşları tahrik etmek,

e) Hücre teşkilatı kurarak, yıkıcı ve kanun dışı faaliyetlerde bulunmak,

f) CHP ile aynı maksat ve gayelerle neşir yolu ile faaliyette bulunarak, genç demokrasimizin manevi temellerini şantaj ve tehdit suretiyle işlemez hale getirmek, hakikatleri tahrif ve yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin iktisadi, içtimai hayatını tehlikeye maruz bırakmak.

kişilik bir Tahkikat Komisyonu kurulması teklif edilmişti. CHP’de bir soruşturma önergesi vererek 21 ayrı konudan dolayı Başbakan Menderes hakkında Meclis soruşturması açılmasını istemişti (55). Bu önergede, insan haklarının çiğnenmesi, adli güvensizlik, partizan idare, basına baskı, resmi ilan adaletsizliği, radyo rezaleti, israf, suistimal vb. konularla birlikte, Başbakan Menderes’in devletin anayasa ile müesses normal cihazlarının selâhiyetlerine tecavüz ve bunları iptal suretiyle, fiili bir dikta rejimi kurmaya teşebbüs etmesi nedeniyle Yüce Divan’a sevki isteniyordu (56). Ancak bu önerge dikkate alınmıyordu. 18 Nisan 1960’da DP’nin önergesi meclis tarafından kabul edilmişti (57). Onbeş kişiden oluşan Meclis Tahkikat Komisyonu (58), işe hemen başlayarak üç ayrı yasak kararı verilmişti. Buna göre, partilerin kongreleri, toplantıları bütün siyasi faaliyetleri yeni teşkilat kurmaları, Komisyonun faaliyetiyle ilgili bütün yayınlar ve Büyük Millet Meclisi’nin soruşturma önergesi ile ilgili görüşmelerin yayınlanması yasaktı (59).

Soruşturma önergesini veren Bursa milletvekili Mazlum Kayalar, parti gruplarının meclis olmadığını ve oturumlarının gizli yapıldığını, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM’ne açıkça müracaat ederek, olaylara el koymasını ve hazırlayacağı dosyalarla gerekli kararı almasını istemenin, hukuki, meşru ve Anayasa’ya saygılı bir davranış olduğunu söylemişti. Buna karşın CHP’nin bir partinin iç işlerini dahi Meclis Soruşturmasına konu ettiğini ve kendilerinin bu kadar ileri gitmediklerini ifade ediyordu. Devletin temellerini ve milli birliği sarsmaya yönelik fiili davranışlar üzerine TBMM’nin

CHP ile bir kısım basını ve yukarıda açıklanan hususların sebeplerini ve mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri TBMM’ne bildirmek üzere, dahili nizamnamesini 177. maddesine göre 15 kişilik bir Tahkikat Komisyonu kurulmasını ve bu komisyonun mesaisini üç ayda ikmal etmesini arz ve teklif ederiz” şeklindeydi. **TBMM Zabıt Ceridesi**, c. 23, Ankara, 1960, s.191-192.

(55) *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1960, s.1.

(56) *Ulus*, 17 Nisan 1960, s.1.

(57) **TBMM Zabıt Ceridesi**, c. 13, Ankara, 1960, s. 212-213.

(58) Tahkikat Komisyonu’na seçilen milletvekilleri şu isimlerden oluşuyordu: Ahmet Hamdi Sancar, Osman Kavuncu, Bahadır Dülger, Sait Bilgiç, Cavit Asena, Kemal Biberoglu, Kemal Özer, Hilmi Dura, Ekrem Anıt, Nusret Kirişcioğlu, Turhan Bahadır, Selami Dinçer, Himmet Ölçmen, Necmettin Önder, Nüzhet Ulusoy. Bu komisyona Sancar Komisyonu da denilmekteydi. Bkz. Ahmağ, a.g.e, s. 208.

(59) *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1960, s. 1.

soruşturma açmasının tartışılmayacak kadar açık olduğunu da belirterek soruşturmanın haklılığını savunmuştur (60).

İnönü ise meclis görüşmelerinde verdiği cevapta, böyle bir yetki istemenin hukuk prensiplerine aykırı olduğunu, anayasanın üstünde ve gayrimeşru bir talep olduğunu, Meclis Tahkikat Komisyonu adı altında bir baskı rejimi kurulmak istendiğini, bu baskı idaresine milletin karşı koyacağını ve başarılı olamayacaklarını söylemişti (61).

DP'lilerin İnönü'ye verdiği cevap ise; memlekette, Tahkikat önergesinde anlatılan manzaranın hakim olduğu, CHP'nin basınında yardımıyla halkı kışkırttığı ve iktidarı tehdit ettiği, basında iktidar hakkında asılsız haberler dolaştığı ve bunun da milletin huzurunu bozmak amacıyla muhalefet tarafından planlandığı şeklinde idi. Bütün bu olanların demokrasiye vurulacak darbeler olacağını ve demokrasi rejimini korumak ve sürekliliğini sağlamak için bu tür tedbirlerin alınmak zorunda olduğunu ifade etmişlerdi (62).

Bu konuşmalardan sonra İnönü tekrar söz alarak “Biz ihtilal metodları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz derler. Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları, insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, bende sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman, milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır” diyerek grubuyla birlikte meclisi terk etmişti (63).

Demokrat Partililer asıl amaçlarının cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak ve milli birliği sağlamak olduğunu, muhalefetin bu son tavrıyla da milli birlikten ne kadar uzakta olduğunu, muhalefetin davranışlarının soruşturma konusunda daha hassas olması gerektiğine bir kanıt olduğunu, asıl dikta ve baskı rejiminin tek parti döneminde

(60) TBMM Zabıt Ceridesi, c. 13, Ankara, 1960, s. 192-194.

(61) TBMM Zabıt Ceridesi, c.13, s. 194-196.

(62) A.g.e, s. 198-206.

(63) A.g.e, s. 207.

yaşandığını ve ihtilalin asıl muhalefetin bir temennisi olduğunu ve milletin tek temsilcisi olan meclisin bu soruşturma aracılığıyla gerçekleri ortaya çıkaracağını belirtmişlerdi (64).

Bütün bunlar olurken, ülke genelinde Gösteri Yürüyüşleri Kanununa (65) muhalefetten öğrenciler tutuklanmakta ve yayın yasaklarına devam edilmekteydi (66). 1956'dan bu yana basına 72 kez yayın yasağı konduğu belirtilmekteydi (67).

Meclis Tahkikat Komisyonunun yetki ve görevlerini tanımlayan tasarı Meclis'te kabul edilmişti. Kanun teklifindeki yetki, ceza ve usul hükümleri şu şekilde idi:

1- Encümenler, savcı, hakim ve askeri hakimlerin yetkilerine sahip olacaklar,

2- Gazete toplatmak ve kapatmak yetkisine sahip olacaklar,

3- Her türlü evrak ve eşyayı alıkoyabilecekler,

4- Tahkikat Komisyonunun tedbirlerine muhalefet, 1 seneden 3 seneye kadar hapisle cezalandırılacak,

5- Encümenlerce alınan kararların icra ve infazında ihmal veya suistimali görülen memurlar 6 aydan 3 seneye kadar hapsedilebilecekler,

6- Soruşturma ile ilgili olayları açıklayanlar 6 aydan 1 seneye kadar hapisle cezalandırılacaklar,

7- Soruşturma sırasında yalan yere yemin edenlere, Ceza Kanunundaki cezaların iki katı verilecek,

(64) A.g.e, s. 207-212.

(65) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun, TBMM Kavanin Mecmuası, c. 38-2, Ankara, 1956, s. 1056-1060.

(66) Yayın yasaklarına ilişkin kanun 1956 tarihinde kabul edilmişti. TBMM Kavanin Mecmuası, c.38-2, Ankara, 1956, s. 848-849.

(67) Eski Adalet Bakanı Esat Budakoğlu'nun, CHP Ordu Milletvekili Ferda Güley'in bir yazılı sorusuna verdiği cevapta, Basın Kanunu değiştirildikten sonra 72 olay hakkında yayın yasağı konduğu açıklanmıştır. Bunlardan 6'sı neşren hakaret, 5'i Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkındaki Kanuna Muhalefet, bir kısmı TCK'nun çeşitli maddelerine muhalefet olmak üzere, büyük bir kısmı da henüz davası süren adi suçların yayımlanmasıyla, mahkemenin gidişine tesir etmek nedeniyle konmuş yasaklardır. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, c, 13, Ankara 1960, s. 12-13.

8- Komisyonların kararlarına itiraz edilmeyecek,

9- Komisyonlarca yapılan soruşturma, ilk soruşturma şeklinde olacaktır (68).

İsmet İnönü, Meclis'in kararını sert bir dille eleştirdiği için 12 oturum meclisten uzaklaştırma cezası almış, DP'liler ise suçlu olmayanların böyle bir soruşturmadan endişelenmelerine gerek olmadığını, fakat suçluların soruşturma aracılığıyla adalete teslim edileceklerini ve Meclis'in bu şekilde yapması gerekeni tam olarak yaptığını söylemişlerdi (69).

Aralarında Hüseyin Nail Kubalı ve Tarık Zafer Tunaya'nın da bulunduğu hukuk profesörleri, soruşturmayı anayasaya aykırı buluyorlardı. Kubalı "Anayasa ağır şekilde ihlal ve hukuk devleti prensibi açıkça inkar edilmiş olacaktır" derken, Tunaya da "Komisyona kazai yetkiler tanımak Anayasayı ihlaldir" demişti. CHP'li Sıtkı Yırcalı ise teklifi şiddetle reddederek, "Örfi idarede bile bu salâhiyetler yoktur" demişti (70).

Anayasaya göre, Meclis'in soruşturma açabilmesi, Meclis İç Tüzüğü'nün 177. maddesinde, "Eğer Meclis doğrudan doğruya, yani idarenin aracılığı olmadan malumat edinmek isterse, bir tahkikat komisyonu kurulmasına karar verir" denilmekteydi. Ali Fuat Başgil'e göre burada kanunun sınırları aşılmakta ve Anayasaya aykırı hükümler bulunmaktaydı. Meclis görüşmelerinin açıklığı da ortadan kaldırılmış oluyordu (71).

Gerek Meclis içinde, gerekse kamuoyunda şiddetli tartışmalara yol açan önerge uygulamaya geçirilmiş ve son Meclis görüşmeleriyle birlikte iktidar ile muhalefet arasındaki son bağlar da kopmuştu. Muhalefet, son olarak soruşturma'ya karşı olduğunu açıkça belirterek iktidara karşı kesin tavrını koymuştu. İktidar ise muhalefetin tavrının kanunlara karşı gelmek şeklinde olduğunu ve aslında tüm uygulamalarının kanunlar çerçevesinde gerçekleştirildiğini söylüyordu. DP Meclis'teki çoğunluğunu kendi lehinde kullanırken, muhalefet de milletin ve kendilerinin uğradığı haksızlığı bu olaydan en çok

(68) TBMM Kavanin Mecmuası, c. 42, Ankara, 1960, s. 728-729.

(69) Bu konuda Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, a.g.e, s. 212-213.

(70) Ulus, 27 Nisan 1960, s. 1.

(71) Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul, 1966, s. 121.

zarar gören basın da aracılığı ile yoğun bir şekilde kamuoyuna yansıtmaktaydı. Bu da daha çok üniversite öğrencileri üzerinde etkisini göstermekteydi.

F- 28 Nisan Olayları

Alınan sert tedbirleri ve kararları protesto etmek amacıyla, 28 Nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesi öğrencileri bir gösteri yapmaya karar vermişlerdi. Binlerce öğrenci sokağa dökülmüş ve polis ile öğrenciler arasında şiddet olayları yaşanmıştı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar olaylara müdahale etmek isterken tartaklanmış ve başından yara almıştı. Rektörün yaralanması, öğrenciler üzerinde büyük tepki yaratmış ve olayların daha da büyümesine yol açmıştı (72). Olaylar sonucu 2 öğrenci hayatını kaybetmiş, 15 öğrenci ve 15 polis de yaralanmıştı (73).

Ertesi gün 29 Nisan 1960'ta Ankara'da da buna benzer olaylar yaşanmış ve polisin müdahalesinin yetersiz kalması üzerine, Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmişti (74). Sıkıyönetim ilanından sonra Menderes radyoda bir konuşma yaparak, "... Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başların, nizamın sarsılmaz kayalıklarına vurarak, kendilerine gelecekleri ve korkarım ki, o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaktırlar, demişti (75). 30 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da üniversite ve yüksek okullar birer ay süreyle kapatılmıştı. İzmir'de de öğrenciler sessiz bir yürüyüş yapmışlardı. Yayın yasağına uyulmadığı

(72) Bu konuda bkz. Başgil, a.g.e, s. 125-126; Tökin, a.g.e, s. 93; Weiker, a.g.e, s. 26; Gevgilli, a.g.e, s. 147.

(73) İstanbul'da yaşanan olaylarda çok sayıda öğrencinin öldüğü söylentileri yayılmış ancak daha sonra askeri hükümetin yaptığı araştırmalarda sadece 2 öğrencinin öldüğü anlaşılmıştır. Eroğul, a.g.e, s. 158.

(74) Sıkıyönetim ilanına dair Başbakanlık tezkeresinde şöyle denilmekteydi: "Bugün İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde, vukubulmuş olan müessif hadiselerin yatıştırılması sırasında, devlet kuvvetlerine karşı vaki mukavemet hareketinin amme huzur ve asayişini ihlal edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilatı Esasiye Kanununun 86. maddesi hükmüne tevfi kan İstanbul ve Ankara vilayetlerinde saat 15'ten itibaren Sıkıyönetim İlanı; İcra Vekilleri Heyetince 28.4.1960 tarihinde kararlaştırılmıştır" Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, c. 13, Ankara, 1960, s. 315.

(75) Erer, a.g.e, s. 405.

gerekçesiyle Cumhuriyet gazetesi 10 gün, 4 Mayıs'ta Yeni Sabah 10 gün, 8 Mayıs'ta Milliyet 15 gün, Zafer 1 Hafta, 18 Mayıs'ta Akşam 20 gün süreyle kapatılmıştı (76).

3 Mayıs 1960'ta izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı'na ülkede yaşanan olaylarla ilgili olarak (daha sonradan açıklanan) bir mektup göndermişti (77). Bu mektupta Gürsel, ülkedeki durumun düzeltilmesine ilişkin bazı tavsiyelerde bulunuyordu. Gürsel'in tavsiyeleri de muhalefetin dile getirdiği konulardan ibaretti (78).

DP, ülkedeki manzaranın muhalefetin tahriklerinden kaynaklanan, toplumun tümüne nüfuz etmeyen, belli bir kesimin hissi davranışlarından oluşan geçici bir durum olduğunu ve bazı tedbirlerle kısa zamanda kontrol altına alınabileceğini iddia etmekteydi. Ayrıca Menderes'in halkın diğer kesimlerinden gördüğü ilgi ve halk tarafından seçimle iktidara getirildiği ve ancak halkın isteğiyle gidebileceği fikrinin hakim olması, onun bu tür hareketlerden gereken dersi çıkarmamasına neden oluyordu. Bu düşüncelerle, gösteri yapan kalabalık arasına girmeyi dahi düşünebiliyordu.

G- 555 K Olayı

Ankara'da Mayıs'ın beşinde saat beşte Kızılay'da bir gösteri yapılacaktı. Olaydan polis de haberdar edilmişti. Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes kendilerini destekleyenlerin de bulunduğunu göstermek istemişler ancak bunu başaramamışlardı. Kalabalığın içine girmek isteyen Menderes, istifaya çağrılmış ve öfkeli kalabalıktan güçlülkle uzaklaştırılabilmişti (79).

2-4 Mayıs tarihleri arasında da İstanbul'da NATO Dışişleri Bakanları toplantısı yapılmaktaydı. Normalde Türkiye için büyük bir fırsat olabilecek bu toplantı, kalabalık bir

(76) Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1970)**, c. 4, İstanbul 1971, s. 356.

(77) Mektubun tam metni için bkz: Aydemir, **İkinci Adam**, c. 3, s. 435-437.

(78) Bu konuda bkz. Weiker, **a.g.e**, s. 28; Eroğul, **a.g.e**, s. 158; Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 324; Gevgilili, **a.g.e**, s. 148; Ahmad, **a.g.e**, s. 210.

(79) Weiker, **a.g.e**, s. 28; Eroğul, **a.g.e**, s. 158; Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 324; Gevgilili, **a.g.e**, s. 148; Ahmad, **a.g.e**, s. 210.

batılı gazeteci grubu önünde olumsuz bir etki yaratmıştı. Bakanların toplantı salonunun önüne kadar gelen ve yolları kapatan öğrencileri askeri birlikler ziyaretçilerin gözü önünde geri çevirmişlerdi. Aynı gün 100 avukat da sessiz yürüyüş yapmıştı (80).

Bu olaylar, iktidara karşı korkusuzca sergilenen tavrı göstermekteydi. Hükümetin koyduğu yasaklara daha da büyük tepkilerle cevap veriliyordu.

H- Menderes'in Ege Gezisi

Meclis, 11 Mayıs'ta gerekçesiz olarak tatil edilmiş ve Menderes Ege Bölgesinde bir geziye çıkmıştı. Önce Çanakkale'ye giden Menderes, daha sonra İzmir'e geçmiş ve burada da büyük sevgi ve ilgiyle karşılanmıştı (81). Menderes, İzmir'de yaptığı konuşmada: "Şu görülen manzara, bir faniye nasip olabilecek mazhariyetin en kıymetlisini teşkil etmektedir. Heyecanımızın ve bu ihtişamlı kucaklayışımızın bana telkin ettiği coşkun saadet sonsuzdur. Şimdi onlara istemeyiz diye haykıranlara, biraz tarizkâr dahi olsa, bir latife ile cevap vermek istiyorum: Kimi istiyorsunuz? bugünkü iktidarı mı? Menderes'i mi? Beni mi? İktidarı iş başına getiren siz değilsiniz ki... Gelin de görün İzmir'deki şu muhteşem manzarayı. Yüzbinlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla, isteriz diye haykırıyorlar. Bizi bağırklarına basıyorlar" demişti (82). Menderes Ankara ve İstanbul'daki olaylarda gençlerin masum olduğunu, asıl suçluların bazı politikacılar olduğunu söyleyerek, bazı çevrelerin uzun süredir ihtilal dedikodusu ile çalkalandığını, ancak böyle bir şey olmayacağını ve en kısa zamanda seçimlerin yapılacağını müjdelemişti. Bu arada 2500 kişiden oluşan bir grup, CHP il merkezi önünde, İnönü lehine tezahürat yapmış ve DP'lilerle aralarında çıkan bağışmalardan sonra polis tarafından dağıtılmışlardı (83).

(80) Weiker, a.g.e, s. 29.

(81) Menderes İzmir'de 30.000 kişi kadar bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. *Akis*, 30 Mayıs 1960, sayı: 301, s. 15, Menderes'i karşılayan dövizlerde "Hayata ruh, işçiye Menderes mana verir", "Varlığımızı sana borçluyuz", "Her zamandan ziyade kalbimizdesin" gibi sözler yazılıydı. *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1960, s.1.

(82) Erer, a.g.e, s. 423-431.

(83) *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1960, s.1.

Menderes'in Ege gezisi iktidar için olumlu geçmiş ancak Ankara'da gelişecek olaylar bunun etkisini kısa zamanda silmişti. Bu defa öncekilerden farklı olarak ordudan bir tepki gelmişti ve ihtilal seyrine artık girilmekteydi.

I- Ordudan Gelen İlk Tepki

20 Mayıs 1960'ta Hindistan Başbakanı Nehru'yu havaalanında karşılayan Menderes, dönüşte şehrin en kalabalık yerlerinden geçerken kalabalık tarafından yuhalanmıştı (84).

21 Mayıs'ta ise çok önemli bir ihtar, bu sefer ordu saflarından gelmişti. Harp Okulu öğrencileri, bazı generaller ve yüksek rütbeli subaylar eşliğinde ordu evine kadar bir yürüyüş yapmışlar ve olay çıkarmadan okullarına dönmüşlerdi (85). Fakat polis olayın ardından, biriken halka müdahale etmiş ve erken saatlerde sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti (86). Bu olayların yayınlanması da yasaklanmış ve gazetelerde konuya ilişkin haber çıkmamıştı.

Harp Okulu yürüyüşü, ordunun da olaylar karşısında ilk kez tarafsızlığını bozduğunu göstermiş oluyordu. Bu olayın ertesi günü DP'li milletvekillerinden Sıtkı Yırcalı, Mustafa Zeren, Kamil Gündeş ve Rıfkı Salim Burçak bir önerge vererek DP Genel İdare Kurulu'nun toplanmalarını sağlamışlardı. Burçak, izlenen politikanın tamamen terkinin tavsiye ederek, bu çıkmazdan kurtulmanın çarelerinin aranması gerektiğini söylemişti. Buna karşın Menderes, kendisinin bunu başarabileceğini söylüyordu. Milletvekillerinin, Başbakan'ın sözlerine karşı çıkmaları üzerine de Menderes, Genel İdare Kurulu'nun son toplantısını da terk etmişti (87).

(84) *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1960, s.1, Weiker'e göre, muhalefetin kurnazca kazandığı bir zaferdi bu. Weiker, a.g.e, s. 29.

(85) Harp Okulu yürüyüşüne Harp Okulu Komutanı Tuğgeneral Sıtkı Ulay'da katılmıştı.

(86) Bu konuda bkz. Tökin, a.g.e, s. 44; Gevgilili, a.g.e, s. 148; Başgil a.g.e, s. 143; Eroğul, a.g.e, s. 159-160.

(87) DP'nin son dönemlerinde parti içinde, ülkede siyasi gerginlikle ilgili olarak, yeni tedbirler alınması dışında daha köklü çözümlere yönelik öneriler getirilmiyordu. Parti içinde Menderes, çoğunlukla kararları kendisi alıyordu. Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, 1967, s. 166-167.

Bu sırada Menderes parti üyeleriyle de çözüme yönelik görüşmeler yapmamış ve yapılan önerileri de şiddetle reddetmişti. Bu tavrıyla partiyle olan bağlarını da koparmış ve Yunanistan seyahatini erteleyerek, Eskişehir'e gitmek üzere yola çıkmıştı (88).

J- Menderes'in Eskişehir Gezisi ve DP'nin Sonu

Menderes, 25 Mayıs 1960'ta Eskişehir'e gitmiş ve hava subaylarının kendisine karşı ilk tepkisiyle karşılaşmıştı (89). 25 Mayıs 1960 günü isyan fiilen başlamış oluyordu (90). Bu olayın ardından Menderes, Eskişehir'de bir konuşma yaparak Tahkikat Komisyonunun görevini tamamladığını ve raporunu Meclis'e vereceğini ve genel seçimlere gidileceğini müjdelemek istemişti. Ancak buna fırsat verilmemişti (91):

Menderes, Başbakan sıfatıyla son konuşmasını burada yapmış ve şöyle demişti: "Memlekette hürriyet olmadığından bahsediyorlar. Bizim hürriyeti yok ettiğimizi söylüyorlar. Halbuki bütün hürriyet o derece suistimal ediliyor ki, sokaklarda kabadayılar, en açık tahrikatı yapmakta kendileri için en küçük bir tehlike görmüyorlar. Bu kahraman profesörler 1950'den önce neredeydiler? Bir zümre tarafından kiralanmış, birtakım kara cüppe giymiş kuklaların, adlatılmış, iğfal edilmiş, masum vatandaşların, milletin iradesine rağmen, harekete geçmeye teşebbüs etmelerinin akıbeti, Türk milleti tarafından tayin edilecektir..." (92). Bu konuşmadan kısa bir süre sonra ihtilal yapılıyor ve on yıllık DP iktidarına son veriliyordu.

İhtilali hazırlayan gelişmelerin meydana geldiği bu dönemde iktidar, önceleri olayları yeterince önemsememiş ve gerekli tedbirleri almamıştı. Meclis'te çoğunluğun verdiği yetkilerin rahatça kullanılmasıyla olaylara hakim olunabileceği düşünülmüştü. Meclis'te yeteri gücü gösteremeyen muhalefet ise propagandasını sokağa taşımış ve halkın da

(88) Cumhuriyet, 25 Mayıs 1960, s. 1.

(89) Eskişehir'de bir grup hava subayı Menderes kendilerini selamlayacakken, arkalarını dönmüşler ve Menderes'in eli havada kalmıştı. Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s. 413-414.

(90) Tefik Çavdar, "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Ankara, 1986, c. 8, s. 2070.

(91) Bkz. Ahmad, a.g.e, s. 211; Aydemir, *İkinci Adam*, s. 443.

(92) Eroğul, a.g.e, s. 163.

gayrimeşru yollarla tepkisini dile getirmesini sağlamıştı. İktidar ise bu olaylar karşısında baskı tedbirlerini artırarak tepkileri azaltacağı yerde daha da artırmaktaydı. Meclis içinde demokratik bir tutum sergilemeyen DP, zamanla kendi içinde de düzenini yitirmiş ve lider egemenliğine dayalı bir parti anlayışı ortaya çıkmıştı. Basına konulan kısıtlamalar, basının muhalefetin yanında yer almasına neden olmuş ve DP en çok bu konuda zarar görmüştü. DP'nin son dönemlerinde basının büyük bir bölümünde, muhalefet liderinden hükümet başkanı gibi söz edilmekteydi. Örneğin Cumhuriyet, Ulus, Akşam vb. gazetelerde CHP lideri İsmet İnönü'ye ve CHP'nin siyasi faaliyetlerine baş sayfalarda yer verilmekte, çoğu zaman Başbakan Menderes'in adına rastlanmamaktaydı. Bu bir anlamda gazetelere konan neşir yasaklarına karşı bir tepkiydi. Basının büyük bir kısmının kamuoyunu bu şekilde yönlendirmesine karşılık, iktidar da radyoyu silah olarak kullanmakta ve radyo DP'nin sözcülüğünü yapmaktaydı. Kamuoyunu etkileme savaşında DP biraz daha şanslı görünmekteydi. Ülkede gazete çoğunlukla büyük şehirlerde okunmasına karşın radyo o dönem için en ücra köşelere kadar gidebilen etkin bir iletişim aracıydı. O dönemde kamuoyunun basının tavrına sahip olduğu yaklaşımı, daha önce sözünü ettiğimiz ülkedeki aydın kitlenin seçkin tavrından kaynaklanmaktaydı. Yani halkın kendileri gibi düşündüğünü yansıtmaktaydılar. Fakat seçimlerdeki sonuçlar her seferinde bunun tersini ispat etmekteydi.

İhtilali hazırlayan koşullarda ordunun rolüne baktığımızda, çok partili sistemde ordunun daha önce sahip olduğu toplumsal ve siyasi prestije sahip olmadığını görmekteyiz. Bunun nedeni, DP'nin orduya gereken önemi vermemesinden ziyade, Menderes hükümetinin istikrarı korumayla ilgilenen bir hükümetten çok, ülkeyi kalkındırmaya kararlı bir hükümet olarak öncelik sıralamasında orduya alt sıralarda yer vermesiydi. DP'liler orduyu ekonomik büyümeyi sağlayacak bir kurum olarak görmemiş, dış politikanın bir aracı ve önemli ölçüde Amerikan yardımlarıyla finanse edilmesi gereken bir kurum olarak görmüşlerdi. Ordunun savunma fonksiyonu ve modernleştirme gereği yerine getirilmiyordu. DP'liler ordunun sabırlı olmasını ve ekonominin gelişmesini beklemesini istemekteydiler. Öncelikli olarak ülkenin yollara, elektriğe, suya, sanayiye ve refaha ihtiyacının olduğu belirtilmekteydi. Bahsettiğimiz maddi sorunlardan başka, silahlı kuvvetlerdeki hoşnutsuzluk, partiler arası mücadele bağlamında siyasi bir yönelim kazanmıştı. Politikacılar arasında süren siyasi çatışmalardan, silahlı kuvvetlerin etkilenmesi

ve kendi sıkıntılarını muhalefet partilerine bağlamaları doğaldı. Bu nedenle, ordudaki huzursuzluk ile CHP'nin faaliyetleri arasında güçlü bir dolaylı ilişki vardı (93).

Bütün bu şartlarda iktidar ve muhalefet arasındaki mücadelenin giderek İnönü-Menderes kavgasına dönüşmesi, partilerden ve programlardan ziyade liderleri öne çıkarmakta ve halk arasında cepheleşmenin de başlamasına yol açmaktaydı. Kuvvetli olmamakla birlikte, toplumun çeşitli katmanlarında, ekonomik yetersizlikler ve bazı antidemokratik uygulamalar karşısında yavaş yavaş muhalefetin tavrına katılım gözlenmekteydi. Bu arada ordunun ihtilal hazırlıkları başlamıştı. Şimdi ordunun ihtilal hazırlıklarını incelemeye çalışalım.

(93) Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul, 1995, s. 186-187.

II. BÖLÜM

ORDUNUN İHTİLAL HAZIRLIĞI

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 27 Mayıs ihtilalinin gerçekleştirmekteki gerekçelerini, hareket noktalarını ve zihniyetlerini açıklayabilmek için Türkiye'deki ordu-siyaset ilişkisine deyinmeye çalışalım.

1908'de Meşrutiyete geçiş önderlik eden ordu, 1920-22 dönemlerinde Kurtuluş savaşının hemen ardından cumhuriyet'in kurulmasına ve yeni rejimin yerleşmesine destek vermiş; Kemalist reformların iktidardaki tek parti CHP ile birlikte uygulayıcısı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar rejimin önderleri tarafından kendisine verilen rolün gereklerini yerine getirmekte hiçbir tereddüt göstermemişti (1). Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşından önce orduda rejim hakkında bazı görüş ayrılıkları başgöstermişti (2). 1938'de Atatürk'ün ölümü üzerine İsmet İnönü'nün ordu içinde kendisine bağlı general grubunun baskısı ile Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, 1923'te etkili görevlerden uzaklaştırılan General Kazım Karabekir, General Ali Fuat Cebesoy gibi eski milli mücadele komutanlarının itibarlarını iade etmeye yönelik politikası ile yaratılan yumuşama ve yaklaşan dünya savaşı tehlikesi ordunun rejim sorunu hakkında düşünmesine biraz ara vermişti. Fakat savaş yıllarında ordu karargahlarında cunta toplantıları yapılması ve askeri birliklerde gizli faaliyetlerin ivme kazanması dikkat çekici idi (3).

Tek parti döneminde, Atatürk dönemindeki yapılanmadan sapmaya bir tepki olarak, CHP'nin tarafsız bir idare kuramayacağı fikrinden hareketle, ordudaki kurmay subaylar arasında bir müdahale fikri belirmeye başlamıştı (4). Ancak DP'nin seçimleri kazanmasıyla

(1) Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, İstanbul, 1989, s. 42

(2) Bu konuda Samet Ağaoğlu, Atatürk ölmeden bile askerler arasında başlamış fikir akımları olduğunu, bu çekişmelerin görünüşte siyasi olmaktan çok askerlik kavramı anlayışı üzerinde olduğunu belirterek, "Genç subaylar düşüncelerini, Topyekün seferberlik prensibi adını verdikleri yenilikler üzerinde topluyorlardı. Topyekün yani ekonomiden, milli eğitime kadar her sahada seferberliğe hazırlık. Bu askerin her sahada yalnız söz sahibi değil, aynı zamanda hakemlik mevkiinde bulunması ile mümkün olabilirdi. Böylece bu prensibin çevresinde birleşmiş subaylar siyasi sahada da hakemlik isteyeceklerdi" demekteydi. Bu konuda bkz. Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, İstanbul, 1972, s. 188-189.

(3) Alparslan Türkeş bu konuda şunları yazmaktadır: "Daha 1946-47 yıllarında, Orduda, devrin iktidarını devirmek için teşekkül etmiş, ihtilal birlikleri vardı ve bu birlikler gayet planlı bir şekilde günün muhtelif saatlerinde, muhtelif mahallerde çalışmaktaydılar. Hatta bu fikrin kökü 1941 yılına kadar uzayabilir." Bu konuda bkz Alparslan Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Bazı Gerçekler*, İstanbul, 1977, s. 13-17.

(4) Bkz. Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, İstanbul, 1965, s. 16-17.

bu endişeler dağılmış, DP yanlısı ordu mensupları, seçim sonuçlarından duydukları memnuniyeti DP liderlerine bildirmişlerdi (5).

1955 yılında genç kurmay subaylardan oluşan ilk gizli teşkilat kurulmuştu (6). Düzenli toplantılar şeklinde yapılan teşkilatlanma hareketinin başlangıcında henüz “ihtilal” kelimesi geçmiyor ve orduda yapılacak ıslahatlardan bahsediliyordu. Ancak zaman zaman siyasi gelişmelere de değiniliyordu. 1956’da bu teşkilata “Atatürkçüler Cemiyeti” adı verilmişti (7). Örgütlenme İttihat ve Terakki Cemiyetinde olduğu gibi, teşkilatta bulunanların güvendikleri kişileri teşkilata dahil etmeleri şeklindeki hücre sistemi ile yapılmaktaydı. Bu sistemde yeni alınan üye, teşkilatın önde gelenlerinden yalnız birinin ismini bilecek ve olası sızmalara karşı güvenlik sağlanmış olacaktı. İstanbul’da bu şekilde teşkilatlanmış gruptan başka Ankara’da da iki ayrı yerde birbirinden habersiz olarak teşkilatlanmış gruplar bulunmaktaydı (8). Bir süre sonra, birbirlerinden haberdar olan iki grup arasında bir birleşme sağlanmış, bu birleşme ile bazı hedefler saptanmıştı. Buna göre, teşkilat üyelerinin sayıları 25’i aşmayacak ve güvenlik konusuna çok dikkat edilecekti. Askeri merkezlerin bulunduğu büyük şehirleri ve tayinlerin yapıldığı Erkan Dairesini ilk etapta kontrol altına almak gerekecekti. Bu arada üçüncü grupla da temaslar yapılmış ama birleşme sağlanamamıştı. 1957 yılında Yıldız Harp Akademisinden mezun olan subaylar, yurdun çeşitli yerlerine tayin edilmişler ve buralarda teşkilatlarına yeni isimler dahil etmişlerdi (9).

(5) Bu sırada ortalıkta dolaşan bir habere göre, dört general seçimlerden sonra İnönü’yü ziyaret ederek, kendisine; askeri müdahalede bulunup iktidarı DP’ye teslim etmemeye hazır olduklarını söylemişlerdi. Bunun üzerine Seyfi Kurtbek, Fahri Belen ve Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman ordunun DP’ye olan bağlılığını ve ordudan endişe edilmemesi gerektiğini bildirmişlerdir. İpekçi-Coşar, A.g.e, s. 23-24.

(6) Bu konuda bkz. Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, İstanbul, 1966, s. 42; Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, İstanbul, 1972, s. 12; Talat Aydemir, *Talat Aydemir’in Hatıraları*, İstanbul, 1968, s. 23; Fahri Belen, *Ordu ve Politika*, İstanbul, 1971, s. 32.

(7) Bu isim DP İktidarının Atatürk devrimlerinden verdiği tavizlere karşı bir tepki olarak da tercih edilmişti. Bkz. Erkanlı, a.g.e, s. 16.

(8) Ankara’da bulunan gruplardan ilki, Sezai Okan, Talat Aydemir, Osman Köksal ve Adnan Çelikoğlu adlı binbaşılardan, diğeri de; Kenan Esengin, Sadi Koçaş, ve Baha Vefa Karatay adlı binbaşılardan oluşuyordu. İpekçi-Coşar, a.g.e, s. 34-38.

(9) Bu yeni isimlerden birisi ihtilalde önemli bir rolü bulunan Albay Alparslan Türkeş’ti. Kendisini Talat Aydemir ve Faruk Ateşdağı teşkilata dahil etmişlerdi. Ayrıca Ankara’da Fikret Kuytak, Ekrem Acuner,

1957 yılı sonlarına doğru teşkilatlanan subaylar arasında “İhtilal” fikri doğmuş ve ülkedeki siyasi havanın, müdahaleyi gerektirecek bir neden teşkil ettiği düşünülmüştü. Hatta muhalefetle bu konuda bazı görüşmeler yapılmış ancak buna dair bir gelişme olmamıştı (10). Bundan kısa bir sonra “9 Subay Olayı” olarak adlandırılan bir olay yaşanmış ve iki yıldır faaliyette bulunan teşkilat dağılmak zorunda kalmıştı.

Dokuz Subay olayı, Samet Kuşçu adlı bir kurmay binbaşının önce teşkilatla bağlantı kurmak istemesi ancak daha sonra kendisine gösterilen güvensizlik nedeniyle korku ve telaşa kapılarak 20 Aralık 1957’de ihtilalcileri ihbar etmesiyle başlamıştı (11). İhbar ettiği dokuz subay hemen tutuklanarak, sıkı bir soruşturma başlatılmıştı. Soruşturma sonucu yeterli delil ve şahit bulunamaması nedeniyle altı ay süren mahkemeler sonucu 26 Mayıs 1958’de tutuklu bulunan subaylar beraat etmişlerdi. Sadece ihbarı yapan Binbaşı Samet Kuşçu, “Orduyu isyana teşvik etmek” suçundan iki yıl hapse mahkum olmuştu (12).

İhbar nedeniyle dağılan teşkilat 1959 yılı başlarında yeniden toparlanmış ve Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirilen Cemal Gürsel’e liderlik teklif edilmişti (13). Gürsel bu

Turan Yavşan ve Halim Menteş teşkilata katılıyordu. Havacı Halim Menteş, ihtilalde Hava Kuvvetlerinin desteğini sağlayan kişi olarak önemli yararlar sağlamıştı. A.g.e, s. 55.

(10) A.g.e. s. 61-67.

(11) İhbar edilen subaylar Albay İlhami Barut, Yüzbaşı Kazım Özfirat, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Yarbay Faruk Güventürk, Albay Naci Aşkun, Binbaşı Ata Tan, Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Binbaşı Asım Ural ve Albay Cemal Yıldırım’dan oluşmaktaydı. A.g.e, s. 69.

(12) Bu konuda bkz. Fahri Belen, a.g.e., 1971, s. 38; Aydemir, a.g.e, s. 51-52; Seyhan, a.g.e, s. 66-68; İpekçi-Coşar, a.g.e, s. 100.

(13) Cemal Gürsel 1895’de Erzurum’da doğdu. Babası asker olan Gürsel, ilköğrenimini Ordu’da, orta öğrenimini Erzincan Askeri Rüştiyesi’nde tamamladı. Kuleli Askeri Lisesi’ne girdikten hemen sonra Birinci Dünya Savaşı başladı. Altı aylık kısa bir eğitimden sonra savaşa katıldı. İlk görevini Topçu Subayı olarak Çanakkale Cephesi’nde 15. Tümen’de aldı. Anafartalar ve Sebdülbahir muharebelerine katıldı. Ardından Suriye cephesine gönderildi. Gazze muharebelerine batarya kumandanı olarak katıldı. Birinci Dünya Savaşından sonra Anadolu’da Kurtuluş Savaşı başlamıştı. İnönü muharebelerinde, Kemalettin Sami Paşa ordusunda, yine batarya kumandanı olarak çalıştı. Eskişehir ve Sakarya muharebelerinden sonra Büyük Taaruz’da, bataryasıyla Dumlupınar Muharebesine katıldı. Savaş bittikten sonra eğitimine kaldığı yerden devam ederek Harbiye’deki eksiklerini tamamladı. Kurmay öğrenimine devam ederken evlendi ve bir çocuğu oldu. Kurmay subay olarak orduya katıldı ve rütbeleri hızla arttı. 1953’te Korgeneralliğe yükseldi. Erzincan’da 18. Kolordu, Eskişehir Bölge ve İzmir Yurtiçi Bölge Kumandanlıklarında bulundu. 1956’da Orgeneralliğe yükseltildi. Erzurum III. Ordu Kumandanlığı ve 1959’da Kara Kuvvetleri Kumandanlığı yaptı.

teklifi kabul etmiş ve çeşitli yerlere dağılmış halde bulunan subayların, planlı bir şekilde merkezlere tayinlerinin yapılmasına başlanmıştı. 1959 yılı ortalarında teşkilatın ileri gelenlerinin katıldığı bir toplantıda ihtilalin gaye olmadığı, gerekirse kısa bir süre için idare ele alınarak, işlerin tayinle oluşturulacak bir meclis tarafından yürütülmesi, sonra ordunun hakemliği altında seçimlere gidilip iktidarın gerçek sahibine teslim edilmesi kararlaştırılmıştı (14). Gürsel de bu konuda müdahaleye mecbur kalınırsa kan dökülmemesi gerektiğini, askeri bir diktatoryadan yana olmadığını, ihtilali yapar yapmaz ilim adamlarına yeni bir anayasa ve yeni bir seçim kanunu hazırlatıp en geç üç ay içinde seçimlere gidilmesi gerektiğini söylemekteydi (15).

1959 yılı sonlarında ihtilalci subayların teşkilatı oldukça genişlemiş ve önemli bir gelişme olarak Muhafız Alayı Komutanlığına Osman Köksal, Erkân Şubesi Müdürlüğü'ne de Suphi Karaman getirilmişti. Böylece ordu içindeki bu iki kritik noktaya teşkilat hakim olmuştu. Teşkilat ileri gelenlerinin başka noktalara sevgiyle, en kıdemli sıfatıyla Albay Türkeş'in, başkanlık ettiği toplantılarda; kurulacak idarenin nasıl olması gerektiği konusu tartışılmış ama kesin bir karara varılamamıştı (16). Ankara'da bu teşkilatlanma sürerken İstanbul'da da Orhan Erkanlı ve Orhan Kabibay tarafından teşkilatın İstanbul kanadı oluşturulmuştu (17). Gittikçe teşkilatlarını genişleten ihtilalcilerin yanı sıra, 1960 yılı başlarında ülkedeki siyasi gerginlik artmış ve daha önce sözettiğimiz ihtilali hazırlayan gelişmeler karşısında hükümet, Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştı. Hükümetin sıkıyönetim ile birlikte orduya yüklediği sorumluluk, ihtilalci subayların harekete geçmelerine neden olmuştu. Ancak bu arada beklenmeyen bir olayla kısa süreli bir şaşkınlık yaşanmıştı.

Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un hizmet süresi üç yıl uzatıldığı için bu yol kendisine kapanmıştı. 14 Temmuz 1960'da emekli olacaktı ve son iznini alarak İzmir'e gitmişti. Bkz. Aydemir, **Menderes'in Dramı**, İstanbul, 1993, s. 328-329.

(14) Toplantı, Said Koçaş, Osman Köksal, Sezai Okan ve Suphi Karaman tarafından yapılmıştı. Bu konuda bkz. İpekçi-Coşar, **a.g.e**, s. 108.

(15) Seyhan, **a.g.e**, s. 73.

(16) Bu konuda üç değişik görüş bulunmaktaydı; 1. Askeri bir idare kurmak, 2. İktidarı CHP'ye devretmek, 3. Geçici bir meclis kurup idareyi yeni seçimler yapılana kadar bu meclise bırakmak. Bu tartışmalar ihtilalden sonra MBK içinde de tartışmalara yol açmış ve üçüncü ihtimal üzerinde bir karara varılmış, diğer görüş sahiplerinin daha sonra tasfiyesine kadar gidilmiştir. Erkanlı, **a.g.e**, s. 18-21.

(17) Teşkilatın İstanbul kanadı; Suphi Gürsoytrak, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Mehmet Özgüneş, Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Kamil Karavelioğlu, Ahmet Er ve Emanullah Çelebi gibi daha sonra MBK'nin önemli isimleri olacak subaylardan oluşmaktaydı.

Teşkilatın lideri Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'e daha önce istediği yıllık izin verilmişti. İzin süresinin bitiminde ise yaş haddinden emekliye ayrılması gerekiyordu. Cemal Paşa'nın ordudan fiilen ayrılması ihtilalin başsız kalması demekti. Fakat Gürsel, paniğe kapılan ihtilalcileri yatıştırmış ve orduya ve hükümete son mesajlarını vererek görevinden ayrılmıştı (18).

Subaylar teşkilatlarına yeni bir lider aramaya başlamışlar ve 14 Mayıs'ta yani ihtilale 13 gün kala Kara Kuvvetleri Komutanlığı Lojistik Başkanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu'nu liderliğe getirmişlerdi. Teşkilat, 18 Mayıs'ta yaptığı bir toplantıda ihtilalin gününün tespit edilmesi gerektiğini vurgulamış ve en geç 26 Mayıs'a kadar ihtilalin yapılması karara bağlanmıştı. Ayrıca yapılacak askeri harekât planının temel noktaları da tespit edilmişti (19). Fakat beklenmeyen bir gelişme sonucu ihtilal bir gün sonraya, 27 Mayıs'a ertelenmişti (20). 26 Mayıs günü kendi aralarında görev dağılımı yapan teşkilat, İstanbul ve Ankara'da çok fazla direnmeyle karşılaşmadan tüm kritik noktaları ele geçirmiş ve 27 Mayıs 1960 saat 03'ten itibaren askeri idare yönetimini devralmıştı. Tüm canlı hedefler kısa süre içinde tutuklanarak Ankara Harp Okuluna getirilmişti (21).

Ordunun 27 Mayıs 1960'daki hareketiyle, Türkiye'de ilk kez ordu yönetime el koyarak görevi devralıyordu. Atatürk'ün de üzerinde önemli durduğu orduyu siyasetin dışında tutma prensibi çiğneniyor ve Atatürk'ün mirasına sahip çıkmak amacıyla bu hareket yapılıyordu. İhtilal demokratik olmayan yollarla, demokratik bir düzeni kurmak amacıyla yapılmıştı. Ordunun cumhuriyet döneminde ilk kez gerçekleştirdiği müdahale hareketi, bununla sınırlı kalmayacak ve bundan sonra Türkiye'de ordu, siyasi çıkmazlarda müdahaleyi görev sayan bir kurum haline gelecekti. Ordunun başarısıyla tamamlanan ihtilal hareketi, muhalefetten ve basından gördüğü destek sayesinde olumlu karşılanmış ve uyum sağlanmıştır. 27 Mayıs 1960'ta üç ay kalmak üzere yönetime gelen ordu, bir buçuk yılda bu görevi ancak tamamlayacak ve kışlasına dönecekti.

(18) Gürsel görevinden ayrılmadan önce iki mektup yazmıştı. Bunlardan birisi orduya veda mesajı niteliğinde, diğeri ise daha önce bahsettiğimiz hükümete uyarı niteliğindeki mektuplardı. Aydemir, *İkinci Adam*. c. 3, İstanbul, 1993, s. 476.

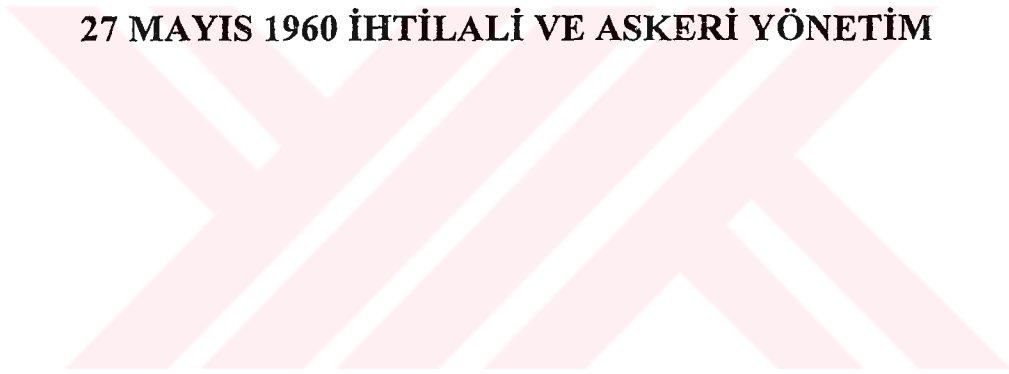
(19) İpekçi-Coşar, *a.g.e*, s. 16-17.

(20) Menderes'in 26 Mayıs'ta Atina'ya yapacağı geziyi iptal ederek Eskişehir'e gitmesi ihtilalin bir gün sonraya alınmasına neden olmuştu. Eskişehir'deki tutuklama görevi Kurmay Yarbay Agasi Şen'e verilmişti. Bu konuda bkz. İpekçi-Coşar, *a.g.e*, s. 180-184.

(21) Bu konuda bkz. Seyhan, *a.g.e*, s. 77; Aydemir, *a.g.e*, s. 59; İpekçi-Coşar, *a.g.e*, s. 229.

III. BÖLÜM

27 MAYIS 1960 İHTİLALİ VE ASKERİ YÖNETİM

A. 27 Mayıs 1960 İhtilali

27 Mayıs sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri, radyoda yayınladıkları bir bildiriyle, memleket idaresine el koymuşlardı (1). Bildiride, Demokrasinin içine düştüğü buhran ve son elim hadiseler dolayısıyla, aynı zamanda kardeş kanı dökülmesine meydan vermemek için, ülkenin idaresine el koyduklarını en kısa zamanda seçimlere gidilerek; idarenin kazanan partiye devredileceğini; hareketlerinin hiçbir şahıs veya zümreye karşı olmadığını; prensiplerinin yurttan sulh, cihanda sulh olduğunu; NATO'ya ve CENTO'ya ve Türkiye'nin dahil olduğu diğer bütün antlaşmalara bağlı olduklarını vurgulamışlardı (2).

Hükümet, böyle bir hareketi beklemediği için, askeri hareket hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmamıştı. Bir teğmenin ölümü dışında hareket kansız gerçekleşmişti (3). Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Bakanlar, Hükümet mensupları ve mülki idare amirleri tutuklanmışlardı (4). Tutuklananlar arasında sivillerin yanı sıra, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve bazı yüksek rütbeli subaylarda bulunmaktaydı (5).

(1) Bu konuda bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, İstanbul, 1993, s. 329; Walter Weiker, s. 32; Ahmad, s. 193; Tokin, s. 95; Sebahat Erdemir, *Milli Birliğe Doğru*, c. 1, yy. 1961, s. 293, George S. Harris, *Turkey Coping with Crisis*, Westview Press, London and Sydney, s. 158-161. Cumhuriyet gazetesinde ihtilal haberini "Kahraman Türk ordusu bütün memlekette dün gece sabaha karşı idareyi ele aldı" başlığı ile vermişti. *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1960, s. 1.

Akşam Gazetesinde Aziz Nesin'in baş makalesinde "Sağol generalim, sağol albayım, yarbayım, binbaşım, yüzbaşım! Sağolun yiğit komutanlarım! Var olsun Türk ordusu!" denilmişti. *Akşam*, 28 Mayıs 1960, s. 3; Bedii Faik ise Dünya gazetesinde yazdığı baş makalede "Türk çocukları, gözyaşlarınızı siliniz artık, ızdıraplarınızı dinsicin. Ve siz ey Türk anaları, bastığınız taşı çekip atınız. Bakınız pencerelerinizden; askerler geçiyor! demektedir. *Dünya*, 28 Mayıs 1960, s.1.

(2) Bildiride, Garnizon komutanlıklarının, bölgelerinin mülki idarelerini ele alacakları, yurt dışına çıkmanın kesinlikle yasak olduğu ve halkın ihtiyaçlarının evlerinden çıkmayarak, askerler tarafından karşılanacağı da ilan edilmişti. *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1960, s.1.

(3) Ahmad, a.g.e, s. 193.

(4) Celal Bayar, Cumhurbaşkanlığı köşkünden alınmış, Adnan Menderes ve Refik Koraltan Kütahya yolu üzerinde yakalanmışlardı. Bütün kabine ve DP'li milletvekilleri bulundukları yerlerde tutuklanarak Harp Okuluna getirilmişlerdi, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1960, s.1.

(5) *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1960, s. 1.

İhtilali, Milli Birlik Komitesi adlı teşekkül gerçekleştirmişti. Yirmi kişiden oluştuğu söylenen Komitenin, henüz kimlerden kurulu olduğu belli değildi. Yalnızca hareketin başında Org. Cemal Gürsel'in bulunduğu bilinmekteydi.

Askeri idarenin ikinci gününde, Meclis feshedilmiş ve yeni Anayasa ve demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlanmıştı (6). Milli Birlik Komitesi ilk bildirisinde “Bugünden İtibaren Türk Silahlı Kuvvetleri, en kısa zamanda milleti seçime götürecek bir Kurucu Meclis kurmak maksadıyla muvakkat idareye el koymuş bulunmaktadır” denilmişti (7).

İktidarı ele geçiren subaylar, ihtilalin gerekçesinin memleketin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler nedeniyle ve kardeş kavgasına meydan vermemek olduğunu; amaçlarının partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak, partiler üstü tarafsız bir idarenin hakemliği altında serbest seçimleri yaparak, siyasi iktidarı kazanan partiye devretmek olduğunu belirtmişlerdi. İhtilal, büyük kentlerde sevinçle karşılanmıştı (8).

Demokrat Partililer, ihtilalin ilk anda İnönü yanlısı bir hareket olduğunu düşünmüşler ancak, ilk bildiriye radyoda okuyan Albay Alparslan Türkeş'in sesini tanıyanlar, İnönü yanlısı olmayacağını anlamışlardı (9). Milli Birlik Komitesi, ihtilalin ilk günü 18 tane tebliğ yayınlamıştı. Tebliğlerde, halka yönetimle ilgili talimatlar verilmişti. Tebliğlere göre, her türlü siyasi parti yayın ve faaliyetleri yasaklanmış, bu emre karşı gelenlerin, şiddetle cezalandırılacağı bildirilmişti (10). Bütün gazetelerin kapatma kararları iptal edilmişti. 28 Mayıs 1960 günü saat 10'dan önce tutuklanmış olan tüm gazeteci ve öğrenciler serbest

(6) *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1960, s. 1; *Ulus*, 28 Mayıs 1960, s.1; *Akşam*, 28 Mayıs 1960, s.1.

(7) Bildirinin tam metni için bkz. *Akşam*, 29 Mayıs 1960, s.1.

(8) *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1960, s.1; *Ulus*, 30 Mayıs 1960, s.1; *Akşam*, 30 Mayıs 1960, s.1.

(9) Albay Türkeş, tek parti döneminde 1944 yılında Sovyet aleyhtarı ve Nazi sempatzanı bir örgüt kurduğu gerekçesiyle, 28 kişiyle birlikte İstanbul Birinci Sıkıyönetim Mahkemesinde, “Vatana karşı hiyanete kalkışma” ile yargılanmış ve cezalandırılmıştı. Bu konuda bkz. Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, İstanbul, 1963, s. 16-17.

(10) Tökin, a.g.e, s. 96; *Akşam*, 28 Mayıs 1960, s.5.

bırakılacaktı. Kapatılan bütün fakülte ve yüksek okullar derhal açılacak ve 6 Haziran 1960'tan itibaren öğretime başlayacaklardı (11).

On yıllık Demokrat Parti iktidarı, Silahlı Kuvvetlerin müdahalesiyle son bulmuş ve onaltı ay sürecek bir askeri yönetim, iktidarı devralmıştı. Demokratik düzeni yeniden kurmak üzere, yönetimi ele alan ordu; hemen bir ilim heyeti kurarak, yeni Anayasa'yı yapmak üzere harekete geçmişti (12).

B. Milli Birlik Komitesinin Kuruluşu

Silahlı Kuvvetler'in "Milli Birlik Komitesi" adıyla yaptığı askeri hareketin ilk saatlerinde bu isim konusunda dahi çelişkiler oluşmuştu (13).

İhtilalin ertesi günü İzmir'den gelen Orgeneral Cemal Gürsel, Milli Birlik Komitesinin lideri olarak ilan edilmişti. Başbakanlık binasında toplanan ihtilalciler, büyük bir kargaşa içinde çalışmaya başlamışlardı. Belli bir plan ve programları olmayan, ihtilalciler, henüz daha önceden belirledikleri prensip kararlarını açıklıyorlardı (14). Önce 20 kişi olarak açıkladıkları Komite'yi seçmek üzere bir kurul görevlendirilmişti. Kurul, uzun tartışmalardan sonra 38 kişiden oluşan bir komite oluşturulmasına karar vermişti (15). İhtilal fikrinin başlangıcından beri, tüm faaliyetlere katılan bazı kişiler, yurt dışında

(11) Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960, s.5.

(12) İlim heyeti, Prof. Sıddık Sami Onar, Prof. Naci Şensoy, Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Ragıp Sarıca, Prof. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. İsmet Giritli'den oluşmaktaydı. Bkz. Ulus, 29 Mayıs 1960, s.1.

(13) Ankara tebliğlerinde "Milli Birlik Komitesi" ifadesi kullanılırken, İstanbul tebliğlerinde "Silahlı Kuvvetler İdaresi" ya da "Türkiye Milli Birlik Komitesi" ifadesi kullanılmıştır.

(14) Bu prensipler:

1- "Hiçbir siyasi partiyi tutmamak ve onu desteklememek,

2- Teşebbüs edilen harekatta kan dökmek,

3- İdeal bir demokrasinin tamamlanması, yapılacak hür bir seçimle tecelli edecek, milli iradeye göre kurulacak bir iktidara görevi devretmek ve aynı rütbelerde göreve dönmek.

4- Dış taahhütlere ve bağlantılara sadık kalmak" idi. Bkz. Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960, s.1.

(15) Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, İstanbul, 1972, s.20.

oldukları gerekçesiyle komitenin dışında bırakılmışlardı (16). Orgeneral Cemal Gürsel, Devlet Başkanı, Başbakan, Başkomutan ve Milli Birlik Komitesi Başkanı yapılmış ve kağıt üzerinde çok geniş yetkiler verilmişti (17). Milli Birlik Komitesi üyelerinin resmi olarak ilanı 12 Haziran 1960'ta yapılmıştı (18). Karşılarında generaller bekleyen halk, içinde yüzbaşılardan da bulunduğu bir komiteyle karşılaşmıştı.

MBK'de görev alan subaylar, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olduklarını belirtmişlerdi (19). Aldıkları kararlarda Atatürk devrimlerinin müsamahasız uygulanacağı ve Kemalizm'in bir doktrin haline getirileceği de söylenmekteydi (20). Ancak bu

(16) İhtilale doğrudan veya dolaylı olarak katılan herkes MBK'nde görev almayı umuyor, hatta kimileri buna kesin gözüyle bakıyorlardı. Dündar Seyhan, Talat Aydemir ve Sadi Koçuş gibi o sırada yurtdışında bulunanlar da aktif görev almak istemişler ancak, bunu gerçekleştirememişlerdi. Bu kişiler komite dışı faaliyetlerine Türkiye'ye döndükten sonra devam ediyorlardı. Bkz. Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, İstanbul, 1966, s. 81-82.

(17) Atatürk'ün dahi bu kadar yetkiye sahip olmadığına dikkat çekilmektedir. Erkanlı, s. 88.

(18) MBK Üyeleri, Org. Cemal GÜRSEL, Org. Fahri ÖZDİLEK, Tümğ. Cemal MADANOĞLU, Tuğğ. Sıtkı ULAY, Tuğğ. İrfan BAŞTUĞ, Kur. Alb. Osman KÖKSAL, Kur. Alb. Alparslan TÜRKEŞ, Kur. Alb. Sami KÜÇÜK, Kur. Alb. Fikret KUYTAK, Kur. Alb. Ekrem ACUNER, Kur. Alb. Mucip ATAKLI, Kur. Alb. Haydar TUNÇKANAT, Kur. Alb. Muzaffer YURDAKULER, Kur. Yb. Refet AKSOYOĞLU, Kur. Yb. Sezai OKAN, Kur. Yb. Mustafa KAPLAN, Kur. Yb. Orhan KABİBAY, Kur. Yb. Suphi KARAMAN, Kur. Bnb. Ahmet YILDIZ, Kur. Bnb. Mümin KÖSEOĞLU, Kur. Bnb. Selahattin ÖZGÜR, Kur. Bnb. Vehbi ERSÜ, Kur. Bnb. Şükran ÖZKAYA, Kur. Bnb. Suphi GÜRSOYTRAK, Kur. Bnb. Kadri KAPLAN, Kur. Bnb. Orhan ERKANLI, Kur. Bnb. Mehmet ÖZGÜNEŞ, Kur. Bnb. Şefik SOYUYÜCE, Tnk. Bnb. Muzaffer KARAN, Tnk. Bnb. Dündar TAŞER, P. Bnb. Fazıl AKKOYUNLU, Kur. Yzb. Emanullah ÇELEBİ, Kur. Yzb. Kamil KARAVELİOĞLU, Kur. Yzb. Muzaffer ÖZDAĞ, Kur. Yzb. Numan ESİN, P. Yzb. Rifat BAYKAL, Per. Yzb. İrfan SOLMAZER ve J. Yzb. Ahmet ER'den oluşmaktaydı. Bkz. Weiker, s. 132.

(19) Orhan Erkanlı'ya göre, MBK adlı teşkilatın başlangıcı 1955-1956 yıllarına kadar gitmekteydi. Bu yıllarda Yıldız Harp Akademilerinde öğrenci olan, yüzbaşı ve yarbay rütbesindeki bazı subayların birleşmesiyle, 1956 yılı içinde orduda gizli bir cemiyet kurulmuştu. İlk kurulan bu cemiyet, ikinci bir gizli örgütle temas kurarak birleşmiş ve örgütün adı "Atatürkçüler Cemiyeti" olmuştu. Bkz. Erkanlı, a.g.e, s. 12.

(20) Erkanlı, s. 15, 16.

yapılmadığı gibi, ihtilalin fikri zeminini oluşturacak başka bir çalışma da yapılmamış ve farklılaşmalar ileride bölünmelere yol açmıştır (21).

İhtilalin ertesi günü hükümet kurulmuş, MBK ile Hükümetin çalışmalarının hukuki zeminini oluşturmak üzere bir Geçici Anayasa yapılması kararlaştırılmıştı. Demokratik olmayan ihtilal, demokratik kurallar çerçevesinde kurumlarını oluşturarak, uygulamalarının “yasal” olmasını sağlıyordu.

C. İhtilalin Hukuki Dayanağı

Milli Birlik Komitesi tarafından yeni bir Anayasa ön projesi hazırlamak üzere İstanbul’dan Ankara’ya bir grup öğretim üyesi getirilmişti. Kendilerine üç ay içinde seçime gidilerek, iktidarın sivil idareye devredileceği ve bunun için de, süratle yeni bir Anayasa’nın yapılması gerektiği bildirilmişti (22). 28 Mayıs 1960’ta Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığındaki ilim heyeti ihtilalin hukuki yönünü belirtmek üzere ilk Anayasa Komisyonu Raporu’nu MBK Başkanlığına sunmuştu. Anayasa Komisyonu Raporunda özetle;

“Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir. Siyasi kudret, adalet, ahlak ve kamu menfaatlerini koruma mahiyetini kaybederek, şahsi nüfuz ve ihtiraslarla zümre menfaatlerini temsil eden maddi bir kuvvet haline gelmişti. Herşeyden önce kanun tarafından emrolunan sosyal bir kudret olması gereken devlet kudreti, bu ihtiras ve nüfuzların bir aracı haline getirildi. Bu nedenle, bu siyasi kudret kendi ordusuyla, mahkemeleriyle görevlerine sadık kalmak isteyen memurlarıyla, üniversiteleriyle, basınıyla ve diğer bütün sosyal kurum ve güçleriyle moral bağlarını kopardı ve devletin gerçek ve temel kurumlarına, Atatürk ilkelerine düşman bir duruma düştü. Hak ve hukukla, devlet fikriyle hiç alakası olmayan, bu gibi hareketleri

(21) Orhan Erkanlı, gazeteci Kurtul Altuğ’a yazdığı bir mektupta “Biz 27 Mayıs’ı yaparken, ülkede bir ihtilal platformu vardı ama, bir ihtilal fikri yoktu. Biz ihtilali çok kolay yaptık. Fakat hazır değildik. Oysa şimdi ülkede bir ihtilal için gerekli fikir akımları vardır ve bir ihtilal platformu yoktur” diyordu. Erkanlı bu satırları yazdığı sıralar, 22 Şubattan önceki dönemdir ve o dönemde “Yön”cüler bu ihtilalci akımın öncülüğünü yapmaktaydılar. Bkz. Kurtul Altuğ, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a, Ankara, 1975, s.28. Yön hareketi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hikmet Özdemir. Yön Hareketi, Ankara, 1986

(22) Bu konuda bkz. İpekçi-Coşar, a.g.e, s. 255.

yaptıran bir zümre, artık sosyal bir kuruluş olma özelliğini yitiriyordu. Meşruiyet açısından da durum aynıdır. Bir hükümetin meşruluğu, sadece onun orijinine yani iktidara gelmesine bağlı değildir. Meşruluk, ancak onu bu göreve getiren Anayasaya bağlılıkla ve meşru zeminde kurumlarla işbirliğiyle mümkündür. Milleti temsil etmesi gereken Büyük Millet Meclisi, siyasi kudret tarafından gerçek bir yasama organı olmaktan çıkarıldığı ve bir zümrenin çıkarına hizmet eden bir partiye dönüştürüldüğü için, fiilen ölü hale gelmişti. Bu şartlarda, ordu ve yönetim ve diğer bütün devlet kurumları, devlet kavramını temsil etme özelliklerini ve yukarıda sözü edilen kurumlar arasında bir denge faktörü olma niteliğini yitirdiler. Bu nedenle eski hükümet siyasi otoritesini çoktan yitirmişti.

Bu durum karşısında ilk olarak alınması gereken bazı tedbirler vardır:

1- Kamu hizmetlerini milletin istediği demokratik şartlara uygun olarak yürütecek, insan hak ve hürriyetlerini koruyacak ve kamu çıkarlarını gözetecek geçici bir hükümetin kurulması.

2- Bir kanun devletin gerçekleştirilmesini, devlet organlarının oluşturulmasını ve sosyal kurumların demokratik bir temele ve hak ve adalet ilkelerine oturtulmasını sağlayacak bir anayasanın hazırlanması,

3- Milletin gerçek iradesinin ifadesine imkân verecek bir seçim yasanın hazırlanması gerekir” denilmekteydi (23).

Geçici bir hükümetin kurulması, yeni bir anayasanın ve seçim kanununun hazırlanması şeklinde özetlenen tedbirlerin nasıl uygulanacağı da komisyon tarafından kararlaştırılmıştı. Buna göre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden çağrılan görevli öğretim üyelerinden oluşan Anayasa Komisyonu, Ankara Üniversitesi’nden de bilim adamlarını çağırarak bir hazırlayıcı küçük komisyon durumunda yeni Anayasa projesini düzenleyecekti. Proje daha sonra, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve Askeri Yargıçlar vb. en yüksek yargı kurumlarından, basından, barolardan ve benzeri sosyal kurumlardan, uzmanlardan meydana getirilecek daha geniş bir heyetin ve MBK tarafından kurulacak

(23) Raporun tam metni için bkz. *Ulus*, 29 Mayıs 1960, s. 5.

Hükümet'in incelemesine sunulacaktı. Anayasa projesinin yasal biçimini olması için izlenecek yöntem, saptanarak kamuoyuna duyurulacaktı (24).

İhtilalin ilk günü bir "Kurucu Meclis" oluşturulacağından söz edilmekteydi (25). Kurucu Meclis, toplumun kendi içinden seçilen ve onları doğrudan temsil eden yetkili temsilcilerin, bir anayasayı da yine kendi eliyle yapma girişimi olarak tanımlanmaktaydı. Prof. Tarık Zafer Tunaya'nın tanımıyla "Halk yalnız anayasayı yapmakla görevli bir meclis seçer. Anayasayı bu meclis yapar. Bu arada, Anayasanın yapımı tamamlanıncaya kadar, meclis; devletin yönetimini de yüklenir"di (26).

Anayasa Komisyonu Raporunda, anayasa projesinin tümüyle seçilmiş bir yasama organı dışında, bir grup bilim adamı tarafından düzenleneceği belirtilmekteydi. Yürütme gücü de, yüksek yargı organlarıyla, bazı toplumsal kuruluş, dernek ve benzerlerinden oluşacak heyet içinden çıkmayacak ve eylemi yapan MBK tarafından atanacaktı. Ayrıca anayasanın, halkın doğrudan katılımı ile değil de, evet ya da hayır şeklinde yapılan halkoyuna sunulması şeklinde yasallaşması düşünülmekteydi (27).

28 Mayıs'ta kaleme alınan rapor, bir Kurucu Meclis'i çağrıştırmakta, ancak henüz seçimle oluşturulacak bir Kurucu Meclis yolu tercih edilmemekteydi.

D. Geçici Anayasa

12 Haziran 1960'ta Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan ve ihtilalin gerekçesi ile MBK'nin yetkilerini tanımlayan Geçici Anayasa açıklanmıştı. MBK iktidarının 1 numaralı kanunu olan bu kanun, 27 maddeden oluşmaktaydı. 27. maddede bu kanunun, MBK tarafından yürürlüğe konduğu belirtilmekteydi (28).

(24) Bkz. Aydemir, İkinci Adam, s. 462-463.

(25) Akşam, 29 Mayıs 1960, s.1.

(26) Bkz. Tarık Zafer Tunaya, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul, 1980, s. 128.

(27) Ali Gevgilili, a.g.e, 1987, s. 161-162.

(28) "1924 tarih ve 194 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında kanun", MBK Genel Kurul Toplantısı, c. 4, s. 1-3.

Geçici Anayasanın “Genel Hükümler” kısmı, daha önce MBK’ye sunulan, ihtilalin hukuki gerekçelerini belirten raporun bir özeti idi. Buna göre, “Ordu Dahili Hizmet Kanununun 34. maddesi ile “Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini korumak ve kollamak” görevi kendisine verilmiş olan Türk ordusu, vatandaşı birbirine düşürmemek suretiyle Türk vatanını ve milli varlığı tehlikeye koymuş olan, eski iktidara karşı bu mukaddes kanuni vazifesini yerine getirmek ve hukuk devletini yeniden kurmak için, Türk milleti adına harekete geçerek, milleti temsil vasfını kaybetmiş olan Meclisi dağıtıp iktidarı, geçici olarak MBK’ne emanet etmiştir.”

Geçici Anayasa’ya göre; bir genel seçim yapıldıktan ve yeni Anayasa yürürlüğe girdikten sonra, Büyük Millet Meclisi’nin tekrar yönetimi devralmasına kadar MBK, Türk Milleti adına egemenlik hakkını kullanacaktı. MBK, yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini Devlet Başkanının atadığı ve MBK’nin onayladığı Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullanacaktı. Yargı hakkı, tarafsız ve bağımsız mahkemelerce, kanun sınırları içinde millet adına kullanılacaktı. Fakat ölüm cezalarını onaylama veya veto etme yetkisi MBK’nin olacaktı. MBK’nin bakanları görevden alma yetkisi vardı, ancak sadece Devlet Başkanı bakanları atayabilirdi. Devlet Başkanına af ya da cezaları hafifletme yetkisi verilmiyordu. Kanun teklif etme hakkı, Bakanlar Kuruluna ait olmakla birlikte, MBK üyeleri de kanun teklif edebileceklerdi. MBK’nin başkanı aynı zamanda Devlet ve Bakanlar Kurulunun da başkanıydı (29).

Geçici Anayasa, 1924 Anayasasında asgari değişiklikler yapılarak, 1960 şartlarına uygun hale getirilmesiyle oluşturulmuştu. 1924 Anayasası’ndaki Büyük Millet Meclisi’nin yerini Milli Birlik Komitesi alıyordu. Geçici Anayasa, 1924 Anayasasından çıkartılan ve eklenen iki maddeyle farklılık gösteriyordu. Bunlar; 1924 Anayasası’nın 73. maddesiyle tanıdığı “müsadere memnuiyeti”nin kaldırılması ve eski iktidar mensupları ile yakınlarının yargılanması için özel bir mekanizmanın kurulmasıydı.

1924 Anayasasının 73. maddesindeki “müsadere memnuiyeti”nin yürürlükten kaldırılmasıyla, eski iktidar mensuplarının ve yakınlarının servetlerini meşru yollardan kazanıp kazanmadıkları incelenecek ve servetlerinin meşruluğunu ispat edemedikleri takdirde, servetlerine el konacak ve hazineye devredilecekti.

(29) Kanunun tam metni için bkz: T.C. Resmi Gazete, 14 Haziran 1960, s. 10525, s. 1533-1534.

Ayrıca eski iktidar mensuplarını ve bunların suçlarını iştirak edenleri yargılamak üzere “Yüksek Adalet Divanı” kurulacaktı. 1924 Anayasasındaki Yüce Divan’dan farklı olarak, Hükümet’in teklifiyle, MBK’nin seçeceği meslekten yargıçlardan kurulacaktı (30). Sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son soruşturma açılarak Yüksek Adalet Divanı’na verilmeleri gerekip gerekmediğine karar vermek üzere de bir “Yüksek Soruşturma Kurulu” oluşturulacaktı (31).

MBK, genel seçimlerle kurulacak bir Meclis’in göreve başlaması ile hukuki varlığını kaybedecek ve kendiliğinden dağılacaktı. Eski Anayasa “ilga” olunmuş ve devletin yönetimi kanunen MBK’ne geçmiş oluyordu.

Geçici Anayasa’yı isimleri resmi olarak ilk kez o gün açıklanan MBK üyeleri imzalamışlardı. Geçici Anayasa, kamuoyuna açıklandıktan iki gün sonra yürürlüğe girmişti (32).

MBK, Devlet Başkanından ve Geçici Anayasa’da imzası bulunan diğer 37 üyeden oluşmaktaydı. Üyeler, MBK’den çekilebilirlerdi; fakat ancak yeminlerini ihlal ettikleri, mahkeme kararıyla tespit edilenler görevden alınabileceklerdi. Ayrıca bir üye vatan hainliğinden veya diğer suçlardan hüküm giyerse, üyeliği geçersiz sayılacaktı. Ancak MBK üyelerinin beşte dört çoğunluğu ile bir üye aleyhine dava açılabilirdi. MBK toplantıları gizli yapılacak ve tartışmalar ve kararlar kamuoyuna açıklanmayacaktı. Rütbeleri ne olursa olsun bütün üyeler eşitti.

Geçici Anayasa’nın ilanından sonra, MBK’nin çalışmalarını yapması için meclis açılmış, MBK yasama görevini üstlenmiş ve bu görevi yapmak üzere kısa bir süre sonra,

(30) 1924 Anayasası’nda Yüce Divan, Temyiz ve Devlet Şûrasının kendi aralarında seçtiği üyelere teşekkül etmekteydi. *Forum*, 15 Haziran 1960, c. XIII, s. 149, s. 3-4.

(31) *Akşam*, 13 Haziran 1960, s.5.

(32) Bu konuda bkz: İpekçi-Coşar, a.g.e, s. 291-301; Ahmad, a.g.e, s. 197-198; Aydemir, *İkinci Adam*, s. 467-470; Firouz Bahrampour, *Turkey Political and Social Transformation*, Brooklyn, 1967, s. 42-43.

eski meclis içtüzüğünde Meclis İhtisas Komisyonlarına yüklenen görevleri yürütmek üzere, İhtisas Komisyonlarına ayrılmışlardı (33).

Komisyonlar emrinde ayrıca Araştırma ve İnceleme Kurulları kurulacaktı. Bu kurullar daha ziyade bilim adamlarından meydana gelecek ve komisyonlar çalışmalarında bu kurullardan faydalanabileceklerdi.

Milli Birlik Komitesinin bu denli teşkilatlı bir biçimde göreve başlaması, bazı çevrelerce, iktidarın yerini kolay kolay bırakmayacağı düşüncesine yol açmıştı. Bir konuşmasında, İnönü, “Seçimlerin bir an önce yapılmasında sayılamayacak kadar çok milli menfaat vardır” diyerek endişesini dile getirmişti (34). İhtilalin ertesi günü üç ay içinde seçime gidileceği teminatını veren MBK, bir ay kadar sonra seçimlere gitmek için daha epeyce zamana ihtiyaçları olduğunu söylemekteydi (35). Bu gecikmeye Anayasa komisyonu çalışmalarını gerekçe olarak gösteren Gürsel ile MBK üyelerinin bir kısmı arasında, “İktidar” konusunda görüş ayrılığı olduğu, daha sonra gündeme gelecekti.

E. Hükümetin Kurulması

Hükümet, 28 Mayıs'ta Org. Cemal Gürsel'in 27 numaralı tebliği ile ilan edilmişti (36). Tebliğe göre, hükümetin oluşturulmasında memleket ve dünya çapında şöhret yapmış,

(33) Güvenlik, İktisat, Sosyal İşler ve Bayındırlık ve İmar Komisyonları şeklinde dört bölümden oluşan İhtisas Komisyonları'nda bağlı oldukları Bakanlıklarla ilgili işler görüşülecekti. Eski Meclis İdare Amirlerinin görevlerini yürütmek üzere de üç kişilik bir sekreterlik komitesi kurulmuştu. Seyhan, a.g.e, s. 93-94.

(34) Bkz: Cumhuriyet, 2 Temmuz 1960, s.1.

(35) Bkz: Cumhuriyet, 2 Temmuz 1960, s.1.

(36) Hükümet üyeleri Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Org. Cemal Gürsel, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek, Devlet Bakanı Amil Artus, Devlet Bakanı Şefik İnan, Adliye Bakanı Abdullah Gözübüyük, İçişleri Bakanı Tüm. M. İhsan Kızıloğlu, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Maliye Bakanı Ekrem Alican, Milli Eğitim Bakanı Prof. Fehmi Yavuz, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Prof. Nusret Karasu, Ticaret Bakanı Cihat İren, Ulaştırma Bakanı Tüm. Sıtkı Ulay, Ziraat Bakanı, Feridun Üstün, Çalışma Bakanı Prof. Cahit Talas, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Zühtü Tarhan, Sanayi Bakanı Muhtar Uluer, Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Aşkın ve İmar ve İskan Bakanı Orhan Kubat'tan oluşmaktaydı. Bkz: Akşam, 29 Mayıs 1960, s.1.

fakat herhangi bir siyasi partiye mensup olmayan kişilerin bulunmasına dikkat edilmişti (37).

Hükümet ilk toplantısını 30 Mayıs'ta yaparak; demokratik düzen çerçevesinde bazı tedbirler alınacağını siyasi faaliyetlere şimdilik son verildiğini, antidemokratik kanunların kaldırılacağını, iktisadi ve mali tedbirler alınacağını ve yabancı devletlerle olan bütün taahhütlerin geçerli olduğunu açıklamıştı (38). Kabine, bu taahhütler çerçevesinde çalışmalarına başlamıştı.

Hükümet programı, 11 Temmuz'da Devlet Bakanı Amil Artus tarafından Meclis'te okunmuştu (39). Programın açıklanması çok uzun zaman almıştı. Bu da program üzerinde bir anlaşmazlık olduğu kanaatini uyandırmaktaydı (40). Bu sırada MBK içinde yavaş yavaş bölünmeler başlamıştı. Baştan beri tekrarlanan "Demokratik düzeninin oluşturulup, en kısa sürede idareyi seçimle gelen bir iktidara devretmek" fikri artık herkes tarafından paylaşılmıyordu. Nitekim Hükümet Programı geçici bir hükümetin programı olduğunu gösteren dilek ve temennilerle doluydu ve köklü reformlar önerilmemişti. Programın kabul edilmesiyle, iktidarda uzun süre kalmak istemeyenlerin isteği omuş ve köklü reformlar seçimle gelecek iktidara bırakılmıştı. Hükümet programının okunmasıyla somutlaşan komite içi bölünme de, alt rütbeli subaylardan oluşan grup, ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformları gerçekleştirmek için, askeri yönetimin en az dört yıl iktidarda

(37)Ancak isimlere bakıldığında, "dünya çapında şöhret yapmış" ibaresini hükümet üyeleri için pek geçerli olmadığı anlaşılmaktaydı." **Akşam**, 29 Mayıs 1960, s.1

(38) **Ulus**, 31 Mayıs 1960, s.1.

(39) Hükümet Programı'nda hükümetin çalışmalarına yer verilmekte ve bundan sonra uygulanacak esaslar belirtilmekteydi.

Programda Adalet, Milli Savunma, Dış Politika, Mali ve İktisadi Politika, Dış Ticaret, Uluslararası İlişkiler, İktisadi Devlet Teşekkülleri, Paranın Değerinin Korunması, Ulaştırma ve Bayındırlık, Din ve Vicdan Özgürlüğü, Gümrük, İş ve İşçi Konusu, Milli Eğitim, Sağlık, Basın ve Radyo konuları yer almaktaydı. Son olarakta bütün vatandaşların eşit olduğu ve kimseye farklı muamele yapılmayacağı vurgulanmıştı. Programın tam metni için bkz: **Ulus**, 12 Temmuz 1960, s. 5.

(40) MBK için Kadri Kaplan ve bazı üyeleri tarafından, ihtilalcilerin teklif ve temel görüşlerini içeren bir hükümet programı teklifi hazırlanmış ancak bu kabul edilmemişti. Askerleri, Bakanlar Kurulu'nun ihtilalin ruhuna uygun bir program hazırlayamacaklarını düşünmekteydiler. Bu konuda bkz: Seyhan, a.g.e, s. 91-92.

kalmasını istiyordu (41). Diğer grup ise, demokratik şartları oluşturup, bir an önce seçime gidilmesini istiyordu (42). Kabine ise MBK'ne bağımlı bir halde, sadece kendisine denileni yapmaktaydı.

Çok geçmeden Kabinedeki 10 bakan görevinden alınmıştı (43). Kabinede kalanlar arasında da görev değişikliği yapılmıştı (44). Görevden alma, resmi yolla tebliğ edilmemiş, Bakanlar kararı radyodan duymuşlardı. Ardından hiçbir açıklama gelmemişti (45). Yeni Bakanların siviller arasından seçilmesine MBK'nce karar verilmişti (46).

Eylül ayında MBK, Kabineye oldukça ayrıntılı bir “direktif” vermişti. Buna göre, Milli Birlik Komitesi, 15 Ekim 1961’de serbest seçimle Türkiye’yi, Türk ulusunu bir bütün olarak ele almak, Atatürk İnkılapları temeli üzerine tarafsız bir üst idare kurmak ve günümüzün yakın vadeli meselelerini halletmek; en yakın zamanda uzun vadeli meselelerin

(41) Alt rütbeli subaylardan oluşan bu grupta Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Numan Esin ve Rifat Baykal gibi genç subaylar bulunmaktaydı. Bkz. Seyhan, a.g.e, s. 89.

(42) MBK, olabildiğince çabuk iktidarı sivillere devretmek isteyenler ile partilerin politik faaliyetine izin verilmeden önce ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformları gerçekleştirmek isteyenler olarak bölünmüştü. İkinci gruptakilerin planı askeri yönetimin en az dört yıl, gerekirse daha fazla sürmesini gerektirmekteydi. Gürsel’in ve generallerin yönettiği birinci grup ılımlılar, albay ve daha aşağı rütbeli subaylardan oluşan ikinci grup da radikaller olarak anılmıştı. Hiyerarşi ögeleri bölünmede rol oynamış, üst rütbeli subaylar, yüzbaşı ve binbaşılarda iktidarı paylaşma düşüncesine adapte olamamışlardı. İki grubun tutumu siyasi olarak iktidarı İnönü ve CHP’ye devredilmesini önerirken radikaller iktidarı basitçe CHP’lilere teslim etmek istememişler, temizlenmiş bir DP’nin yarışabileceğini ummuşlardı. Bunun mümkün olmadığı anlaşılınca, ülkede yeni bir siyasi ortam yaratılincaya kadar iktidarın orduda kalmasını tercih etmişlerdi. Bu konuda bkz. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 198. vd.

(43) Görevlerrinden alınan Bakanlar, Devlet Bakanı Şefik İnan, Adliye Bakanı Abdullah Gözübüyük, Bayındırlık Bakanı Daniş Koper, Ticaret Bakanı Cihat İren, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nusret Karasu, Ziraat Bakanı Feridun Üstün, Çalışma Bakanı Cahit Talas, Sanayi Bakanı Muhtar Uluer, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Zühtü Tarhan, İmar ve İskan Bakanı Orhan Kubat idi. Bkz. *Ulus*, 26 Ağustos 1960, s.1.

(44) Bu değişiklik ile Amil Artus Adalet, Fehmi Yavuz İmar ve İskan Bakanı olmuştu. *Ulus*, 26 Ağustos 1960, s.1.

(45) Bkz. “İnkılap Komite ve Kabineler”, *Forum*, 15 Eylül 1960, C. XIII, s. 155, s. 1-2.

(46) Bu konuda bkz: Erkanlı, s. 30.

çözümü için gerekli temeli atmak; en geç, 1961 sonbaharında iktidarın yeni idareye devri için gerekli idari tedbirleri almakla yapacaklarını özetlemişti (47).

Bu dönemde Kabine ile MBK arasındaki yetki ve sorumluluk ayrımını yapmak oldukça güçtü. Yürütme yetkisini hükümet aracılığıyla kullanması gereken MBK, İhtisas Komisyonları aracılığıyla bunu da doğrudan kullanmakta ve etkisiz bir kabinenin ortaya çıkmasına neden olmakta idi. MBK'nin Geçici Anayasa'da belirtilen gizlilik ilkesiyle, Bakanların çoğu şeyden haberi olmuyordu. İdare, demokratik olmaktan ziyade MBK'nin insiyatifinde katı bir görünüm sergilemekte idi. Görünüşte parlamenter rejim olmakla birlikte, aslında ülke MBK tarafından yönetilmekte idi. Askeri idarenin etkisiyle basın da bu yönetime muhalif olmamakla birlikte, eski DP yönetimine ve DP'lilere veryansın etmekte, bu şekilde MBK'ne olan sadakatini sergilemekteydi. Bundan sonra, Kurucu Meclis hazırlıklarının yapıldığı süreç gelmekteydi. Kurucu Meclis hazırlıklarına geçmeden önce MBK'ndeki bölünme sürecinin bir sonucu olan ordu, üniversite ve MBK içindeki tasfiyeleri incelemeye çalışalım.

(47) Bkz. "Milli Birlik Komitesi Direktifi", T.C. Resmi Gazete, 16 Eylül 1960, sayı: 10605, s. 2141-

IV.BÖLÜM

TASFİYELER DÖNEMİ

A. Orduda Tasfiye

Ordudaki tasfiye, MBK'nin ihtilalden hemen sonra ele aldığı meselelerin başında geliyordu. Üyeler, ordunun içinden geldikleri ve ordu içindeki sorunları bilen kişiler olduklarından ordudan ciddi bir reform yapmak istiyorlardı. Bu reformun ilk şartı ise, özellikle üst kademelerdeki kadro şişkinliğinin giderilmesiydi. İyi teşkilatlanmış bir orduda olması gereken piramit sistemi, Türk Silahlı Kuvvetlerinde bozulmuş ve piramit baş aşağı gelmişti (1). Böyle durumda, orduda teşkilat ve disiplin bozuklukları olduğunu bilen Komite üyeleri, piramit sistemini tekrar kurmak için üst kademelerde bir tasfiye yapmanın zorunluluğuna inanmaktaydılar (2).

26 Temmuz 1960 gecesi olağanüstü bir toplantıya çağrılan MBK, ilk iş olarak Emekli Sandığı Kanununda sessizce bir tadil yapılmasına karar vermişti. Burada emekliye ayrılmayı teşvik için, emekli maaşlarına %50-70 oranında zam yapılması ve kendiliğinden emekliye ayrılanlara çift ikramiye verilmesi kararlaştırılmıştı. Böylece tasfiyenin ilk adımı atılmış oluyordu. Mağdur olanların bir ölçüde yatıştırılması da amaçlanmıştı.

Komitenin incelemeleri sonucunda emekliye ayrılmaları kararlaştırılan 235 generalin isimleri 3 Ağustos 1960 günü, Milli Savunma Bakanı Org. Fahri Özdilek tarafından açıklanmıştı (3). Açıklamada, aynı operasyonla subayların da emekliye sevk edildiği belirtilmiş olmasına rağmen, sayıları konusunda bilgi verilmemişti. 5000 subayın emekliye

(1) Ordu'daki piramit sistemine göre alt rütbeli subayların sayısı fazla, üst rütbeli subayların sayısının ise emir komuta düzeninin işleyebilmesi için az olması gerekmektedir. Oysa 1960'da Kara Ordusunda 9251 binbaşı, yarbay ve albaya karşılık; yüzbaşı, üsteğmen ve teğmenlerin sayısı 5000 civarındaydı. Sadece albayların sayısı 266'yı buluyordu ki, o tarihte bütün NATO ülkelerinde albay sayısı bu kadar değildi. Bkz: İpekçi-Coşar, a.g.e, s. 333.

(2) Bu fikri Komiteye NATO Kuvvetleri Başkumandanı General Norstad NATO toplantısında vermişti. Amerikalı general "Düzenli bir orduda piramit sisteminin bozulmamasına dikkat edilmeli, yani küçük rütbeli subaylar çoğunluk teşkil etmeli, yüksek rütbelere çıkıldıkça, her rütbenin mensupları azalmalıdır. Halbuki Türk ordusunda durum o hale gelmiştir ki, teğmenlere düşen vazifeler Albaylara yaptırılıyor. Muvazenenin bir an evvel yerine gelmesi lazımdır" demiştir. Bkz: Yalman, a.g.e, s. 372.

(3) Özdilek, Türk ordusunda bir gençleştirme hareketinin başlatıldığını ve ilk olarak kendisinin emekliye ayrıldığını söylemiştir. *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1960, s.1.

sevk edildiğine dair haber (4) MBK tarafında yalanlanmıştı (5). Bu konuda ancak 25 Ekim 1960 tarihinde Sezai Okan tarafından bir açıklama yapılmış ve emekliye sevk edilen subay sayısı 4905 olarak verilmişti (6).

MBK, tasfiyeyi yaparken her rütbe için belli bir oran belirlemişti. Buna göre, albayların % 80'i, yarbayların % 50'si ve binbaşılardan da % 10'u emekliye sevk edilecekti. Tasfiye Kurulu emekliye sevk hareketinin sızdırılmadan ve duyurulmadan bir anda yapılabilmesi için planlar yapmıştı (7). Hatta Tasfiye Kurulunda çalışan subaylardan da haberleri olmaksızın emekliye sevk edilenler olmuştu (8). Tasfiye hiçbir aksaklık olmadan yürütülmüştü.

5000'e yakın subayın ordudan atılması, ihtilale katılan bu subaylar üzerinde kötü tesirler yaparken, gençleştirme hareketiyle birlikte MBK içindeki genç subayların konumu güçlenmişti.

Ordudan 42 sayılı kanunla emekliye sevk edilen subaylar, kısa bir sürede teşkilatlanarak, 6 Eylül 1960 tarihinde "Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) Derneği"ni kurmuşlardı (9). Böylece orduya dönüş mücadelelerine örgütlü bir şekilde başlamışlardı.

Emekli inkılap subayları tüm girişimlerine rağmen ihtilal dönemi içinde orduya dönmeyi başaramamışlardı. Bu dönem içinde EMİNSU'lar, MBK'ne karşı bir ihtilal

(4) "5000'e yakın subay daha emekliye sevk edildi." *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1960, s.1.

(5) *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1960, s.1.

(6) *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1960, s.1.

(7) Subay sınıfları prensip olarak, sınıf şubeleri tarafından tespit ediliyordu. Her sınıf için teşkil edilen bu heyetlerde çeşitli rütbelere ve çeşitli devrelerden 10'ar subay çalışıyordu. Şubelerin incelemelerinden ayrı ve habersiz çalışan bu özel heyetlerin düzenledikleri listeler, sonunda şubelerin listeleriyle karşılaştırılacak ve ancak isimler her iki listede bulunan subaylar emekliye ayrılacaktı. Bkz: İpekçi-Coşar, a.g.e, s. 335.

(8) İpekçi-Coşar, a.g.e, s. 335-336.

(9) *Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) Tüzüğü*, Ankara, 1969, s.1.

teşebbüsünden tutuklanmışlardı (10). Daha sonra EMİNSU Derneği, “memleket menfaatine zararlı faaliyette” bulundukları gerekçesiyle kapatılmıştı (11).

MBK’nin, “ordudan tensikat” adını verdiği bu tasfiye hareketi, bundan sonra da farklı alanlarda devam edecekti. MBK ilk zamanlarda gerçekleştirmek istediği bazı reformları tasfiye yoluyla yapmaya çalışacaktı. Ordudaki tasfiyenin çok büyük tepkilerle karşılamaması, MBK’ne aynı yöntemle üniversitelere de müdahale edebileceği kanaatini sağlamıştı. Ancak, üniversiteler ordu kadar sessiz kalmayacaklardı.

B. 147’ler Olayı

26 Ekim 1960’da MBK’nde yapılan toplantıda, 147 öğretim üyesinin üniversitelerdeki görevlerinden alınmasına karar verilmişti. Karar MBK’nin gizli bir toplantısında alınmış ve görevden alınanların adları 28 Ekim’de Resmi Gazete’de yayınlanmıştı (12). MBK üyeleri düzenledikleri basın toplantısında yeni yapılan değişikliğin amacının, üniversitenin kendi bünyesi içinde tam bir ilmi ve idari hürriyet ve muhtariyet havası ile gelişmesini sağlamak olduğunu ve her müesseseyi yeni baştan kurarken bir revizyona tabi tutmak gerektiğini söylemişlerdi (13). Bundan başka 114 sayılı kanunla, bu öğretim üyelerinin üniversitelere tekrar alınmayacakları da bildirilmiş, 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun bazı maddelerini değiştiren 115 sayılı kanunda Resmi

(10) Talat Aydemir, *Talat Aydemir’in Hatıraları*, İstanbul, 1968, s. 89.

(11) *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1961, s.1.

(12) MBK’nin bu oturumunda İrfan Solmazer’in 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bazı maddeler eklenmesi ile ilgili tasarısı görüşülmüştü. Solmazer, “inkılabın beş ayını ikmal etmiş olarak, yerinde bir adım atalım ve görevde kalanlara onlardan daha çok şey istediğimizi hatırlatalım ve bu kanunu bugün kabul edelim” demişti. Adları geçenlerle ilgili bölüm gizli oturumda görüşülmüş ve 28.10.1960 tarihinde Resmi Gazete’de isimler yayınlanmıştı. Muzaffer Özdağ, “beş ay önce bu saatlerde ihtilal başarılmıştı, aynı saatlerde bu kanunun kabulüyle irfan müesseselerimizde yeni bir devire girmiş bulunuyoruz” demiş ve MBK üyelerinin tezahüratıyla tasarı kanunlaşmıştı. Kanunun metni üyelere o gün dağıtılmış ve çoğu üye bilgi almak için soru sormak dışında söz almamıştı. **MBK Genel Kurul Toplantısı**, c. 2. Ankara, 1961, 26.10.1960, 28. Birleşim, s. 36-61.

(13) Bkz. *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1960, s. 5.

Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmişti (14). Üniversite öğretim üyelerinin görevden alınması, tüm yurttaki tepkiyle karşılanmıştı (15).

İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar ile İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Fikret Narter istifa etmişler, onları Ankara, Ege ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi Rektörleri izlemişlerdi. Bu arada öğrenciler de olayı büyük bir tepkiyle karşılamışlardı (16).

MBK, 147’ler meselesi ile ilgili olarak, amaçlarının üniversitelerin ilmileştirilmesi olduğunu, tasfiye hareketinde öğretim üyelerinin yaşı, ilmi çalışmaları, yayınları ve çalışmalarının orijinal olup olmaması vb. hususların dikkate alındığını, her şahsın üzerinde uzun uzun durulduğunu ve yerlerine yetişmiş elemanların bulunup bulunmadığı gibi konularda görüşüldüğünü ve tamamen objektif olduğunu belirtmişti (17). Ancak hazırlanan kanun tasarısı gerekçesinde bu gibi hükümlere rastlanmaktaydı. Oysa tasarıda şu gerekçeler öne çıkmaktaydı. Devletin en yüksek ilim merkezleri olan üniversiteler yüksek ve mukaddes vazifenin mükemmel bir şekilde görülmesi ve üniversite öğretim üyeliği mesleğinin rağbet gören ve yurdun milli işlerine daha iyi hizmet eden bir meslek haline getirilmesi, salahiyet ve mesuliyet arasında ahenk kurulması, yeni yetişeceklerle ve öğrencilere en geniş imkan sağlanması vb. (18).

Bu kez durum, orduda yapılan tasfiyede olduğu gibi sessizce geçirilememiş ve MBK gördüğü bu ciddi tepkiler karşısında, 1 Kasım’da Ankara Üniversitesi Senatosu ile

(14) Kanunun tam metni için bkz: **T.C. Resmi Gazete**, 28.10.1960, sayı: 10641, s. 1.

(15) Tarafsız bazı çevrelerin bu konuda “Tasfiye hareketinde hatalara düşülmüştür. Her bakımdan itimada şayan bir kısım çok kıymetli öğretim üyeleri üniversite dışında bırakılmış, buna karşılık tamamen aksi vasıfta bir kısım hocalar içeride kalmışlardır” şeklindeki değerlendirmeleri için bkz. **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1960, s.1.

(16) Ankara öğrenci birlikleri yayınladıkları beyannamede, “Bu hata tamir edilmedikçe üniversitelerde boş kürsüler karşısında boş anfiler olacaktır. Karar hukuk devleti temeline konan bir dinamittir.” demişlerdi. İlk kez Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılmayı kararlaştıran öğrenciler, törenlere katılmayarak tepkilerini dile getirmişlerdi. Bkz. **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1960, s. 1-5.

(17) **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1960, s. 1.

(18) Bkz. “114 Sayılı Kanun Gerekçesi”, **MBK Genel Kurul Toplantısı**, c.2, s.3.

yaptığı toplantıda, üniversite ile ilgili kanunların yeniden ortak olarak incelenmesini kararlaştırmıştı (19). Ertesi gün üniversitelerden tasfiye edilecek üyelerin, senatolara bırakıldığını açıklaması (20); üniversite çevrelerinde memnuniyet uyandırmış ve istifa eden rektörler yeniden seçilmişti (21).

Fakat MBK'nın bu hareketi sadece ilk tepkilerin yatıştırılmasını sağlamak olmuştu. Daha önce ordudan ihraç edilen subayların da aynı taleple geleceği düşünülerek, üniversite öğretim üyelerinin görevlerine dönmelerine izin verilmeyecekti (22). 147'lerin tasfiyesine gösterilen tepki, Komitenin kendine olan güvenini sarsmış ve iktidar sorumluluğunu bir an önce sivillerle paylaşmak fikrini zihinlere yerleştirmişti (23).

MBK'nde alınan kesin karardan sonra 147'ler ümitlerini bu kez Kurucu Meclis'e yöneltmişlerdi (24). Fakat Kurucu Meclis'te, kanun teklif edebilmenin şartı olarak, bir Temsilciler Meclisi üyesiyle birlikte bir de MBK üyesinin imzası sağlanamadığından tasarının (25) görüşülmesi mümkün olmamıştı (26).

(19) MBK'nin yayınladığı tebliğde, Devlet Başkanı Gürsel "Hatalarımız varsa bunları en kısa zamanda üniversitenin iştiraki ile birlikte düzeltmeye çalışacağız" demişti. Bkz: *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1960, s.1.

(20) Orgeneral Cemal Gürsel, kendisini ziyaret eden Milli Türk Talebe Birliğinin 6 üyesine "Biz bu tasfiye hareketini Senatolara bırakıyoruz... Bize verilen bilgilerle bu tasfiyeyi yaptık. Bilgilerde bazı bakımlardan hatalar vardır. Hatadan rücu etmek bizim için fazilettir" demiştir. Bkz: *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1960, s.1.

(21) *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1960, s.1.

(22) MBK'nin 5 Ocak 1961 tarihli toplantısında Sezai Okan, Ahmet Yıldız, Sami Küçük ve Osman Köksal 114 sayılı Kanunun 5. maddesinde değişiklik yapılmasını ve öğretim üyelerinin görevlerine dönebilmelerinin sağlanmasını, bu konuda daha önce hata yapıldığını söylemiştir. Buna karşın Haydar Tunçkanat ve Cemal Madanoğlu "Bunlar vazifeye iade edildikleri takdirde, yalnız Ankara'da 5700 subaya ne cevap vereceğiz" diyerek kanun teklifini reddetmişlerdir. *MBK Genel Kurul Toplantısı*, 71. Birleşim, 5.1.1961, s.82-85.

(23) Bkz. Yalman, a.g.e, s. 375.

(24) "147 profesör müşterek bir tebliğ yayınladılar. Profesörler tebliğlerinde, Meclisin durumlarını bir an önce layık olduğu ehemmiyetle ele alacağından emin olduklarını bildirdiler." Bkz. *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1961, s.1.

(25) "147'lerle ilgili yeni teşebbüs: Yüzden fazla temsilcinin hazırladığı bir tasarı, MBK'ne gönderildi" Bkz. *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1961, s.1.

(26) *147'ler Meselesi - Beyaz Kitap*, İstanbul, 1962, s.213.

Devlet Başkanı Gürsel, bir süre sonra yaptığı açıklamada: “Üniversiteler 147’ler meselesini bir izzeti nefis meselesi yapmaktan ziyade bir hal çaresi olup olmadığı üzerinde çalışmalıdır. Bunun bir ihtilal idaresi kararı olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır” diyerek bir anlamda sorunun pek çözölemeyeceğı işaretini vermişti (27). 147’ler bu konuda mücadelelerini sürdürmüşler ve “147’ler Derneğı” adıyla bir dernek kurarak örgütlü bir şekilde mücadele edeceklerini ifade etmişlerdi (28).

Üniversitelerin tüm girişimlerine karşın, 147’ler meselesi Kurucu Meclis döneminde çözömlenememişti (29).

147 Üniversite öğretim üyesinin görevden alınmalarına ilişkin gerekçe görevden alınanlara ilişkin hiçbir ölçü koymamıştı (30). Kanunda üniversite öğretim üyelerine sağlanan imkanlar olaya duyulan tepkiler nedeniyle kimsenin dikkatini çekmiyordu (31).

147’ler meselesi, MBK’nin kamuoyu önünde verdiği ciddi bir sınav olmuştu. İhtilalden beri uygulamaları sükunetle karşılanan MBK idaresine karşı ilk ciddi tepki bu olayla gelmiş ve MBK içindeki bölünmenin bir şekil almasına neden olmuştu. İktidarı, sivil idare ile paylaşmaya bir an önce geçilmesi gerektiğine inanan tarafın, iktidarda kalmak isteyenleri, 13 Kasım’da tasfiye etmesi, 147’ler olayının başlattığı bir sürecin sonucudur.

(27) *Cumhuriyet*, 3 Mart 1961, s.1.

(28) 29 Temmuz 1961 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, Prof. Müfide Küley gazetecilere 147’ler derneğinin gayelerini anlatmıştı. *Cumhuriyet*, s.1.

(29) 147’ler ancak 12 Nisan 1963 tarihinde görevlerine dönebilmişlerdir. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, Ankara, 1976, s. 225.

(30) Nitekim bu konuda Orhan Erkanlı, şunları yazmaktaydı: “Herşeyden önce, bir üniversite öğretim üyesinde ne gibi nitelikler, ilmi ve ahlaki değerler aradığımızı tespit etmemiştik. Tamamen tersi bir metod uyguluyordu. Kişilerin olumlu yönlerini değil, olumsuz görünen bazı özelliklerini ele alarak, herkesi bir pota içinde eritiyorduk.” Bkz. Erkanlı, s. 45-46.

(31) Üniversitenin tüm kademesindekilerin tazminatlarında belli oranda artış sağlanmış, geçici görev yollukları artırılmış, dekanların görev süreleri 4 yıla çıkarılmış, doçentlikte yapılan ingilizce sınavına itiraz hakkı tanınmıştı. Üniversiteler arası kurulun Ankara’da toplanması ve arşiv tutularak kararların üniversitelere bildirilmesi de kararlaştırılmıştı. *MBK Genel Kurul Toplantısı*, c. 2, s. 38 vd.

C. 14'lerin Tasfiyesi

MBK içindeki görüş ayrılıkları kuruluşundan itibaren başlamış ve her geçen gün üyelerin ikiye bölündüğü görülmüştü. Grup içindeki hizip, iktidarda kalmak isteyenler ve Kurucu Meclis yoluyla iktidarı paylaşarak seçimlere gidilmesini isteyenler olmak üzere iki kutupta idi.

Birinci grubun temel fikri; Komitenin iktidarından faydalananarak, devlet mekanizmasını revize etmek ve işleyen düzen içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel reformlara girilerek, memleketi ileri bir düzeye götürmektir (32). Bunlara göre, demokratik nizam, ancak bu reformları tahakkuk ettirmiş ve demokratik müesseselerini kurmuş bir ortamda yaşayabilirdi (33). İkinci grup ise Anayasa ve Seçim Kanunu yapıldıktan sonra demokratik bir seçimle iktidarı kazananlara devretmek istiyordu (34). 147'lerin tasfiyesi ile beliren hava, artık yalnız Komite olarak olumlu bir icraatın yapılamayacağını ve sorumluluğun bir an önce Kurucu Meclis'le paylaşılması gerektiğini göstermekteydi. Nitekim 147'ler olayından hemen sonra Cemal Gürsel, MBK'nin görüşlerini sormaya dahi gerek görmeden Kurucu Meclis'in kurulması için emir vermişti (35). Kurucu Meclis'in kurulabilmesi için, geçici Anayasaya göre; MBK'nin beşte dört çoğunlukla karar alması gerekiyordu. Kurucu Meclis'e taraftar olmayanların sayısı ise beşte birin çok üstündeydi (36).

Komitenin “radikal” kanadını temsil eden birinci grup, MBK içinde daha etkin bir güce sahipti (37). Önerdikleri “Ülkü ve Kültür Birliği Tasarısı” radikal denilebilecek

(32) Birinci grup, Alparslan Türkeş ve Orhan Erkanlı öncülüğünde Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal, Ahmet Er, Suphi Karaman, İrfan Solmazır, Fazıl Akkoyunlu gibi üyelerden oluşmaktaydı. Bkz. Seyhan: s. 113.

(33) Bu konuda bkz. Seyhan, s. 113.

(34) Cemal Madanoğlu'nun başı çektiği ikinci grupta, Sami Küçük, Rafet Aksoyoğlu, Fikret Kuytak, Suphi Gürsoytrak, Ahmet Yıldız ve Halim Menteş bulunmaktaydı.” Bkz. a.g.e, s.114.

(35) Bkz. *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1961, s.1.

(36) Bkz. Yalman, s. 376.

(37) Grubun öncülerinden Albay Alparslan Türkeş'in Başbakan Müsteşarı ve Orhan Erkanlı'nın MBK Genel Sekreteri olmaları, MBK içinde güçlü olmalarını sağlıyordu. Albay Türkeş, idealist bir yapıya sahipti

niteliklere sahipti (38). Bu grup, 27 Mayıs'tan 13 Kasım'a kadar Komite içinde inisiyatifi ellerinde bulundurmuştu.

İlimliler ise bu grubun hakimiyetinin farkındaydılar ve bu gücü azaltmak istiyorlardı (39). Bazı uygulamalar karşısında hoşnutsuzluklarını açıkça ifade etmekteydiler (40). Fakat sayı üstünlüğü radikallerin olduğu taraftaydı.

Kurucu Meclis'in hazırlıklarının tamamlanmasına yakın, radikallerin etkisiz hale getirilmesi için bir başka girişim de "Tabii senatörlük" teklifiydi. MBK üyelerine Kurucu Meclis'te ömür boyu senatörlük hakkı tanıyan bu teklif oy çokluğu ile kabul edilmişti (41). Bu sağlanınca, iktidarda kalmak için mücadeleye girişmenin, parti haline gelip seçimlere

ve iktidar konusunda planları bulunmaktaydı. O günün şartlarında CHP en kuvvetli parti durumundaydı. Seçim sonuçlarında iktidarı devralmaları muhtemeldi. Türkeş ve arkadaşları iktidarı kendi elleriyle CHP'ye teslim etmek istemiyorlardı. Amaçları, DP'nin oy potansiyeline sahip çıkacak bir parti (Milli Birlik Partisi) kurarak CHP karşısında etkili olabilecek bir güç meydana getirmektir. Bu kaçınılmayacak tarihi bir fırsattı. Bkz. Alparslan Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler, İstanbul, 1977, s.43.

(38) Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı Kanun Tasarısı hakkında MBK Basın Bürosunun yayınladığı özette; yeni teşkilatın ana hatları kaydedilmekte; Milli Eğitim Bakanlığı, "Devlet Milli Eğitim Başkanlığı" adı altında bir müesseseye dönüştürülmekteydi. Tasarı, yeni teşkilata Beden Terbiyesini, Diyanet İşleri, Vakıfları, Basın Yayını ve Milli Eğitimi dahil etmekteydi. Bu teşkilatta çalışan personelin, siyasi partilerle hiçbir ilgisi bulunmayacaktı. İlk Başkanı MBK'nce tayin edilecektir. Gerekçede, Türk milletini en küçük içtimai ünitelerine kadar aynı fikir ve imanda toplamak gibi gayelerden bahsedilmekteydi. Tasarının ortaya koyduğu teşkilat, seçimle memleket idaresini alacak hiçbir iktidar partisinin en ufak tasarrufuna dahi imkan vermeyecek hükümlerle teçhiz edilmişti. Memleketin iktisadi düzeni, içtimai bünyesi, zirai reformu, kültür hayatı, sağlığı, lisanı, ahlakı, mesken durumu, bu büyük teşkilatın kontrolü altında bulundurulacak ve bu teşkilat, siyasi anlayış ve davranışların sebep olacağı kardeş kavgasından da memleketi koruyacaktı. Bkz. Cumhuriyet, 10 Kasım 1960, s.5.

(39) Bu amaçla Albay Alparslan Türkeş, Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden alınmıştı. Bkz. Cumhuriyet, 23 Eylül 1960, s.1.

(40) General Sıtkı Ulay, Ülkü ve Kültür Birliği Tasarısı hakkındaki bir soruya "şimdiki havası beni tatmin etmiyor" diye cevap vermişti. Bkz. Cumhuriyet, 13 Kasım 1960, s.1.

(41) "Teklif, Anayasa Komisyonuna CHP'nin görüşü olarak Muammer Aksoy tarafından getirilmişti ve özellikle Sıddık Sami Onar'ın muhalefetiyle karşılaşmıştı. Bu yüzden Aksoy, son günlerde Komisyondan istifa edecek ve Onar'ı imparatorlukla suçlayacaktır." Bkz. Erdoğan Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, Ankara 1966, s. 40.

katılmanın ve seçilip seçilmeme endişesi içinde çırpınmanın gereği kalmayacaktı. Bu teklif komite tarafından “siyasi bir rüşvet” olarak değerlendirilmiş ve tepkiyle karşılanmıştı (42).

Bütün bu gelişmeler MBK içindeki ayrılığın her geçen gün daha da artmasına yol açmış ve her iki tarafta da çözüm olarak aynı fikir yerleşmişti. “Tasfiye” (43). Birinci gruptakiler bu konuyu aralarında tartışmışlar fakat henüz eyleme yönelik bir girişimde bulunmamışlardı (44). İkinci grup ise, MBK’nde Kurucu Meclis’in onaylanmasını sağlayacak beşte dörtlük çoğunluğu sağlamak üzere tasfiye planlarını hazırlamıştı. MBK’nden tasfiye edilecek olanlar, Albay Alparslan Türkeş’in önderliğinde 14 kişiden oluşmaktaydı (45).

Tasfiye edilenleri yargılamak söz konusu değildi. Onları bu ortamda uzaklaştırmak amacıyla yurt dışı görevi verilecekti. Böylece köklü reformlar gerçekleştirmeyi amaçlayan bu grubun bütün planları bozulmuştu (46).

(42) Bkz. Örtülü, a.g.e, s. 40-41.

(43) Kurtul Altuğ’a göre “Eğer kalanlar iki gün gecikselerdi, operasyon tam ters yönden gelebilirdi” Bkz. Altuğ, s.154.

(44) Bu tür hazırlıklarla ilgili olarak Seyhan, şu bilgileri vermektedir. “Komiteden, ihtilalin gayelerine aykırı çalışmaları görülen dört-beş kişinin memleket dışına mecburi ikamete gönderilmesi, meseleyi kökünden temizleyecekti. Herkesin çekinmeden kabullendiği bir kararın uygulanması, kilit mevkilere yerleştirdiğimiz eski ihtilalcilerin de desteği ile kolaylıkla icra edilebilecekti. Herşey hazır; iş, gününü ve saatini tespit etmeye kalmıştı.” Altuğ, s. 115.

(45) Aslında birinci gruba dahil olanların sayısı 20’yi buluyordu. Ancak, hepsi tasfiye edildiği takdirde, çoğunluğun onların elinde bulunduğu kanaati doğacağından, tasfiye edilenler 14 kişiyle sınırlanmıştı. Bkz. İpekçi-Coşar, s. 501.

(46) Yine Seyhan bu konuda; “Bu sonuç, 27 Mayıs ihtilalinin uzanmak istediği hedefleri, manasını ve gayelerini değiştiriyordu. İhtilal hareketini dar bir çerçeve içine itiyordu: Niteliğine sadece bir iktidar darbesi özelliği veren yeni bir dönüş oluyordu... Olan Türkiye’ye olmuştu... Yıllarca hayal ettiğimiz cennet Türkiye’yi gerçekleştiremiyorduk. Türkler daha çok yıllar çilelerini doldurmaya terkediliyordu” demektedir. Seyhan, s. 48.

Orgeneral Gürsel, 12 Kasım 1960'da Silahlı Kuvvetler Başkumandanı sıfatıyla 14'lere yazdığı mektupta görevden alındıklarını bildirmişti (47). Aynı gün MBK'nin lağvedilip yeniden kurulduğunu, bu tebliğde kamuoyuna bildirmişti. 13 Kasım 1960'da yayınlanan tebliğde; 1. MBK'nin çalışmaları memleketin yüksek menfaatlerini tehlikeye sokacak bir duruma düştüğünden, Türk Silahlı Kuvvetleri ve MBK'nin talepleri üzerine bugün (13 Kasım 1960)'den itibaren MBK'ni feshettim.

2. Türk milleti adına yasama yetkisini kullanacak olan yeni MBK üyeleri şunlardır: Başkan: Cemal Gürsel, Üye: Ekrem Acuner, Rafet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suyhi Gürsoytrak, Muzaffer Karan, Kadri Kaplan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Sıtkı Ulay, Muzaffer Yurdakuler, Ahmet Yıldız.

3. Yeni MBK, en kısa zamanda kurulacak olan Kurucu Meclis ile birlikte memlekettin nizamını demokratik esaslara göre düzenleyecektir.

4. Görevlerinden affedilen üyeler emekliye sevk edilmiştir.

5. Bu konuda devlet başkanından başka bir makam ve şahıs beyanat vermeyecektir." denilmekteydi (48).

Gürsel, bu konudaki basın açıklamasında affedilenlerin, aslında vatansever, çalışkan, iyi insanlar olduklarını fakat arada ciddi ayrılıklar bulunduğunu söyleyerek, "Birbirini tutmayan beyanlar ve aşırı fikirler ifade eden konuşmalar, halkı nereye gidiyoruz? endişesine sevk etti. Endişe ve güvensizliğin aydınlar da farkına vardı. Bu hal karşısında da bir karar vermek zorunda kaldık. Karar ne kadar sert olursa olsun uygulanacaktı. Türk milletinin kadri, ancak ve ancak demokratik nizam içinde ve bunun taşıdığı fazilet havası

(47) Mektupta şu açıklamalar yer alıyordu: "Sayın,; 1. TSK adına millete verilen sözün yerine getirilmesinde uğratılan aksaklıklar ve güçlükler karşısında vaki istek üzerine MBK'ni feshetmiş bulunuyorum. 2. Başarmış olduğunuz yüksek hizmete layık bir surette size verilecek olan dış görevi beklemenizi, bu müddet içinde memleketin ve şahsınızın emniyeti bakımından dışarı çıkmamanızı ve ziyaretçi kabul etmemenizi, aksi takdirde hakkınızda 6 ve 25 no'lu kanun hükmünün tatbik edileceğini bugün (13 Kasım 1960)den itibaren emekliye sevk edilmiş olduğunuzu bildiririm. Bkz. Yalman, s. 376-377.

(48) Bkz. Cumhuriyet, 14 Kasım 1960, s.1.

içinde tekamül etmeye bağlıdır. Bizim bunun yolunu kesmeye ve bu asil temiz düşünceleri dejenere etmeye hakkımız ve yetkimiz yoktur. İşte bu düşüncü ve görüşler çerçevesi içinde yolumuzu aydınlatmak ve bu aydınlığı temin edecek kararlar vermek durumunda idik ve öyle yaptık” demişti. (49)

14’lerin tasfiyesi hareketine 12 Kasım’da başlanmış ve birkaç gün içinde Büyükelçiliklerde müşavir olarak görevlendirildikleri kendilerine bildirilmişti (50). Çıkarılan kanunla (51) 14’lerin 2 seneden önce yurda dönmeleri engellenmiş, Komite tarafından kanuna bir ek maddeyle 25 yıl hizmet üzerinden emekli olmaları sağlanmıştı (52). Böylece kalanlar gidenlere son bir vefa borcunu da ödemiş oluyorlardı.

14’lerin tasfiyesi yurt çapında belirgin bir reaksiyon görmemiş hatta son girişimleri tasvip etmeyen çevrelerde memnuniyet uyandırmıştı. Bu hareketin tasvip edilmesinde basın da rolü olmuştu (53).

Tasfiye edilenler MBK dönemi boyunca siyasetin dışında tutulmuşlar ancak Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki bölünmede bundan sonra daha belirgin bir hal almıştı.

Tasfiyeyle birlikte 1. Milli Birlik Komitesi Hükümeti sona ermiş ve 2. Milli Birlik Hükümeti dönemi başlamıştı. Bu ifade daha ziyade iktidar anlayışındaki değişikliği

(49) Bkz. **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1960, s.1.

(50) Alparslan Türkeş, Yeni Delhi; Orhan Kabibay, Ottawa; Münir Köseoğlu, Stockholm; Orhan Erkanlı, Meksika; Suphi Karaman, Oslo; Kadri Kaplan, Lizbon; Şefik Soyuyüce, Kopenhag; Fazıl Akkoyunlu, Kâbil; Rifat Baykal, Tel Aviv; Dündar Taşer, Rabat; Numan Esin, Madrid; Muzaffer Özdağ, Tokyo ve Ahmet Er Libya’ya gönderilmişti. Bkz. **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1960, s.1.

(51) 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununa ek 42 sayılı kanununun muvakkat 2. maddesine bir madde eklenmesine dair kanun. **MBK Genel Kurul Toplantısı**, c. 3, Ankara, 1961, 14.11.1960, 35.Birleşim, s. 2.

(52) Komitenin kararın alınmasına toplantı tutanakları mevcut değildir. Oturumun gizli yapıldığına dair bir ibare de yoktur. Kararın ertesi günü yapılan toplantıda, hizmet sürelerinin 25 yıl sayılıp sayılmaması konusu tartışılmış ve çoğunluğun oyuyla kabul edilmiştir. **A.g.e.** s. 3.

(53) **Cumhuriyet** gazetesinin 15 ve 16 Kasım 1960 tarihli nüshalarında “Gençlik ve halk son hareketi tasvip etti.”, “Gençlik Gürsel’e tasvip telgrafları gönderiyor” şeklinde yazılar çıkmıştı. Nadir Nadi, “Kazanan Yine Atatürk” başlıklı makalesinde; Atatürk ilke ve inkılaplarının bu olayda galip geldiğini belirterek, hareketi tasvip ettiğini vurgulamaktaydı. s.1.

karşılamaktaydı. İlk döneme hakim olan “iktidarda tek kuvvet olma” anlayışı, bu görüşe sahip olanların azliyle sona ermiş ve bundan sonraki devre “demokratik parlamenter rejime” geçişi hazırlayacak bir dönem olmuştu. İdarenin ele geçirildiği gün taahhüt edilen esaslar bundan sonra hızla uygulamaya konmuştu. Kurucu Meclis’in kurulmasıyla askeri idarenin, yasama görevi sınırlandırılmış, yürütme ise pek değişikliğe uğramamıştı. Tasfiyeyi gerçekleştirenler bir an önce seçimleri yaparak, iktidarı kazanan partiye devretmek istemekte ve bu koşullarda en fazla şans CHP’ye tanınmakta idi. Başlangıçta ihtilalin çekirdek kadrosunda yer alan insanların asıl amaçladıkları, DP’den kurtulmaktan ziyade yeni bir siyasi yapılanmayı sağlamaktı. Özellikle genç kadroda ülke yönetiminin cazibesi ile şahsi ihtiraslar ortaya çıkmış ve bu da üst rütbeli subaylarla aralarının açılmasına neden olmuştu. Nitekim tasfiye edilen subaylar “Ülkü ve Kültür Birliği” adı altında bir tasarı hazırlamışlar ve bu çalışmalardan kısa bir süre sonra görevlerinden uzaklaştırılmışlardı (54). MBK’nin üst rütbeli subayları Cemal Gürsel de dahil olmak üzere, önceleri tasarıya tepki göstermemişler ancak daha sonra CHP’nin de etkisiyle tasarıya karşı çıkmışlardı. MBK içindeki genç ve dinamik kitlenin ülkü ve kültür birliği misyonuyla, eski DP’lileri ve askeri yönetime sempatiyle bakan kamuoyunu etkileme şansı yüksekti. Bu da bir an önce seçimlere gitmek için can atan CHP’nin işine gelmiyordu. Bir görüşe göre Gürsel, CHP ile kendisinin Cumhurbaşkanı olması konusunda anlaşarak, CHP’ye rakip olabilecek bu gücü sindirmişti (55). MBK’ndeki radikallerin ayaklanması ile Kurucu Meclis’in oluşturulması sürecine girilmiş ve lider egemenliğine dayalı komite bundan sonra Kurucu Meclis içinde görevini sürdürmeye başlamıştı.

(54) Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı ile ilgili olarak bkz. 38. dipnot, s. 12.

(55) Bkz. Erkanlı, a.g.e, s. 123.

V. BÖLÜM
KURUCU MECLİS HAZIRLIK DÖNEMİ

A. Kurucu Meclis Hazırlıkları

Anayasa Komisyonu yeni Anayasa hazırlık çalışmalarına devam ederken MBK tarafından 10 bakan görevinden alınmış ve 6 yeni üyenin adları açıklanmıştı. Yeni kabine üyeleri kamuoyunca tanınan kişilerden oluşmuyordu (1).

Anayasa Komisyonu üyelerinden Prof. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. İsmet Giritli görevlerinden ayrılmışlar, buna gerekçe olarakta “İkinci meclisin teşekkül tarzı ve yetkileri, iktisat şurasının gerekleri, oluşum tarzı ve yetkileri ile demokratik bir düzen içinde siyasi partilerin yeri, önemi, imkanları ve özellikle Anayasa Komisyonunun basınla olan ilişkileri konusunda ve diğer bazı konularda komisyonla aralarında fikir ayrılığı olduğunu” söylemişlerdi (2). Devlet Başkanı Gürsel ise bu üyelerin “Çok titiz çalışmaları yüzünden işlerin istenilen hızda yürütülememesi ve Anayasa gibi memleket için hayati bir müessesenin hazırlanmasında fikirlerin çatışmasının hayırlı ve lüzumlu olduğu, ancak sabırsızlanan kamuoyu karşısında bir an evvel sonuca varmanın gereğinden dolayı bu iki değerli hocanın görevlerinden alındığını” söylemişti (3). Basının komisyon çalışmalarını izlemesine güçlükle izin verilmekteydi. Eylül ayı ortalarına doğru Anayasa Mahkemesinin oluşturulmasına ilişkin esaslar tespit edilmişti (4). Anayasa Tasarısı 18 Ekim 1960’da tamamlanmış ve MBK Sekreterliğine verilmişti (5). Komisyon üyelerinden hiç kimse tasarının tamamını kabul etmemiş, şartlı olarak kabul ettiklerini bildirmişlerdi.

(1) Yeni Kabine Üyeleri, Devlet Bakanları, Hayri Mumcuoğlu, Nasır Zeytinoğlu, Ticaret Bakanı Mehmet Baydur, Sağlık Bakanı Prof. Ragıp Üner, Çalışma Bakanı Mehmet Raşit Beşerler ve Sanayi Bakanı Şahap Kocatopçu’ndan oluşmaktaydı. Bkz. *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1960, s.1.

(2) *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1960, s.1.

(3) *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1960, s. 5

(4) Anayasa Mahkemesi; Yüksek Mahkeme hakimleri, hukuk profesörleri, baro üyeleri vb. hukukçulur arasında seçilecek hakimlerden kurulacaktı. Mahkemeye Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Siyasi Partiler doğrudan doğruya; şahıslar dava yoluyla başvurabileceklerdi. Anayasaya aykırılık davalarından başka Yüce Divan, Yüksek Seçim Mahkemesi görevlerini de görecekti. Mahkemede müstakil bir savcı müessesesi yoktu. Bazı durumlarda Yüce Divan şeklinde toplandığı zamanlarda Yargıtay Başsavcısı, bazı durumlarda da Danıştay Başkanının sözcüsü tarafından bu görev yerine getirilecekti. Bkz. *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1960, s.1.

(5) *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1960, s.1.

Kurucu Meclis'in oluşturulmasına ilişkin görüşmeler, MBK'nde yapılmakta idi ve bu konuda ilk açıklama Eylül ortalarında Gürsel tarafından yapılmıştı. Açıklamada, Kurucu Meclis'in Kasım ayında toplanmasının planlandığı, Meclis'in meslek teşekkülleri, il ve parti temsilcilerinden oluşacağına işaret edilirken, meclisin fonksiyonu ile ilgili henüz bir açıklık yoktu ve bu konu, MBK tarafından tespit edilecekti. Gerek komisyon içindeki ihtilaflar, gerekse tasarının MBK'nde kısaca tartışıldıktan sonra "evet-hayır" şeklinde bir oylamaya sunulması endişelere yol açmaktaydı (6). Bu tür tartışmaların sonucunda hukukçuların isteği ve kamuoyunun desteğiyle, tasarının rahatça tartışılabileceği ve çeşitli zümrelerin sesini duyurabileceği bir meclis kurulması kararlaştırılmıştı.

Devlet Başkanı Gürsel ODTÜ Rektörü Turhan Feyzioğlu'nu (7) Kurucu Meclis'in şekli ve esaslarını tespit etmek üzere görevlendirmişti (8). Hemen ardından Feyzioğlu, Kurucu Meclis'in oluşum tarzı, görev ve sorumluluklarını tespit edecek bir komisyon oluşturarak çalışmalarına başlamıştı (9).

(6) Mümtaz Sosyal, "Kurucular" Forum, 1 Ekim 1960, C. XIII, s. 156, s. 8-9.

(7) Turhan Feyzioğlu (1922-1988); Kayseri'de doğmuş, 1941'de Galatasaray Lisesi'nden, 1945'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1956'da Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı olmuş, DP iktidarını eleştirdiği için Bakanlık emrine alınmış ve 1956'da üniversiteden ayrılıp siyasete atılmıştır. 1957 seçimlerinde CHP Sivas Milletvekili olarak TBMM'ne girmiş, 27 Mayıs hareketi sonrası ODTÜ Rektörlüğüne ve Kurucu Meclis Anayasası Komisyonu başkanlığına getirilmiştir. 147 öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırılması üzerine rektörlükten istifa etmiş ve MBK hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. 147'ler sorununa çözüm getirilememesi üzerine hükümetten ayrılmış. 1961 seçimlerinde CHP Kayseri Milletvekili seçilmiştir. İsmet İnönü başkanlığında kurulan koalisyon hükümetlerinde Devlet Bakanlığı ve Başbakan yardımcılığı yapmıştır. 1967'de "Ortanın Solu" görüşüne karşı çıkarak CHP'den ayrılmıştır. Güven Partisi'nin ve Cumhuriyetçi Güven Partisinin Genel Başkanlığını yapmış, sonra gelen hükümetlerde Bakanlık ve Başbakan yardımcılığı yapmıştır. 12 Eylül hareketi sonrasında siyasal yaşamdan çekilmiştir. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakebesi (1951), Amme Hürriyetleri (1956), Demokrasi ve Diktatörlüğe Dair (1957) ve Devlet Adamı Atatürk (1963) adlı eserleri vardır. Bkz. *Ana Britannica*, c. 8, İstanbul 1986, s. 547.

(8) *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1960, s.4

(9) Feyzioğlu Komisyonu olarak anılan komisyon, Türk Hukuk Kurumu Başkanı Doç. Muammer Aksoy, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Prof. Süheyp Derbil, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Prof. İlhan Arsel ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Prof. Bahri Savcı'dan oluşmaktaydı. *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1960, s.4

Kurucu Meclis ile ilgili olarak 4 Kasım 1960 tarihli nüshasında Cumhuriyet gazetesi şöyle yazmaktaydı: “Kurucu Meclis, Anayasa tasarısını milli ihtiyaçlar yönünden gözden geçirerek tasarının, ikinci cumhuriyetin anayasası haline gelmesi için gerekli hukuki temelleri sağlayacak, seçim kanununun hazırlanmasına hizmet edecek ve meşru bir iktidar olarak, Türk toplumunun ve onun zinde güçlerinin daha geniş ölçüde ikinci cumhuriyetin kuruluş gayretlerine katılmasını ve milli huzurun güçlenmesini sağlayacaktır” (10).

Feyzioğlu Komisyonu, Kurucu Meclis tasarısını planlanan sürede tamamlayarak Devlet Başkanı Gürsel’e teslim etmişti. Tasarı, gerekçesi hariç 43 sayfa olup, 66 maddeden oluşmaktaydı (11).

Kurucu Meclis oluşturulduktan sonra Sıddık Sami Onar başkanlığındaki ilim heyetinin hazırladığı Anayasa gözden geçirilecek ve son şeklini alarak referanduma sunulacaktı. Referandum sonunda halk Anayasanın aleyhinde karar verirse, Kurucu Meclis dağılacak ve İkinci bir Kurucu Meclis kurulacaktı. Referandum sonucu olumlu olursa, Kurucu Meclis seçimlere kadar görevine devam edecekti.

Kurucu Meclis Anayasası da Bakanlar Kurulu’nca incelenerek, kabul edildikten sonra, hükümet tasarısı halinde MBK’nın tetkikine sunulacaktı. Komite Anayasa’yı kabul ederse en kısa zamanda Kurucu Meclis kurulacaktı. Bu doğrultuda Kurucu Meclis tasarısı Bakanlar Kurulu tarafından hemen görüşülmeye başlanmıştı. Diğer yandan Meclis’in kuruluş çalışmaları kamuoyunda olumlu tepkilerle karşılanmaktaydı (12).

(10) O günlerde, basında “İkinci Cumhuriyet” şeklinde yanlış bir deyim kullanılmaktaydı. İhtilalden sonra Türkiye’de 1923’te kurulan Cumhuriyet’in ilkelerine sahip çıkmış olmasına rağmen, sanki rejim değişikliği yapılmış gibi bu deymi kullanmışlardı. Ancak Anayasa görüşmeleri sırasında, MBK’nin hala 1923’te ilan edilen Cumhuriyet’e bağlı olduğu konusuna açıklık getirilmiş ve bu deyim kullanımı kalkmıştı. **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1960, s.1. Bu deyim kullanımı daha çok yeni bir anlayışın getirilmekte olduğunun bir işareti idi.

(11) **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1960, s.1.

(12) Tarık Zafer Tunaya, Kurucu Meclis’in görevinin anayasa yapımıyla sınırlı olduğunu fakat başka işleri yapmasının yerine ve zamanına göre değişebileceğini söyledikten sonra, hükümeti, kontrol etme yetkisinin referandumla kendisine verilebileceğini ifade etmişti. Kurucu Meclis’in memleket gerçeklerine uygun bir seçimle teşkil edilmesinin bugün için yerinde olduğunu belirten Tunaya, yetkileri konusunda “İstisari olması ihtilalin zihniyetine uygun gelmiyor” demişti. Kurucu Meclis’in varlığının MBK’nden ayrı

B. Kurucu Meclis Anayasasının Görüşülmesi

Kurucu Meclis'in teşkili ve Temsilciler Meclis'i Seçimi Kanunu, Kasım ayı başlarında MBK'nde görüşülmeye başlanmıştı (13). Kanunun tümü üzerindeki görüşmelerde zaman kaybını önlemek için, hemen maddelere geçilerek kanunun hızla çıkarılması kararlaştırılmıştı.

MBK'ndeki görüşmelerde 1. maddedeki "ihtilal" ve "hukuk devleti" kelimelerinin çıkarılarak, bunlarına yerine "Milli Birlik Hareketi" ve "meşru iktidarı geçici olarak emanet ettiği" sözlerinin konulması teklif edilmişti (14). Buna karşılık Komisyon, "ihtilal" kelimesinin buraya tesadüfen konmadığını, hukuki bir anlam taşıdığını ve nezaketen "inkılap" veya "Milli Birlik Hareketi" kelimelerinin kullanılmasının mümkün olmayacağını söylemişti. "Meşru ve hukuki" kelimelerinin ise, ordunun MBK'ne bu görevi hukuki olarak verdiği için konulduğunu ve bu Meclis'in 29 Ekim 1961 tarihine kadar çalışacağı belli olduğu için de, "geçici" kelimesinin gereksiz olduğu söylenmişti.

MBK üyelerinden bazıları ihtilalin bir zümreye ait olduğunu, ancak 27 Mayıs'ın milli isteklere dayanılarak yapılan milli bir hareket olduğunu ileri sürerek, "hukuki" kelimesi yerine "meşru" denmesinin bu durum için daha uygun olduğunu söylemişlerdi (15).

fakat MBK ile birlikte çalışmasının çift meclis sistemine gidecek idare için faydalı olacağını belirtmişti. İsmet Giritli de, Kurucu Meclis'in normal rejime intikali sağladığını, fakat devreyi uzattığını, bunun için de bir kayıt konulmasının zaruri olduğunu söylemiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1960, s. 5.

(13) Kurucu Meclis Teşkili hakkındaki kanun ile Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu MBK'nde aynı anda görüşülmeye başlanmıştı. Bkz. *MBK Genel Kurul Toplantısı*, c.1, 7.12.1960, 48. Birleşim, Ankara, 1961, s. 9-10.

(14) 1. maddenin tam metni şöyle idi: Kurucu Meclis, Türk milletinin zulme karşı direnme hakkını kullanmak suretiyle, onun adına harekete geçen Türk Silahlı Kuvvetlerinin meşruiyetini kaybetmiş olan idareyi 27 Mayıs 1960 ihtilaliyle devirerek, meşru iktidarı emanet ettiği MBK ile demokratik hukuk devletinin kurulması yolunda ve mevcut şartlara uygun olarak milletin en geniş manasıyla temsili gayesini gözetken ve bu kanun hükümlerine göre kurulacak olan Temsilciler Meclis'nden teşekkül eder. MBK, bu kanun altında imzası bulunan başkan ve üyelerden kurulur. Bkz. "Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisi Kanunu", *MBK Genel Kurul Toplantısı*, c. 4, Ankara, 1961, s.1

(15) Cemal Madanoğlu, "Hukuki tabiri kalsın, bizde çok gayri hukuki şeyler yaptık" diyordu. Bkz. *A.g.e*, c. 3, 7.12.1960, 48. Birleşim, s.14

Komitenin kanun üzerindeki görüşmeleri gergin bir havada geçmiş zaman zaman MBK içindeki üst rütbeli bazı subayların alt rütbeli subaylar üzerinde etki yaptıkları gözlenmişti (16). Bu etkinin bir başka örneği de, maddelerin kaç oyla kabul edildiği ve kimler tarafından kabul edilmediğinin tutanaklara geçirilmesine karar verilmesiyle görülmektedir. Bu şekilde üyeler üzerinde, itirazlar konusunda bir çekingenlik doğmasına yol açılmaktaydı.

MBK üyelerinin ikiye ayrıldıkları diğer bir konu da, Temsilciler Meclisi'ne verilecek yetkilerdi. Haydar Tunçkanat, Vehbi Ersü ve Şükran Özkaya gibi üyeler Temsilciler Meclisi'ne fazla yetki verilmemesini ve asıl gücün MBK'nde olması gerektiğini söylerken, Kamil Karavelioğlu da, önemli kararların Temsilciler Meclisi ile birlikte alınmasında, ülke menfaatleri için fayda bulunduğunu ve artık bütün yetkiyi ellerinde tutmalarının önemli sakıncalar doğurabileceğini söylemişti. Öte yandan Cemal Madanoğlu, yasama ve yürütmeyi denetleme yetkisinin Temsilciler Meclisi'ne verilmesini ve ancak olumsuz bir durumda Temsilciler Meclisi'ni "yola getirmenin" kendi ellerinde olacağını söyleyerek, tekliflerin orta yolunu bulmaya çalışmaktaydı (17). Temsilciler Meclisi'ne gençlik teşekküllerinin de katılmasına tasarıda yer verilmesine rağmen, bunun gençler ve meclis üzerinde bazı olumsuzluklara yol açabileceği kanısı yaygındı. Gençlerin bir kısmının öğrenci olması, askerlik yükümlülüklerinin bulunması ve meclis faaliyetinin onların işlerinin gecikmesine yol açacağı söylenmekteydi. Diğer taraftan Temsilciler Meclisi'ndeki üyeler hakkında üzerlerinde olumsuz bir etki uyanacak, "gençlik teşekkülleri" temsilcilerinin bağlı oldukları dernek veya siyasi parti kolunun etkisiyle hareket etmeleri mümkün olacaktı ve üniversite temsilcileri üniversiteyi koz olarak kullanacaklardı (18).

(16) Muzaffer Yurdakuler, 1. maddenin kabulünden sonra, değiştirilmesi gerektiğini ve bunun daha sonra sorunlara yol açabileceğini söylerken, Madanoğlu: "Ne konuşuyorsun kardeşim 37 niye 23'e indi" diyerek tepki göstermişti. Bkz. A.g.e, s. 16.

(17) Bkz. A.g.e, 8.12.1960, 49. Birleşim, s. 38.

(18) Haydar Tunçkanat, "Üniversite gençliği temsilci göndermezse aleyhimize kışkırtmalar yapabilir, gelirlerse de üniversiteyi koz olarak kullanırlar. En iyisi gençlik teşekküllerini toptan kaldıralım" derken, Kamil Karavelioğlu'da "Biz istemeye istemeye bunları dahil ettik, kendilerinin gelmemesi için seçim kanunda bir sürü baraj koyduk, fakat hiçbir hal tarzı bunları memnun etmeyecektir" demişti. Bkz. A.g.e. 7.12.1960, 48.

Bütün bunları önlemek için gençlik aracılığıyla kamuoyuna “enjekte edilmesi” fikri benimsenmişti (19).

Kurucu Meclis Anayasasının 21. maddesinde “Devlet Başkanının Anayasa, Seçim Kanunu ve Bütçe Kanunu dışındaki kanunları bir defaya mahsus olmak üzere, Kurucu Meclis’e göndermesi” hükmü bulunmaktaydı. Bu madde görüşülürken, MBK’nin istisnai olarak Milli Savunmaya ilişkin yeni bir kanun hazırlaması, bu iş Kurucu Meclis’e bırakıldığı takdirde çok uzayacağı gerekçesiyle teklif edilmişti (20). MBK içindeki komisyonlar tarafından bu kanunlar hazırlanarak Kurucu Meclis’in açılışından bir gün öncesine kadar görüşülmüş ve salt çoğunlukla, itirazsız kabul edilmişti (21).

MBK’ni endişelendiren bir başka konu da, Temsilciler Meclisi üyelik seçimlerinde il temsilcilerinin, köylerden başlayarak yukarı doğru işleminin, DP’lilerin lehinde bir durum yaratacağı idi. Buna karşılık CHP’nin 22 bin, DP’nin ise 12 bin ocağı olduğu ve üyeliğe seçilseler de sorun olmayacağı, ayrıca 18. maddenin son fıkrasına konan bu hükümle “... Faaliyetleri, yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs devrimine kadar Anayasa ve insan haklarına aykırı icraat ve siyaseti desteklemekte devam etmiş olanlar, Temsilciler Meclisi’ne üye seçilemezler.” denilerek, DP’lilerin Temsilciler Meclisi’ne girmeleri engellenmişti (22). Böylece Temsilciler Meclisi Seçim Kurullarının köylere kadar inmesi kabul edilmişti.

Birleşim, s. 29. Sonraki görüşmelerde “gençlik teşekkülü” yerine “gençlik temsilcisi” şeklinde bir düzeltme yapılarak bir kişinin alınmasıyla sorun çözümlenmiştir. A.g.e, 10.12.1960, 51. Birleşim, s. 35

(19) Cemal Madanoğlu, bu konuda “Mahzurları kamuoyuna anlatacağın, çünkü bunların arkasında muayyen teşekküller var, gidecek üniversiteye yürü diyecek, bu meseleyi düşünmek lazım” demişti. A.g.e. 8.12.1960, 49. Birleşim, s. 5. Milli Talebe Birliği, partilerin gençlik kolları ve öğrenci dernekleri vb. gençlik teşekküllerinin 27 Mayıs öncesindeki rolü MBK’nce çok iyi bilindiğinden bu konu üzerinde çok durulmuştu. Kısa bir süre sonra MBK’nin gençler üzerindeki planı sonuç vermiş ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri Kurucu Meclis’te yer almayacaklarını bildirilmişlerdi. Bkz. Cumhuriyet, 7 Aralık 1960, s.5

(20) Bkz. A.g.e, 8.12.1960, 49. Birleşim, s. 41

(21) Bkz. A.g.e., 5.1.1961, 71. Birleşim, s. 55-64.

(22) Bkz. “Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu”, A.g.e. 13.12.1960, s.9

Kurucu Meclis Anayasası hakkında partilerin Yargıtay, Danıştay, Basın, Ankara ve İstanbul Üniversiteleri temsilcilerinin de görüşleri alınmıştı (23).

Feyzioğlu tasarısı, MBK ile Bakanlar Kurulu'nda aynı zamanda görüşülmekte idi. Bakanlar Kurulu, tasarı üzerinde bazı değişiklikler yapmış ve MBK bundan hiç memnun olmamıştı (24). Bakanlar Kurulu'nun yaptığı değişikliklerden, kendilerinin Temsilciler Meclisi'nin doğal üyesi olmaları ve seçim masraflarının Adalet Bakanlığı'na ödenmemesi dışındaki öneriler kabul edilmemişti.

Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu, 10 Aralık 1960'ta MBK'nde kabul edilmiş ve 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı kanun adıyla yürürlüğe girmişti (25).

Kurucu Meclis Anayasası, üzerinde pek fazla değişiklik yapılmaksızın MBK'nce kabul edilmişti. Değişiklikler daha çok temsilcilerin kontenjanları ile ilgili olarak yapılmıştı. Genel olarak büyük bir anlaşmazlığın çıkmadığı Kurucu Meclis'e ilişkin görüşmelerde, orduda kısa süre önce yapılmış tasfiyeye rağmen (26) MBK'nin iktidarda kalmasını isteyen fikirlerin olduğu ve fakat Kurucu Meclis'ten yana olanların asıl gücü ellerinde bulundurdukları görülmektedir.

(23) Bkz. *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1960, s.1

(24) Bakanlar Kurulunun tasarısı üzerinde yaptığı değişiklikler şunlardan oluşmaktaydı: Bakanlar Kurulu'nun Temsilciler Meclisi'nin doğal üyeleri sayılmaları, temsilciliklerde sayı değişikliği, 27 Mayıs 1960'da herhangi bir siyasi partiye kayıtlı olanların temsilci olamayacakları, faaliyetleri ve yayınlarıyla Anayasa ve insan haklarına aykırı icraat ve siyaseti sonuna kadar destekleyenlerin Temsilciler Meclisi'ne giremeyecekleri hükmünün kaldırılması, 35. maddenin sonuna "Herhangi bir nedenle Mecliste büyük boşluklar meydana gelirse Devlet Başkanı gerek gördüğü takdirde tayin suretiyle bu boşlukları doldurur" hükmünün eklenmesi, Anayasanın referanduma sunulması hükmünün çıkarılması, Anayasanın yürürlüğe gireceği tarihin daha uzağa alınması, Devlet Başkanına bazı hallerde Temsilciler Meclisi'ni feshetme yetkisinin tanınması ve Meclis Başkanına bazı hallerde Temsilciler Meclisi'ni feshetme yetkisinin tanınması ve Meclis Başkanının tarafsızlığının sağlanması için konulan hükmün kaldırılması. Bkz. *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1960, s. 5.

(25) **MBK Genel Kurul Toplantısı**, c. 4, Ankara, 1961, 12.12.1960, 53.Birleşim, s. 17.

(26) Bu konuda bkz. IV. Bölüm, A maddesi, s. 50.

C. Kurucu Meclis'in Özellikleri

Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ile Temsilciler Meclisi'nin bir araya gelmesinden oluşmaktaydı. Kurucu Meclis'in başta gelen görevi, halkoyuna sunulacak yeni Anayasayı görüşüp kabul etmek ve seçim kanunu yapmaktı. Bu görevi 29 Ekim 1961 tarihinde tamamlayarak, iktidarı yeni seçilecek TBMM'ne devredecek, bu süre içinde yasama ve yürütme yetkilerini üzerinde toplayacaktı. Ayrıca, bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını ve eklerini görüşme ve kabul etme; barışa, savaşa, yabancı devletlere karşı silahlı kuvvet kullanılmasına ve zorlama tedbirleri alınmasına karar verme; yabancı devletler ve milletlerarası teşekküllerle yapılan antlaşmalarda sözleşme ve her türlü anlaşmaları ve Bakanlar Kurulu'nca ilan edilen sıkıyönetim kararını onaylama yetkileri Kurucu Meclis'e aitti. (27) Kurucu Meclis seçimle gelen bir parlamento ile yaklaşık aynı yetkilere sahipti.

Kurucu Meclis üyeleri tarafsız olarak Türk milletinin temsilciliğini yapacaklardı. Temsilciler Meclisi; Devlet Başkanının kontenjanı, MBK tarafından seçilecek temsilciler, Bakanlar Kurulu üyeleri, İl Temsilcileri, Siyasi Parti Temsilcileri, diğer teşekküller ve kurum temsilcileri olmak üzere 272 kişiden oluşmaktaydı. Üyelerin dağılımı; Devlet Başkanı kontenjanı 10, MBK kontenjanı 10, Bakanlar Kurulu 16, İl Temsilcileri 75, Cumhuriyet Halk Partisi 49, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 25, Barolar 6, Basın 12, Eski Muharipler Birliği 2, Esnaflar 6, İşçi Sendikaları 6, Oda Temsilcileri 10, Öğretmenler 6, Tarım 6, Üniversite 12, Yargı Organları 12 ve Gençlik 1 kişi ile temsil edileceklerdi. Temsilcilerin 25 yaşını doldurmuş ve en az lise mezunu olmaları gerekmekteydi. Tarım, esnaf ve işçi temsilcilerinin ilkokul mezunu olmaları yeterliydi. Kanunda gösterilen üyeliği kaybetme şartları dışında hiçbir üye azledilemeyecekti. Üyeler görevleri sırasında oy veya sözlerinden dolayı sorumlu tutulamayacaklardı. Serbest meslek sahibi üyeler işlerine devam edebilecekler, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar ise izinli sayılacaklardı. Sadece üniversite öğretim üyeleri bu şartın dışında tutulacaklardı. İstifa eden veya üye olmaya engel olan bir suçtan dolayı hüküm giyenlerin üyeliği sona erecekti. Temsilciler

(27) "1924 Tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı geçici kanuna ek Kurucu Meclis Teşkili hakkındaki kanun" **MBK Genel Kurul Toplantısı**, c. 4, Ankara, 1961, 13.12.1960, s.4

Meclisi Seçimi Kanununa göre seçilecek üyeler, bu kanunun yayınlanmasından sonraki 21. günde TBMM binasında en yaşlı üyenin başkanlığında, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanacaktı. Temsilciler Meclisi'nin görüşmeleri herkese açık olacak ve Tutanak dergisinde yayınlanacaktı. Kanun teklif etme hakkı, Bakanlar Kurulu ile Kurucu Meclis üyelerine aitti. Teklifin, en az bir MBK üyesiyle bir, Temsilciler Meclisi üyesinin imzasını taşıması gerekmekteydi.

Tasarılar, önce Temsilciler Meclisi'nde görüşülecek, oradan MBK'ne gidecekti. MBK tasarımı kabul etmez veya üzerinde değişiklik yaparsa, Temsilciler Meclisi'ne gönderecekti. Meclis, MBK'nden 7'şer üyeyle oluşturulacak, Karma Komisyon'da madde görüşülecekti. Aynı ayrı oylanarak Meclis ve MBK üyelerinin oylama yüzdelere göre teklif kabul veya reddedilebilecekti. Kabul edilen kanun Devlet Başkanına gönderilecekti ve Devlet Başkanı bir kereye mahsus olmak üzere kanunu 7 gün içinde Kurucu Meclis'e gönderebilecekti. Gönderilen kanun, Karma Komisyon tarafından görüşülecek ve daha önce olduğu gibi Meclis soruşturması, sözlü soru ve gensoru müesseseleri devam edecekti.

Kurucu Meclis aralıksız çalışacaktı. Ancak çok zorunlu hallerde Meclis, çalışmalarına 10 gün ara verebilirdi. Kurucu Meclis birleşik toplantılarında başkanlık, MBK'nin bu amaçla seçeceği üye ile Temsilciler Meclisi başkanı arasında sırayla yapılacaktı. İlk toplantıya MBK tarafından seçilecek bir üye başkanlık edecekti.

1961 yılına ait Bütçe Kanun Tasarısı ile Katma Bütçeler, MBK ile Temsilciler Meclisi'nden seçilecek 10'ar üyeden kurulu bir Bütçe Komisyonu'nda incelenerek Kurucu Meclis birleşik toplantısında görüşülecekti (28).

Askeri rejimden çok partili demokrasiye geçişi sağlayacak Kurucu Meclis'in esasları da böylelikle tespit edilmişti. Kurucu Meclis, aslında sadece 1961 yılına ait bütçeyi inceleyecek, ülkenin kaderini belirleyecek temelleri ise Temsilciler Meclisi atacaktı. Anayasa ve seçim kanunu, Türkiye'nin her tarafından gelen temsilcilerin görüşleriyle belirlenecek ve yine Türk halkının oyuyla kabul edilecekti.

Cumhuriyet'in ilanından 37 yıl sonra idare, yeniden seçilmişlerin değil atanmışların eline geçiyordu. Kurucu Meclis'e seçilecek üyeler her ne kadar titizlikle bölgelere ve

(28) A.g.e., s.1-9.

meslek gruplarına göre eşit olarak dağıtılmışsa da, bu seçim işi siyasi bir nitelik taşımaktaydı. Zaten DP'yi savunmak mümkün olmadığı için temsilci seçimlerinde de en yüksek ses, güçlü muhalefet partisi CHP'den çıkmaktaydı. Bu durum temsilcilerin seçimine ilişkin kanunla da teyit edilmiş ve bu koşullarda temsilcilerin seçimine başlanmıştır.

D. Temsilciler Meclisi Üye Seçimleri

MBK üyesi olan Bakanlar dışında Bakanlar Kurulu üyeleri Temsilciler Meclisi üyesiydiler. İl temsilcileri; nüfusu 750 bine kadar olan illerden bir ve bundan sonraki her 500 bin nüfusa bir temsilci gelecek şekilde hesaplanarak seçilecekti.

İl temsilci seçimlerinde; her ilçede en yüksek dereceli hakimin başkanlığında "İlçe Delege Seçme Kurulları" toplanacaktı. O ilçeye bağlı köy dernekleri tarafından seçilecek bir üye ile ilçe ve bucak merkezindeki mahalle muhtarları, ilkokul başöğretmenleri meslek teşekkülleri temsilcileri ve siyasi parti yönetim kurullarından oluşan bu seçme kurulu o yerin nüfusuyla orantılı sayıda üye seçecekti (29).

İlçe delege seçme kurulları toplanarak "İl Temsilci Seçme Kurulları"nı oluşturarak aynı yöntemle o ili temsil edecek temsilcileri seçeceklerdi.

Siyasi parti temsilcileri, parti il delegesi, partinin il idare kurulu ve ilçe idare kurullarınca seçilecek ikişer kişi ve varsa il merkezindeki parti danışma kurulu ile gençlik ve kadın kolları başkanlarının katılımı ile oluşacak delege seçme kurulları tarafından seçilecekti.

Baro temsilcileri; baro başkanlarının çağrısı ile toplanan baro genel kurullarının, baroya kayıtlı üyelerden her 50 üye için bir ev, sayının artışıyla, azaltılan bir oranla seçim yapması şeklinde seçilecekti. Adalet Bakanlığı'nın çağrısı ile kurul, Kayseri'de toplanarak Temsilciler Meclisi'ne katılacak 6 üyeyi seçecekti.

Basın temsilcilerinin seçiminde ise, Ankara, İstanbul ve İzmir dışında yayınlanan siyaset ve fikir gazete ve dergileri tarafından tirajlarına orantılı sayılarda gönderilen

(29) Nüfusu 30 bine kadar olan ilçelerden her 2000 kişi için bir, 50 bine kadar olan yerlerden her 4000 kişi için ayrıca bir, 80 bine kadar olan yerlerden her 600 kişi için ayrıca bir ilçe delegesi seçilecekti. Bkz. "Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu", A.g.e, c.4, s.2

delegeler seçilerek, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'ne başvuracak ve Temsilci Seçme Kurulu belgesi alacaklardı. Temsilci Seçme Kurulu, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nün çağrısıyla 3 temsilci seçecekti. Ankara Basın Teşekkülleri Yönetim Kurulları, bir arada delege seçme kurulu halinde toplanarak 3, İstanbul Basın Teşekkülleri 4 ve İzmir 2 temsilci olmak üzere toplam 12 basın temsilcisi seçilecekti.

Eski muharıpler, dernekleri aracılığıyla; esnaf teşekkülleri konfederasyonlar ve kooperatifler yoluyla; işçi temsilcileri sendikalar aracılığıyla; Oda temsilcileri, ticaret ve sanayi, mimar, mühendis odaları vb. oda temsilcileriyle; öğretmenler, Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu Yönetim Kurulu ve bunlara bağlı birlikler aracılığıyla; tarım temsilcileri, ziraat odaları, tarım kredi kooperatifleri vb. teşekküllerle; Üniversite temsilcileri, Ankara, İstanbul, Ege, Atatürk, İstanbul Teknik ve Ortadoğu Teknik Üniversitelerinden 4'er delegenin katılacağı üniversiteler arası kurul tarafından; yargı organları temsilcileri, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve Askeri Yargıtay üyeleri tarafından seçilecekti. Gençlik temsilcisi olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Hüseyin Onur seçilmişti (30).

Temsilciler Meclisi kanununda seçme, seçilme, itirazlar, suçlar, cezalandırma ve yargılama usulüne kadar her şey maddelerle tespit edilmiş ve bu konuda pek bir boşluk bırakılmamıştı (31).

Temsilciler Meclisi üyelik seçimlerinin yaklaşması üzerine bütün yurttan ve özellikle Ankara'da yoğun faaliyetler başlamıştı. Özellikle eski CHP milletvekillerinde ciddi bir çalışma görülmektedir. Bu kişiler, parti kontenjanlarının kendilerini verilmesini istemekte, ayrıca il temsilciliklerine seçilmek için de çaba sarf etmekteydiler. CHP Genel Merkezi ise, Temsilciler Meclisi'ne gönderilecek üyelerin seçiminde gayet titiz davranmaktaydı. CHP temsilcileri, kanun Resmi Gazete'de yayınlandıktan sonra, CHP ile başkanları ve parti meclisi üyeleri tarafından seçilecekti.

(30) Hüseyin Onur, 27 Mayıs öncesi üniversite olaylarında bacağından yaralandığı için sembolik olarak Kurucu Meclis üyeliğine alınmıştı. Bkz. *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1960, s.5

(31) Kanunun tam metni için bkz: Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, 1985, s. 143 vd.

Bu arada CHP ile eşit kontenjan isteyen CKMP'ne verilen 25 kişilik kontenjan bu parti çevrelerinde üzüntüyle karşılanmıştı. Parti temsilcileri, teşkilatlarının sayısına orantılı olarak seçilmişti. Diğer taraftan Temsilciler Meclisi'nde kontenjanı olmayan Sosyalist Partisi'nin genel başkanı Alaeddin Tiritoglu, CHP ve CKMP'nin fikir ve prensip bakımından birbirlerinin aynı, şahıs ve ekip partileri olduğunu ve Anayasaya yeni bir fikir getiremeyeceklerini, mücadele sahaları bir fikre dayanmadığı için, mücadelelerinin daima şahsi olduğunu ve sert bir hal aldığını söylemişti. Buna karşılık, Sosyalist Partisi'nin prensip ve fikirlerine inanarak ve bir oy almayarak çalışmalarına devam edeceğini ve sosyalist fikirlerin sembolik dahi olsa 27 Mayıs ruhuna uygun olacağını söylemişti (32). MBK'nde siyasi partiler konusu görüşülürken bazı üyelerce, tüm partilerin Meclis'e temsilci gönderebilmesi teklif edilmiş, ancak henüz seçimlere girmemiş olmaları ve tüzüklerin onaylanmamış olması nedeniyle bu teklif kabul edilmemişti (33).

14 Aralık 1960'ta Kurucu Meclis ile ilgili hazırlıklar tamamlanmış ve kanun basına açıklanmıştı (34). Kanunun yürürlüğe girmesiyle, Temsilciler Meclisi ile ilgili resmi ve özel faaliyetlere de başlanmıştı. Parti merkezlerine çok sayıda başvuru yapılmıştı.

Temsilciler Meclisi seçimi yapılırken, MBK yurt içindeki bazı karşıt faaliyetlerden dolayı bir tebliğ yayınlayarak, "Muayyen siyasi emellerle hareket eden bazı çevrelerin, Kurucu Meclis'i daha doğmadan itibardan düşürmek gayretinde olduğunu ve bunun için önlem alınacağını" belirtmişti (35). Nitekim birkaç gün içinde birçok kişi Kurucu Meclis'i

(32) Bkz. **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1960, s.5

(33) Bu sırada Temsilciler Meclisi'ne giren CHP ve CKMP'den başka Birlik Partisi ve Sosyalist Parti bulunmaktaydı. Birlik Partisi; 1957'de "Cumhuriyetçi Parti" adıyla kurulmuş, sonradan adını CHP ile karıştığı gerekçesiyle Birlik Partisi olarak değiştirmiştir. BP, 1957 genel seçimlerine katılmamış ve 27 Mayıs ihtilaline kadar pek bir siyasi nüfuz sergileyememişti. BP'ne Anayasa hazırlık çalışmalarında CHP ve CKMP'den sonra görüş sorulmuştur. Sosyalist Parti ise 1960 yılı başlarında kurulmuş, "... komünistlerin güttüğü manada bir sınıf ve kardeş kavgasına gitmeden, bir ihtilale bel bağlamadan, içtimai ıslahat yoluyla ve millet meclisleri bünyesi içinde çalışarak, içtimai adalet sağlamak" amacıyla olan bir partiydi. Kurucu Meclis'te kontenjan tanınması için uğraşmış fakat başarılı olamamıştı. Parti ileri gelenleri Kurucu Meclis kanunun çıktığı günlerde siyasi faaliyette bulunmaktan yargılanmışlar ve daha sonra beraat etmişlerdir. Sait Arif Terzioğlu, "Cumhuriyet Devrinde Kurulan Siyasi Partiler", **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1961, s.5.

(34) **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1960, s.1.

(35) Bu sırada basında "Kuyruk" olarak nitelendirilen DP yanlılarının gerici faaliyetlerde bulunduğuna ilişkin haberler çıkmaktaydı. Bunlar MBK'nce olduğu gibi, basında da potansiyel suçlu olarak görülmekte ve

zedeleyici propaganda yaptıkları gerekçesiyle gözaltına alınmıştı (36). MBK, bir an önce, kurulacak Kurucu Meclis'e yasama ve yürütme yetkilerini devretmek istiyor ve kendisine muhalif hareketlere sert bir karşılıkla cevap veriyordu.

Temsilciler Meclisi üyelik seçimleri bütün yurttan yoğun bir çalışma ile kısa sürede bitirilmişti. MBK'nin Kurucu Meclis'in açılışı için hedeflediği zamanda seçimler bitirilmiş ve kamuoyuna açıklama yapılmıştı.

Temsilciler Meclisi'ne seçilen üyelere ilk açıklanan Devlet Başkanı Gürsel'in kontenjanından Meclis'e girenlerdi. Gürsel 10 kişilik kontenjanından 3'ünü gayrimüslimlere ayırmıştı (37). Bunlardan başka Emekli Korgeneral Kazım Orbay, Armatör Hayri Duran, Emekli Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman, Şair Behçet Kemal Çağlar, Doç. Orhan Köprülü, Yük. Mühendis Orhan Mersinli ve Avukat Şükufe Ekitler Devlet Başkanının kontenjanından seçilmişlerdi (38).

MBK, Temsilciler Meclisi'ne seçtiği üyeleri meclisin açılışına iki gün kala açıklamıştı. Böylece temsilci seçimleri tamamlanmış ve çoğunluğunu hukukçuların oluşturduğu Temsilciler Meclisi'nin tümünün adları açıklanmıştı (39). Son olarak altı kişiden oluşan bir heyet, 54 maddelik "Kurucu Meclis İçtüzüğü Tasarısı"nı açıklamış ve Kurucu Meclis hazırlıkları tamamlanmıştı (40).

bir anlamda DP sempatizanlarına göz dağı verilmekteydi. Örneğin "22 kuyruk daha yakalandı" vb. **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1960, s.1.

(36) 25 Aralık'ta 21 kişi gözaltına alınırken, 26 Aralık'ta gözaltına alınanların sayıları 65'e çıkmıştı. MBK sözcüsü, bunların "münfesihi DP mensubu ve geri zihniyetli kimseler" olduğunu açıklamıştı. Yakalananların mesleki durumlarına göre dağılımı ise şöyle idi: 2'si emekli profesör, 6'sı avukat, 3'ü ev kadını, diğerleri ise memur, ziraatçi, ticaret ve sanat erbabı gibi kimselerden oluşmaktaydı. **Cumhuriyet**, 26-27 Aralık 1960, s.1

(37) Gayrimüslimlerden temsilci olarak Musevi cemaatinden Erol Dilek, Rum cemaatinden Laskaris Kaludi ve Ermeni cemaatinden Hermine Kalutsyan seçilmişlerdi. Bkz. **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1960, s.5

(38) Bkz. **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1960, s.1

(39) Bkz. **Akşam**, 2 Ocak 1961, s.5.

(40) Bkz. **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1961, s.5.

E. Kurucu Meclis'in Sosyo-Kültürel Yapısı

Temsilciler Meclisi'ne toplam 272 temsilci seçilmişti. Meclisin görev yaptığı süre içinde ölenlerin yerine yeni üyelerin seçilmesiyle, Temsilciler Meclisi'nde 279 temsilci görev yapmıştı (41). Bunların dışında 18 MBK üyesinin katılımıyla Kurucu Meclis oluşturulmuştu. Kurucu Meclis'in analizini yapabilmek için ülke genelinde yapılan seçimlerle oluşturulan Temsilciler Meclisi'nin sosyo-kültürel yapısını incelemeye çalışalım.

a. Temsilcilerin Öğrenim Durumları

Üniversite: 202

Harb Akademisi: 19

Harb Okulu: 7

Yüksek Ziraat Enstitüsü ve Okulu: 8

Yüksek Öğretmen Okulu: 9

Lise: 16

Öğretmen Okulu: 2

Ortaokul: 2

Köy Enstitüsü: 1

İmam-Hatip Okulu: 1

İlkokul: 2

Deniz Ticaret Okulu: 1

Dişçi Okulu: 1

Eczacı Okulu: 4

İktisat ve Ticaret Okulu: 8

(41) Temsilciler Meclisi'nde göre yapan üyelerin isim listesi için bkz. Ek-1.

Temsilciler Meclisi üyelerinin büyük bir kısmı üniversite ve daha yüksek düzeyde bir eğitime sahipti. Temsilcilerin eğitim durumları daha önceki Meclislerde bulunan milletvekillerinin eğitim durumlarıyla kıyaslandığında oldukça büyük bir fark gözlenmekteydi. Örneğin I. Dönem TBMM’de yüksek öğrenim görenlerin oranı % 42,2, II. Dönemde % 65,7 olarak görülmüş ve bu oran giderek artmış ve VII. dönemde % 77,9’a kadar çıkmıştı. XI. dönemde Kurucu Meclis’te ise bu oran % 81,3’tü. 279 temsilciden 228’i üniversite ve üzeri eğitim görmüşlerdi (42).

b. Üniversite Eğitimi Görenlerin Alanları:

Hukuk: 120

Siyasal Bilgiler: 35

Edebiyat: 8

Tıp: 15

Orman: 3

Veteriner: 3

Mühendis: 15

Matematik: 1

Harb Okulu: 7

Harb Akademisi: 19

Ziraat: 8

Üniversite eğitimi alan temsilcilerin yarısına yakını hukukçulardan oluşmaktaydı. Hukuk ve Siyasal Bilgiler eğitimi alanların sayıca çokluğu Kurucu Meclis’in yasama görevindeki “hukukçu tutum”da kendini göstermişti. 1961 Anayasası’nın hazırlanışında hukukçuların etkinlikleri gözlemlenmekte idi.

Üniversite eğitim görenler arasında yurt dışında eğitim görenler de bulunmaktaydı. Temsilcilerden 23’ü yurtdışında eğitim görmüşlerdi. Bunların dağılımları ise şu şekildeydi:

(42) Ali Ata Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, İstanbul, 1992, s.105

Hukuk: 6

Siyasal Bilgiler: 5

Edebiyat: 2

Fen: 1

İktisat ve Ticaret: 1

Ziraat: 2

Öğretmen: 5

Bilinmeyen: 1

c. Temsilcilerin Yabancı Dil Bilme Oranları:

Temsilciler Meclisi'nde yabancı dil bilenlerin çoğunluğunu üniversite ve askeri okul mezunları oluşturmaktaydı. Üniversite mezunlarının bir kısmı yurt dışında okumuşlardı ve dolayısıyla bir yabancı dil bilmekteydiler. İkinci ve üçüncü yabancı dil bilenlerin fazlalığı da dikkat çekici idi.

Dil Çeşitleri:

Almanca: 60

Arapça: 8

Bulgarca: 1

Farsça: 8

Fransızca: 182

İngilizce: 92

İspanyolca: 2

İtalyanca: 11

Korece: 1

Rumca: 3

Rusça: 2

Sırpça: 1

Fransızca'nın diğer dillerden oldukça fazla olduğu görülmekteydi. Bunun nedeni de Osmanlı Fransız ilişkileri ve Tanzimat'tan beri eğitimde Fransızca'ya verilen önemden kaynaklanmaktaydı. Batı dillerinin yanı sıra Arapça, Korece, Rusça, Sırpça gibi dillerin temsilciler tarafında bilinmesi de Meclis'teki kültürel zenginliğin bir işareti idi.

d. Temsilcilerin Mesleklerine Göre Dağılımı:

Asker: 25

Basın: 20

Belediye: 1

Diplomat: 5

Doktor: 5

Eczacı: 4

Eğitimci: 42

Hukukçu: 112

İdareci: 15

İktisatçı: 22

İşçi: 7

Maliyeci: 25

Öğrenci: 1

Seramikçi: 2

Tarım: 9

Ticaret: 5

Veteriner: 3

Yüksek Mühendis: 13

Yüksek Orman: 3

Temsilcilerin mesleklerine göre dağılımı, bundan önceki meclislerdekinden farklılık göstermekteydi. Temsilciler Meclisi'nde 112 Hukukçu olmasına karşılık, örneğin IV.

dönem TBMM'nde 13 hukukçu, VII. dönemde ise yalnız 17 hukukçu bulunmaktaydı. Askerlik ve basın alanlarında da belirgin bir artış gözlenmekle birlikte, asıl değişiklik bürokrasi alanında yaşanmaktaydı. I. dönem TBMM ile VII. dönem arasında bürokrat sayısı 47 ile 54 arasında değişirken, Temsilciler Meclisi'nde 5 diplomat, 15 idareci bulunmaktaydı (43). 1920-1943 arasında TBMM'de bürokratik bir ağırlık gözlenmekle birlikte, çok partili hayata geçiş, Meclis'te görülen serbest meslek oranındaki artışı beraberinde getirmişti. Temsilciler Meclisi'nde de serbest meslek oranının yüksek oluşu, toplumun çeşitli katmanlarının seslerini duyurabilmeleri açısından olumlu bir durumdu. Nitekim Anayasa görüşmeleri esnasında bu durum gözlenebilmişti.

e. Temsilcilerin Yaşa Göre Dağılımı:

23-30 yaş arası: 11

32-40 yaş arası: 64

40-45 yaş arası: 46

45-50 yaş arası: 52

50-55 yaş arası: 46

55-60 yaş arası: 27

60-65 yaş arası: 12

65 yaş üzeri: 15

Temsilciler Meclisi'nin en yaşlı üyesi 82 yaşındaki Yusuf Kemal Tengirşenk, en genç üyesi de Gençlik Temsilcisi 23 yaşındaki Hüseyin Onur idi (44). Meclisin % 26'sı 23-40 yaş arasında bulunurken, % 52'si de 40-55 yaş arasında bulunmaktaydı. Temsilciler Meclisi 1920'deki ilk meclise göre daha yaşlı, 1943'deki 7. dönem TBMM'ne göre de daha genç bir meclisti (45).

(43) Frederick Frey, *The Turkish Political Elite*, Massachusetts, 1965, s. 181.

(44) T.C. Kurucu Meclis Albümü, Ankara, 1961, s.19-23.

(45) 1920'de Mustafa Kemal, etrafındaki genç subaylarla iktidara gelmişti ve milletvekillerinin % 52.8'i 40 yaşından daha gençti. Bu kuşak 1943'e geldiğinde yaşlanmış ve tek parti meclisinin en yaşlısı 7. dönem meclisi olmuştu. Bu dönemde 30-40 yaş arası milletvekili oranı % 10 idi. Bu konuda bkz. Ahmet

Temsilciler Meclisi'ne 1957-1960 yılları arasında milletvekilliği yapmış 36 eski milletvekili girmişti. Bunlardan Osman Bölükbaşı CKMP'li diğerleri CHP'li idi. Temsilciler Meclisi'ne dört kadın üye seçilmişti. Bu sayı önceki Meclislere göre oldukça azdı. 1935 yılında Meclise 17 kadın, 1939 da 16 ve 1943'te 16 kadın üye girmişti (46).

Temsilcilerin bağlı bulundukları partilere göre dağılımı ise şöyle idi (47):

CHP: 222

CKMP: 25

Bağımsız: 25

Temsilciler Meclisi'nin oluşturulmasında, demokratik bir yol izlenmeye çalışılmış ve tüm bölgeler eşit oranda seçilme şansı tanınmıştı. Ancak sayılar üstünde gösterilen titizlik, görüşmeler üzerinde gösterilememiş ve meclisin büyük bir çoğunluğu (yaklaşık % 80'i) CHP'lilerden seçilmişti. Bazı çevrelerce bunun demokratik olmadığı anlatılmaya çalışılmış ancak, Kurucu Meclis'te "27 Mayıs ruhu" hakim kılınmaya çalışıldığı için; Demokrat Parti'ye duyulan öfke, Meclis'teki CHP çoğunluğunun doğal karşılanması şeklinde kendini göstermişti.

Taner Kışlalı, "Parlementonun Yapısal Evriminde Eğitim, Yaş, Cinsiyet Boyutu", **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Ankara, 1976, s.170.

(46) Kışlalı, a.g.m., s.170.

(47) Bkz. **Akşam**, 2 Ocak 1961, s.5.

VI. BÖLÜM

KURUCU MECLİS DÖNEMİ

1. Temsilciler Meclisi'nin Açılışı

Temsilciler Meclisi üye seçimleri tamamlandıktan sonra Kurmay Yarbay Rafet Aksoyoğlu başkanlığında bir heyet 54 maddelik Kurucu Meclis İç Tüzüğü tasarısını hazırlamıştı. Tasarının ana hatları; müzakerelerin demokratik bir tarzda cereyanının temini; tasarıların fazla gecikmelere meydan kalmadan görüşülüp kanunlaşması için Temsilciler Meclisi, MBK ve teşkili halinde Karma Komisyonlarda müzakere müddetleri, Karma ve Geçici Komisyonların seçim tarzına ait hükümler, Kurucu Meclis'in birleşik toplantıları için gündemin, MBK ve Temsilciler Meclisi tarafından müştereken tespiti, Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyonlarına seçilen üyelerin diğer Komisyonlarda görev alamayacağı, Anayasa ve Seçim Kanunu tasarılarının özellikle görüşülmesi, seçim kütüklerine ait hükümlerin en kısa zamanda ve ayrı bir kanun tasarısı halinde umumi heyete getirilmesi, Bütçe Komisyonunun, bütçe kanun tasarısını 15 Şubat 1961'e kadar görüşüp bitirerek, umumi heyete sevk ve Kurucu Meclis idari işlerinin düzenlenmesine dair müşterek hükümlerden oluşmaktaydı. Ayrıntıya ilişkin konularda ise, 1957'den önce kullanılan TBMM İç Tüzüğü'nden yararlanılacağı kabul edilmişti (1).

Kurucu Meclis'in açılışına iki gün kala Bakanlar Kurulu toplu olarak istifa etmiş ve bir yenisi seçilinceye kadar kabinenin görevine devam edeceği ifade edilmişti (2). Ancak yeni kabine ertesi gün açıklanmış ve MBK üyelerinden hiç kimsenin Bakanlık görevi almaması kararlaştırılmıştır (3). Başbakan Yardımcılığı görevine henüz tayin yapılmamıştı

(1) Tasarının tam metni için bkz. **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1961, s.5.

(2) Bakanların Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e verdikleri toplu istifa mektubunda "demokratik gelişmenin yeni bir safhaya girdiği, bugünlerde yeni kabinenin kurulmasında, kendisine hareket serbestisi sağlamak gayesinin güdüldüğü" bildirilmekteydi. Bkz. **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1961, s.1.

(3) Bakanlar Kurulu şu üyelerden oluşmaktaydı: Başbakan, Orgeneral Cemal Gürsel; Devlet Bakanları, Hayri Mumcuğlu, Nasır Zeytinoğlu; Adalet Bakanı, Ekrem Tüzemen; Milli Savunma Bakanı, Muzaffer Alankuş; İçişleri Bakanı, M. İhsan Kızıloğlu; Dışişleri Bakanı, Selim Sarper; Maliye Bakanı, Kemal Kurdaş; Milli Eğitim Bakanı, Turhan Feyzioğlu; Bayındırlık Bakanı, Mukbil Gökdoğan; Ticaret Bakanı, Mehmet Baydur; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Ragıp Üner; Gümrük ve Tekel Bakanı, Fethi Aşkın; Tarım Bakanı Osman Tosun; Sanayi Bakanı, Şahap Kocatopçu; Basın-Yayın ve Turizm Bakanı, Cihad Baban; İmar ve İskan Bakanı, Fehmi Yavuz. Bkz. **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1961, s.1

(4). Bunun nedeni Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in bu göreve kendisinden sonra söz sahibi olabilecek birini getirmek istemesi idi. Nitekim bir ay sonra uygun kişi bulunabilmişti (5).

Kabinede CHP'den Turhan Feyzioğlu ve Cihad Baban, CKMP'den Ahmet Tahtakılıç ve bağımsızlardan da Orhan Mersinli ve Ekrem Tüzemen'e Bakanlık verilmesi ile Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı'na daha önce bu Bakanlıkta genel müdürlük yapmış olan Cihad Baban ve Milli Savunma Bakanlığı'na ise Orgeneral olan Muzaffer Alankuş'un getirilmesi kamuoyunda memnuniyetle karşılanmıştı (6).Kurucu Meclis'in göreve başlama arifesinde oluşturulan yeni kabine, Devlet Başkanının tarafsızlığına da delil olarak gösterilmekteydi (7).

Kurucu Meclis'e ilişkin tüm hukuki ve siyasi faaliyetler tamamlanması sonrasında Temsilciler Meclisi 6 Ocak 1961'de yeni yapılan meclis binasında Yusuf Kemal

(4) 4 Şubat 1961'de İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu Başbakan Yardımcılığına, Nasır Zeyinoğlu'da İçişleri Bakanlığı'na getirilmişti. *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1961, s.1

(5) Muharrem İhsan Kızıloğlu'nun Başbakan Yardımcılığına getirilmesi *Akis* dergisinde şu şekilde değerlendirilmekteydi: "Önce kabine ile komite arasında bir nevi irtibat görecektir Başbakan Yardımcısının tayini, Temsilciler Meclisi görüşmelerinin gelişme göstermeye başladığı sıralarda bir lazime haline almıştı. Üstelik başkanın hastalığı, kabine toplantılarına düzenli olarak katılmasına engel oluyordu. Kabine bir temsilci arıyordu ve Gürsel bulmakta gecikmedi. Kızıloğlu evvela askerdi sonra hiçbir partiyle bağlantısı yoktu.". Bkz. *Akis*, 6 Şubat 1961, c.XX, sayı: 345, s.14.

(6) Bkz. *Son Havadis*, 8 Ocak 1961, s.1.

(7) Öncü gazetesinin 7 Ocak 1961 tarihli nüshasında Aydın Yalçın'ın baş makalesinde bu olay şöyle değerlendirilmekteydi: "... Kurucu Meclis'te CHP resmen 49 üye ile temsil edilmektedir. Kurucu Meclis'in partizan bir renk almaması için, İç Tüzük'te parti gruplarına yer verilmemiştir. Fakat yeni teşekkül eden kabineye, ilk defa olarak partililerden de üye alınması, icra organının yeni şartlar içinde siyasi partilerin görüşlerine de açık tutulmasını temin için düşünülmüş önemli bir adımdır. İşte bu sebeptendir ki, devlet ve hükümet başkanının idaresindeki bir kurulun, herhangi bir siyasi partinin nüfuz ve kontrolü altında bulunmadığını aksettirecek tarzda bir kabine teşkil edilmiştir. CHP ve CKMP mensuplarına Bakanlık verilmesi, devletimizin tarafsız bir idare tarafından yürütüleceği kanısını takviye edecek önemli bir unsurdur." Bkz. s.5

Tengirşenk (8) başkanlığında Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in mesajıyla açılmıştı (9). Gürsel mesajında: "Bugün, ihtilal hükümetlerinin tek gayesi, teminatlı bir demokratik nizam içinde, hakka, adalete, hürriyete, eşitliğe ve fazilete dayanan ikinci cumhuriyeti kurmaktır. Bu maksatla bu büyük Kurucu Meclis vazifeye çağrılmıştır" demişti (10). Açış konuşmasının ardından üyeler sırayla yemin etmişlerdi (11).

(8) Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969): İstanbul'da Fatih Askeri Rüştiyesi ve Kuleli Askeri Lisesi'nden sonra 1904'te Hukuk Mektebini bitirmiş, II. Meşrutiyet'ten sonra Kastamonu mebusu olarak, Meclis-i Mebusan'a seçilmişti. 1913'te Fransa'ya giderek Paris Hukuk Fakültesinde Siyasal Bilgiler ve İktisat Doktorası yapmış, I. Dünya Savaşı sırasında Adliye Nezareti Teftiş Heyeti Başkanlığı ve müsteşarlık görevlerinde bulunmuştur. 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde ve ilk TBMM'de Kastamonu milletvekilliği yapmış, İktisat (1920-1921) ve Hariciye (1921-1922) vekilliğinde bulunmuştu. Moskova Antlaşması (16 Mart 1921) ve Ankara (20 Ekim 1921) Antlaşmasını imzalayan heyetlere başkanlık etmiş, Ankara Hukuk Fakültesi'nde iktisat dersi vermiştir. 1930-1933 yılları arasında İnönü hükümetlerinde Adliye vekilliği, 1923'ten sonra Sinop milletvekili olarak süren TBMM üyeliği 1950'de sona ermiştir. 1961 yılında Kurucu Meclis üyeliğine seçilmiştir. Tengirşenk'in "Türk İnkılabı Dersleri" (1935), "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti" (1940) ve "Vatan Hizmetinde" (1967) adlı eserleri bulunmaktadır. T.C. Kurucu Meclis Albümü, s.93.

(9) Devlet Başkanı Gürsel, rahatsızlığı nedeniyle Temsilciler Meclisi açılış törenine katılamamış ve mesajını Fahri Özdilek okumuştur. *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1961, s.1

(10) Bkz. *Öncü*, 7 Ocak 1961, s.1

(11) Temsilciler Meclisi üyelerinin yemini şu şekildeydi: "Yurdun bağımsızlığı ve bütünlüğü, milletin egemenliği ve mutluluğu, hukuk devleti, demokrasi ve insan hakları ilkeleri uğrunda bütün gücümle çalışacağım. Adalet ve ahlak esaslarına bağlılıktan ve yeni Anayasayı demokratik ve laik cumhuriyet esaslarına göre en kısa zamanda hazırlamak ve iktidarı yeni Meclis'e devretmek ülküsünden ayrılmayacağım. Bunun için şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine and içerim." Bkz. *Öncü*, 4 Ocak 1961, s.5

Yüksek Seçim Kurulu tarafından üç temsilcinin üyeliği iptal edilmiş (12), üç temsilcide Kurucu Meclis açılış törenine katılamamıştı (13).

Kurucu Meclis'in açılış töreninde CHP lideri İnönü'nün yemini sırasında kendisine büyük tezahürat yapılmış ve bütün parlamento İnönü'yü alkışlamıştı (14). Kurucu Meclis'in açılışı Ankara ve İstanbul'da da törenlerle kutlanmış, sabah Anıtkabir'de Ata'nın manevi huzurunda yapılan törene Bakanlar, MBK ve Temsilciler Meclisi üyeleri katılmışlardı. Ankara ve İstanbul'da her taraf bayraklar ve çiçeklerle süslenmiş, Türkiye radyolarında yayınlanan özel programların yanı sıra hürriyet marşları çalınmış, üniversitelerde, fabrika ve okullarda MBK'nin inkılap hareketi ve meclisin kurulması ile ilgili konuşmalar yapılmış, Atatürk anıtlarına çelenkler konmuş ve saat 12'den itibaren tüm yurttan resmi daire ve okullar tatil edilmişti (15).

Temsilciler Meclisi'nde ilk gün, CHP lideri İnönü'ye yapılan yoğun tezahürattan da anlaşıldığı gibi, bir CHP çoğunluğu gözlenmekteydi. CHP'nin 49 olan temsilci sayısı, sempatizanları da dahil edildiğinde meclisin çoğunluğunu oluşturuyordu. Zaten Kurucu Meclis Kanunu'nun 18. maddesine konulan bir hükümle, DP'lilerin mecliste yer almaları önlenmiş ve CHP çoğunluğu garantilenmişti (16). Meclisteki genel manzarada, Muş ili temsilcisi Abdülhadi Toplu'ya göre MBK üyelerinde mesuliyeti paylaşmanın rahatlığı,

(12) Üyeliği iptal edilen kişiler şunlardı: Kahramanmaraş il temsilcisi Mehmet Şişman, Öğretmen Dernekleri temsilcilerinden Şükrü Koç ile Dursut Kut. Şükrü Koç hakkında Milli Eğitim Bakanlığı "ilköğretimle ilgisi yoktur" derken, Dursut Kut hakkında ise "Teknik eğitim mensubu değildir" şeklinde Yüksek Seçim Kurulu'na yazı yazmıştı. Bu yazı gereği üyelikleri iptal edilmişti. Dursut Kut'un yerine CHP'li Nüvit Yetkin'in isteğiyle daha az oranda oy alan Ahmet Atılğan adlı kişi Temsilciler Meclisi üyesi olmuştu. Bkz. Öncü, 7 Ocak 1961, s.5 Maraş il temsilcisi ise yapılan oylama sonucu yeniden seçildiği için İç Tüzük gereğince yemin ederek görevine başlamıştı. Bkz. Öncü, 26 Ocak 1961, s.1

(13) Törene katılamayan üyeler: Gençlik temsilcisi Hüseyin Onur, Londra'da tedavide olduğu için, Avni Başman ile Kamil Koperler de, üyeliklerini Meclis'in açılışından birgün önce öğrendikleri için katılamamışlardı. Bkz. Öncü, 7 Ocak 1961, s.5

(14) 7 Ocak 1961 tarihli Öncü gazetesi bu konuda "Artık İnönü'yü alkışlamanın yasak olduğu devir, başka bir parlamentonun daha doğrusu başka bir zihniyetin feshiyle tarihe karışmıştır" denilmektedir. s.5

(15) Öncü, 7 Ocak 1961, s.5

(16) Bu konuda bkz. III. bölüm, D maddesi "Temsilciler Meclisi Üye Seçimleri", s.73

CHP'lilerde iktidara gelmenin çalımını, CKMP'lilerde ise bir tereddüt hali bulunmaktaydı (17).

Meclisteki CHP çoğunluğu, CHP'li olmayanlar tarafından endişeyle karşılanırken, Kurucu Meclis'in icraatlarında etkin olacak bu partiye ağır bir sorumluluk yüklenmiş oluyordu (18). CHP lideri İnönü ise, Meclisin açılışından hemen önce, CHP'nin Kurucu Meclis'te benimseyeceği hareket tarzı hakkında bir açıklama yaparak partisine atfedilen bu durumu reddetmişti (19). Bu etkin çoğunluk karşısında azınlıkta kalan CKMP'nin varlığı, Meclisin demokratik havası için bir emniyet sübabı gibi görülerek, CHP'nin kamuoyu tarafından denetlenmesini sağlayacaktı. Kurucu Meclis'te Devlet Başkanı ve MBK kontenjanından epeyce teknisyen ve bağımsız politikacı bulunmaktaydı. Bunlar, sayıca az olmakla birlikte Meclis görüşmelerinde bu azınlığın fikri kuvveti, eleştiri ve mütalaalarının kalitesi nedeniyle görüşlerini aktarma imkanı bulabileceklerdi. Bu sayede kamuoyu; bu azınlıkla, CHP'lilerden oluşan büyük çoğunluk arasındaki fikrî tartışmayı dikkatle izleyebilecekti.

Temsilciler Meclisi'nin and içme töreninden sonraki ilk toplantısına, Başkanlık Divanı seçimleriyle başlanmıştı. Temsilciler Meclisi Başkanlığı'na Kazım Orbay (20)

(17) Bu konuda bkz. Abdülhadi Toplu, *Anayasada Milliyetçilik Mücadelesi*, Ankara, 1976, s.73.

(18) Bu konuya ilişkin olarak Aydın Yalçın, "Kurucu Meclis Açılırken" başlıklı yazısında, "... Kurucu Meclis, artık CHP çoğunluğu ile çalışan bir parti haline geldiğine göre, bütün memleket CHP'yi demokratik bir parti gibi hareket edip etmediği noktasından ve nihayet bu yeni devre içinde Türk milletinin liderliğini yapmaya çalışan insanların davranışları ve standartları bakımından dikkatle takip edecektir..." diyordu. Bkz. *Öncü*, 6 Ocak 1961, s.1-5.

(19) CHP lideri İnönü'ye, CHP'nin Kurucu Meclis'te nasıl bir hareket tarzı benimseyeceğinin sorulması üzerine İnönü, "Kurucu Meclis'te parti olarak çalışma ve çalışma teşekkülü olmayacak diye biliyorum. Kanun böyledir zannederim. Bu halde CHP'liler politika anlayışlarına uyarak önlerine gelen meseleleri takip edecekler. Kurucu Meclis'te umumi hava hükümete ve birbirine yardımcı olmak, iyi anlaşmak tabiatında olacağını ümid ediyorum" şeklinde cevap vermişti. Bkz. *Öncü*, 5 Ocak 1961, s.5

(20) Kazım Orbay (1886-): 1904'te Harbiyeyi, 1907'de Harp Akademisi'ni bitirmiş, Almanya'da Topçu Atış Okulu'nda 1 yıl staj yaparak, Üsküp'te Batarya Komutanlığı ile göreve başlamıştır. Balkan Savaşı'na katılmış, 1. Dünya Savaşı'nda Harbiye Nezareti ve Başkomutanlık Başyaverliği'ne getirilmiştir. Milli Mücadelenin her safhasında bulunmuş zaferden sonra Genelkurmay ikinci başkanı olmuştur. Bu görevde iken Afganistan'a gitmiş, yurda döndükten sonra Jandarma Genel Komutanlığı'na atanmıştır. 1935-

Başkan vekilliğine Lütfi Akatlı ve İbrahim Senil, katipliğe Alev Coşkun, Oktay Ekşi, Yusuf Ziya Yücebیلgin, idare üyeliğine de Bahri Yazır ve Nuri Kınık seçilmişlerdi (21). Başkanlık Divanı seçimleri pek çekişmeli olmamış ve seçilen üyeler, oyların büyük çoğunluğunu almışlardı (22).

Başkanlık Divanı seçimlerinden sonra Anayasa Komisyonu (23) ve Seçim Kanunu Komisyonu (24) üyeleri seçilmişti. Meclisteki temsil edilme oranına en çok CHP'den komisyon üyesi seçilmişti (25). Böylece CHP'nin ağırlıklı olduğu bir komisyon meydana

1943 arası 3. Ordu Müfettişliği yapmış, daha sonra Askeri Şura üyesi olmuştur. 1944'te Genelkurmay Başkanı olmuş, 1948'de istifa etmiş, Askeri Şura üyeliğine tekrar getirilmiş ve 1950'de emekliye ayrılmıştır. 1961 yılında Temsilciler Meclisi Başkanlığına seçilmiş, 1961 Anayasasının kabul edilışinden sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Senatörlüğüne getirilmiş, ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. T.C. Kurucu Meclis Albümü, s.88

(21) Bkz. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 1 Ankara, 1961, 9.1.1961. 2. Birleşim, s.14.

(22) 10 Ocak 1961 tarihli Öncü gazetesinin "Meclisten Notlar" başlıklı makalesinde Örsan Öymen "Başkanlık Divanı seçimleri pek fazla çekişmeli olmadı. CHP tarafından hazırlanan aday listeleri elden ele dolaşarak oy sepetlerine atıldı." CHP Başkanlık Divanı ve Komisyonlarda da çoğunluğu sağlamak mı istiyor? sorusu akla geliyordu. Ancak oylamanın sonucunda da olduğu gibi CHP bağımsızları istiyordu. Bunun iki nedeni vardı: 1. Temsilciler Meclisi'ne partiler üstü bir hava vermek, 2 "Ne olur ne olmaz" şimşekleri CHP üzerinde toplamamak" şeklinde bir değerlendirme yapmaktaydı. s.5

(23) Anayasa Komisyonu'na; Bağımsızlardan Amil Artus, Doğan Avcıoğlu, Hazım Dağlı, Ragıp Sarıca, Bahri Savcı, Celal Sait Siren, Mümtaz Sosyal, Tarık Zafer Tunaya, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, CHP'lilerden Muammer Aksoy, Turan Güneş, Enver Ziya Karal, Coşkun Kırca, Mümin Küley, Emin Pakstüt, Cafer Tüzeli; CKMP'lilerden Sadık Aldoğan, Nurettin Ardıçoğlu ve Abdülhak Kemal Yörük seçilmişlerdi. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c.1. Ankara, 1961, 9.1.1961, 2. Birleşim, s.16

(24) Seçim Kanunu Komisyonu'na; Bağımsızlardan Necip Bilge, Nafiz Çağatay, Bahri Çolakoğlu, Şükufe Ekitler, Kenan Esengin, İsmet Giritli, Şefik İnan, Ahmet Köseoğlu, Rıza Köken, Alp Kuran; CHP'lilerden Atalay Akkan, Hıfzı Oğuz Bekata, Şahap Kitapçı, Zeki Kumrulu, Sahir Kurutluoğlu, Atıf Ödül, İlhami Sancar, Nüvit Yetkin, CKMP'lilerden Halil Özmen ve Seyfi Öztürk seçilmişlerdi. A.g.e., s.16.

(25) CHP 49 üye ile temsil ediliyor ve Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyonunda 15 CHP'li görev alıyordu. CKMP'nin ise bu iki komisyonda beş temsilcisi bulunmaktaydı.

getirilmişti. Daha sonra Bütçe Komisyonu (26) seçimleri yapılmış, Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisi İç Tüzüğü'nü hazırlayacak komisyon üyeleri seçilmişti (27). Temsilciler Meclisi İç Tüzüğü'ne göre üyelerin mal bildiriminde bulunmaları gerekliliği çeşitli tartışmalara yol açmıştı. Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisi İç Tüzükleri oy birliğiyle kabul edilmiş ve Temsilciler Meclisi'nin diğer komisyonları da seçimle belirlenmişti (28).

Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyonları kendi aralarında görev dağılımı yapmışlar; Anayasa Komisyonu Başkanlığına Enver Ziya Karal (29); Başkan yardımcılığına Emin Paksüt; sözcülüklere, Muammer Aksoy, Turan Güneş, Tarık Zafer Tunaya; katipliğe ise Coşkun Kırca seçilmişti. Seçim Kanunu Komisyonu Başkanlığına Şefik İnan, Başkan

(26) Bütçe Komisyonu'na, Cahit Zamangil, Feridun Ergin, Ferid Melen, Fethi Çelikbaş, Ziya Müezzinoğlu, Ahmet Oğuz, Bedii Feyzioğlu, Avni Doğan, Adnan Başer ve Mazhar Özkol seçilmişlerdi. **A.g.e.**, 11.1.1961, 3. Birleşim, s.41.

(27) Kurucu Meclis İçtüzüğü'nü hazırlamak üzere İsmet Giritli, Hikmet Kümbetlioğlu, Esat Çağa, Nüvit Yetkin, Muammer Aksoy, Fethi Çelikbaş, Zeki Kumrulu, Ahmet Oğuz, Mehmet Hazer, Vedat Arıkan, Nurettin Ardiçoğlu, Sırrı Atalay ve Raif Aybar seçilmişlerdi. **A.g.e.**, s.34

(28) Temsilciler Meclisi bünyesindeki diğer komisyonlar: Adalet, Milli Savunma, İçişleri ve Maliye Komisyonları 15'er üyeden; Milli Eğitim, Bayındırlık ve Tarım Komisyonları 12'ser üyeden; Dışişleri, Ticaret, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Çalışma, Sanayii, İmar İskan ve Basın-Yayın ve Turizm Komisyonları da 10'ar üyeden oluşuyordu. **A.g.e.** s.59

(29) Enver Ziya Karal (1096-1982): 1928'de Ortaköy Darüleytamını, 1928'de de Edirne Sultani'sini bitirdikten sonra, devlet bursuyla Fransa'ya gitmiş. 1933'te Lyon Üniversitesi Tarih-Coğrafya bölümünden mezun olmuştur. Paris'te doktora çalışmaları yaparken Türkiye'ye çağırılmış ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Yakınçağ, 1935-1940 arasında da Türk İnkılap Tarihi Doçenti olarak görev yapmıştır. 1940'ta Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'ne geçmiş, profesörlüğe yükselmiş ve Türk Tarih Kurumu üyesi olmuştur. 1942'de Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nü kurmuş, 1942-45, 1949-56 ve 1959-60 dönemlerinde bu Enstitü'nün müdürlüğünü yapmıştır. 27 Mayıs 1960'tan sonra CHP temsilcisi olarak Temsilciler Meclisi'ne girmiş ve Anayasa Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. Nisan 1973'ten ölümüne kadar Türk Tarih Kurumu Başkanlığı yapmıştır. **T.C. Kurucu Meclis Albümü**, s.102.

yardımcılığına Hıfzı Oğuz Bekata, sözcülüğe de Atıf Ödül ve Sahir Kurutluoğlu seçilmişlerdi (30).

Temsilciler Meclisi'nde üyelerin görev dağılımı yapıldıktan sonra, komisyonlar süratle çalışmaya başlamışlardı. Temsilciler Meclisi üyelerini üç önemli görev beklemekteydi. Bunlar, Seçim Kanunu'nun hazırlanması, Anayasa'nın hazırlanması ve 1961 yılı bütçesinin görüşülmesi idi. Dokuz aylık bir dönemde; yasama görevini üstlenecekler, yürütme görevine de murakabe edeceklerdi.

Temsilciler, bu asli görevlerinden başka, Meclis kulislerinde üç önemli konu üzerinde durmaktaydılar. Bunlar 147 profesörün yeniden göreve alınmaları, ordudan atılan subayların (Eminsu'lar) orduya dönmeleri ve Doğu'dan sürülen 55 Ağa'nın yerlerine iadesi için gerekli çalışmaların yapılması idi (31). Temsilciler, MBK'nin uygulamalarını genel olarak tasvip etmekle birlikte, bu üç uygulamanın yanlış olduğunu düşünmekteydiler. Hatta temsilciler arasında da bu uygulamalardan doğrudan veya dolaylı etkilenenler bulunmaktaydı (32). Üniversitede kalması uygun görülmeyen bir kimse, Temsilciler

(30) Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyon başkan ve sözcülerinden Şefik İnan ve Tarık Zafer Tunaya (her ikisi de bağımsız) haricindekiler, CHP temsilcilerinden seçilmişlerdi. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 1, Ankara 1961, 10.1.1961, 3. Birleşim, s. 26-32.

(31) 55'lerin Sürgünü: 105 sayılı kanuna istinaden çıkarılan bir kararname ile şeyh, aşiret reisi ve ağa olarak adlandırılan 55'lerin Batı Anadolu'da mecburi iskanları kararlaştırılarak nakilleri yapılmıştı. Bunların geldikleri yerler; Kars, Erzurum, Ağrı, Diyarbakır, Van, Urfa, Siirt, Bitlis, Hakkari, Mardin ve Adıyaman idi. 105 sayılı kanun, mecburi iskana tabi tutulanların mallarının devletçe tasfiyesini de öngörmekte ve bu şekliyle kanun, geri bir toplumsal düzenin tasfiyesi, köylünün topraklandırılması, Doğu Anadolu'nun toprak ağasından, din istismarcısından, mütegalibeden kurtarılması olarak karşılanmıştı. Ancak ciddi bir toprak reformunun yapılamaması, ağaların belirlenmesine yapılan hatalar, uygulamayı da sürgünden ibaret kılmıştı. Gerçekte ise kanunun hazırlanmasında feodal düzen kalıntılarının temizlenmesi nedeni varsa da asıl gaye Kürtçülük için tedbir alınması olmuştu. İmar ve İskan Bakanlığına bağlı Toprak ve İskan Genel Müdürlüğü 55 Ağadan, 67217 dönüm toprak alıp kamulaştırmıştı. Ayrıca 55 Ağanın elindeki topraklardan 75146 dönümünün hazineye ait olduğu tespit edilerek, Hazine tarafından geri alınmıştı. Celalettin Güngör, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, Ankara, 1992, s.57-58.

(32) Temsilciler Meclisi üyesi ve Anayasa Komisyonu sözcüsü Tarık Zafer Tunaya, 147'lerin tasfiyesinde üniversiteden çıkarılanlar arasındaydı. İstanbul il temsilcisi olarak Temsilciler Meclisi'nde bulunuyordu.

Meclisi'nde Anayasa'nın hazırlanmasında görev alıyordu. Bu çelişki kamuoyunda zaman zaman üstü kapalı bir şekilde dile getirilmiş, bu yolda gösterilen çabalar desteklenmişti (33). Ancak bu konu ile ilgili çalışmalar, MBK'ni ikna etmeye yetmemişti (34).

Temsilciler Meclisi'nin yedi aylık bir askeri dönemden sonra, yasama görevini üstlenmesiyle, ihtilalciler önemli bir sorumluluğu da yerine getirmiş oluyorlardı. Bu tutum takdirle karşılanmakla beraber, hareket tarzı üzerinde bazı endişeler uyanmıştı. Kanun yoluyla konulan bazı sınırlamalar, eski DP'lilerin Temsilciler Meclisi'ne girmelerini daha başından önlemiş, CKMP'nin henüz çok güçlü olmaması ve DP'ye yakın bir parti olarak kamuoyuna yansıtılması ve teşkilatını 15 ilde tamamlama şartının konularak küçük partilerin Meclis'e alınmaması, Temsilciler Meclisi'nde CHP çoğunluğuna yol açmıştı. Temsilciler Meclisi üyelerinin seçiliş biçimi, siyasi kimliği olmayan kimselerin seçilmesine pek uygun değildi ve DP'nin yıkılışında muhalefet partisi olarak önemli bir rol oynayan CHP'nin, normal parlamenter rejimde çoğunluğa sahipmiş gibi davranması, Temsilciler Meclisi'nin partiler üstü bir konumda olmasını engellemektedir.

Bundan sonraki bölümde Meclis'in yasama görevini incelerken, Meclis'teki siyasi yapının alınan kararlar üzerindeki etkileri de ele alınmaya çalışılacaktır.

2. Seçim Kanunu Komisyonu Çalışmaları

Seçim Kanunu Komisyonu üyeleri seçildikten sonra iki alt komisyon şeklinde çalışmaya başlamıştı (35). 157 sayılı Kurucu Meclis Kanunu'nun 18. maddesinde "Kurucu Meclis'in başta gelen görevi, beşinci ve altıncı bölümlerdeki esaslara göre halk oyuna sunulacak yeni Anayasayı görüşüp kabul etmek ve seçim kanunu yapmaktır" denilerek komisyonun görev alanının sınırları belirtilmekteydi. Kanunun hazırlanan kısımları

(33) Bu konuda Örsan Öymen, "Kulis" başlıklı köşesinde "114 sayılı kanun üzerine, Kurucu Meclis üyesi olan sabık profesör Tarık Zafer Tunaya anlaşılan tatlının üstüne et yemeye alışık olsa gerek" demişti. Bkz. Öncü, 2 Şubat 1961. s.5

(34) Öncü gazetesi Turhan Feyzioğlu'nun istifa haberini "Milli Eğitim Bakanı Turhan Feyzioğlu, Gürsel'e istifasını verdi. Temsilciler Meclisi çevrelerinde istifanın nedeni 147'ler meselesine bağlanıyor" şeklinde veriyordu. 7 Şubat 1961, s. 5

(35) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c.1, Ankara, 1961, 11.1.1961, 4. Birleşim, s. 36.

Temsilciler Meclisi'ne gönderilerek orada görüşülecek ve ihtilaf olan maddeleri komisyon yeniden inceleyecekti (36).

Seçim Kanunu Komisyonu Başkanı Şefik İnan'ın açıklamasına göre; hazırlanan seçim kanunu Türkiye'nin "seçim mecellesi" olacaktı. Hem milletvekili seçimi kanunu'nu hem de Cumhuriyet Senatosu Kanunu'nu içerecek, Anayasa'nın halkoyuna sunulması ile aynı zamanda il genel meclisi, belediye, muhtar ve ihtiyar heyetleri seçimlerini içine alacaktı. Böylece bir tek kanunla, Türkiye'de yapılacak bütün seçimler idare edilebilecekti.

Kanunun şekli yönü; önce prensipler, sonra teşkilat, seçim öncesi işleri, seçim günü ve ondan sonra seçim sonrası işlerinin düzenlenmesi şeklindeydi. Kanunun temel prensipleri 1950 seçim kanunu ile aynıydı (37) Teşkilat konusunda bazı değişiklikler yapılmıştı ve en yüksek teşkilat, hakimlerden oluşan bir Yüksek Seçim Kurulu idi. Yüksek Seçim Kurulu'ndan sonra İl Seçim Kurulu gelmekteydi ve burada da 3 hakim görev almaktaydı. Çalışmalarına parti temsilcileri katılabilecekleri işleyişi aleni olacak ve kararları mahkeme kararı gibi 3 hakim tarafından alınarak, ilan edilecekti.

İlçe seçim kurulu, bir hakim başkan ve 6 üyeden oluşacaktı. Önce hakim, sonra iki öğretmen ve dört üye de siyasi partilerin gösterecekleri adaylar arasından kurayla seçilecekti. Seçim kütüğü konusunda, her milletvekili seçimleri için kütüklerin yeniden tanzimine karar verilmişti. Seçmen yaşı 21 olacak, aday olmak içinde 30 yaşını doldurmak gerekecekti. Memurlar aday olmak için istifa etmek zorunda olmayacaklar ve sadece görev yaptıkları bölgeden aday olurlarsa istifa edeceklerdi. Memur tanımlaması içine, devlet, katma bütçeli, özel idare, belediyeler, iktisadi devlet teşekkülleri ve bunların ortaklarında görev yapanlar dahil edilmişti. Propaganda konusunda 1950 tarihli kanun ile aynı olarak seçimlere 20 gün kala radyoda partiler konuşma hakkına sahip olacaklardı. Akşam saat 19-21 arasında 10'ar dakika şeklinde, Yüksek Seçim Kurulu'nca sırası belirlenerek radyo konuşması yapılacaktı ve seçimin başlangıcından sonuna kadar her türlü devlet töreni, konuşması vb. yayınlar yasaktı. Seçim gezilerine hiçbir devlet memuru katılamayacak,

(36) "Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun" Madde 30, MBK Genel Kurul Toplantısı, c.4, Ankara, 1961, s.6

(37) TBMM Kavanin Mecmuası, c. 33, Ankara, 1951, s. 8

devlet yetkilileri resmi törenle karşılanamayacaktı. Milletvekili seçimleri için farklı renk ve ebatta zarflar basılacaktı ve nispi temsil sistemi esas kabul edilmişti (38).

Seçim Kanunu Komisyonu Başkanı Şefik İnan, Seçim Kanunu Komisyon Raporunu Şubat ayı ortalarında Temsilciler Meclisi'ne sunmuştu (39). Komisyon raporunda Anayasanın halkoyuna sunulması esas kabul edilmiş ve referandumda izlenecek yöntem açıklanmıştı. Buna göre, seçmen yeterliliğine sahip vatandaşlar “Evet” veya “Hayır” şeklinde oy kullanarak Anayasa hakkındaki görüşlerini bildireceklerdi. Anayasanın halkoyuna sunulması “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri” hakkındaki kanuna göre yapılacaktı (40). Anayasanın halkoyuna sunulmasının sonuçları diğer seçimlerden farklılık göstermekteydi. Referandum sonuçları, il seçim kurullarından gönderilecek birleştirme tutanaklarına göre, Yüksek Seçim Kurulu'na tespit ve ilan edilecek, geçerli oyların yarısından çoğu “Evet” ise Anayasa Türk milleti tarafından kabul edilmiş olacaktı (41).

Anayasanın halkoyuna sunulması ile ilgili kanun Temsilciler Meclisi'nde tartışmalara yol açmış, bu konudaki endişeler, referandumun tekrarlanıp tekrarlanmayacağı, seçim kanunu hazır olmadan referandumu kabul etmenin doğru olmadığı, referandumun diğer ülkelerdeki gibi algılanmayacağı ve “evet-hayır” şeklinde görüş bildirmenin doğru olmayacağı üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Diğer bir görüşe göre de, seçim kanununun bağımsız olarak meydana getirilmesiyle Anayasanın geçici bir maddesi olarak çıkması arasında bir fark bulunmamaktaydı. Bununla birlikte kanun yapılan oylama sonucu kabul edilmişti (42).

157 sayılı Kurucu Meclis Kanununa göre, Anayasa halkoyuna sunulduğunda kabul edilmezse, Temsilciler Meclisi yeni Seçim Kanununa göre tekrar seçilecekti. Anayasanın

(38) *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, c.1, Ankara, 1961, 1.2.1961, 9. Birleşim, s. 176-179.

(39) *A.g.e.* 15.2.1961, 12. Birleşim, s. 262-263.

(40) “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun”, *A.g.e.* c.5, s. 2-20.

(41) “Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun”, *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, c.1, s.3.

(42) *A.g.e.* s. 465.

kabul edilmesi; tasarının önce Temsilciler Meclisi'ne sunulması, burada kabulü, MBK'nde görüşülmesi, ihtilaf olduğu takdirde tekrar Meclis'e gelmesi ve görüş ayrılığı devam ederse, bu ayrılıkların Karma Komisyon'da görüşülmesi ve nihayet Kurucu Meclis birleşik toplantısında görüşülerek bir karara bağlanması ve halkoyuna sunulması şeklinde bir sıra takip etmekteydi. Bu oldukça zaman alacak bir süreçti ve Anayasanın referanduma sunulabilmesi için, seçim kanunundaki organizasyonun hazır olması gerekmekteydi. Böylece hazır bulunduğu an, hızla genel seçimlere gidilebilecektir (43). Böylece Seçim Kanunu, Anayasadan bağımsız olarak görüşülecek ve daha sonra Anayasa'ya dahil edilecekti.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkında Kanun, 190 madde ve 10 bölümden oluşmaktaydı (44). Mart ayı başlarında hazır hale gelen kanunun görüşmelerine başlanmıştı. Seçim Kanunu görüşmelerinde üzerinde en çok tartışılan konular; seçmen yaşının 18'e indirilmesi subay ve astsubaylara oy hakkının tanınması ve seçimde hangi sistemin kullanılacağı idi. Şimdi sırasıyla bunların nedenlerini incelemeye çalışalım.

a) Seçmen Yaşı Üzerinde Tartışmalar:

Seçim Kanununun 6. maddesinde "18 yaşını bitiren her Türk seçmendir" hükmü bulunmaktaydı. Bu madde ile her kanunda ayrı ayrı belirlenmiş olan seçmen yaşı aynı yaşta toplanmak istenmiş, seçmen yaşının 18 mi veya 21 mi olması konusu geniş tartışmalara yol açmıştı.

Seçmen yaşının 18 olmasına karşı olanların fikirleri şu şekilde özetlenebilirdi: Vatandaş siyasi rüşte sahip olacağı yaşta seçme hakkına sahip olması gerektiği ve ülkemizde siyasi rüşt sağlayacak olgunluğun, 21 yaşından önce sağlanamayacağı öne sürülmekteydi (45). Demokratik rejimlerde genellikle seçmen yaşının 18'in üzerinde

(43) A.g.e. s. 467-468.

(44) A.g.e. s. 20.

(45) Seçmen yaşının 21 olması konusunda daha çok CKMP'liler ve bağımsızlar ısrar etmekteydi. Kemal Türkoğlu, Necip Bilge, Esat Çağa, Ahmet Oğuz, İsmail Ulutaş, Şemsettin Günaltay, Nihat Reşat Belger, Orhan Köprülü, Feyyaz Köksal ve Bedrettin Tuncel bunlardan birkaçıydı. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c.1, s. 2, 4.4.1961, 37. Birleşim, s. 534-535.

olduğu ve 21 yaşın esas alındığı, ülke nüfusunun % 78'inin kırsal kesimde oturmakta olduğu ve 18 ile 21 yaş arasındaki nüfusun önemli bir kısmının köylerde yaşadığı, siyasi olgunluğun daha ziyade iş ve ocak sahibi olmaya bağlı olduğu ve köylerde yaşayan gençlerin büyük oranda anne ve babalarının yanlarında oturarak geçinmekte oldukları; bu nedenle de özgürce karar veremeyecekleri söylenmekteydi. Bir başka konuda, 18 yaşında seçime katılarak siyasi bir kimlik kazanan ve çoğunlukla bir partiye kaydolan gençlerin, askere gittiklerinde orduya siyaseti sokacakları ve bundan kaçınılması gerektiği idi. Ayrıca, askere giden gençlerin orduda okuma yazma öğrenmeleri ve daha olgun hale gelerek oy kullanmaları istenmekteydi. Örneğin CKMP temsilcisi Nurettin Ardıçoğlu bu konuda “Bizim için asıl ölçü askerliktir. Kırsal kesimde askerliğini yapan kişi, babasının vesayetinden kurtulur ve özgürce karar verir. Vatandaşlar da bu eğilimdedir” demişti (46).

Seçmen yaşının 18 olmasını isteyenler ise; 18 yaşın medeni rüşt yaşı olduğunu; medeni ve ticari alanda her türlü imkâna hak kazananların ve vergi mükellefiyeti yüklenenlerin siyasi haktan mahrum olmalarının haklı bir sebep olamayacağını; özellikle kırsal kesimde yaşayanların 18 yaşında evlenerek bir aile kurduklarını, ayrıca olgunluk kazanmak bakımından 18 ile 21 yaşları arasında büyük bir fark olmadığını; genel oy esasının vatandaş kütlesinin mümkün olduğu kadar çoğunluğunun seçimlere katılmasını gerektirdiğini ve 18 yaş esasının bunu sağlayacağını; siyasetin orduya girmesini engellemek amacıyla 21 yaş istemenin tamamen nazari olduğunu ve zaten o yaştaki bir kişinin siyasi bir fikre sahip olacağını; son olarak kanunların hazırlanmasından, kabulünden ve uygulanışından doğacak sonuçların bu yaştakileri etkilediği halde, bu zümrenin oy kullanarak görüş ve dileklerini ifade etmesine engel olmanın, onu tabii haklarından mahrum etmek olduğunu ve bunun da demokratik esaslarla bağdaşamayacağını söylemekteydiler. Örneğin CHP'li Muammer Aksoy, 27 Mayıs devriminin memleketin aydın, zinde, genç kuvvetlerinin eseri olması nedeniyle; seçmen yaşının 18'e indirilmesi ile ülke geleceğine aktif iştiraklerinin sağlanacağını söylemişti (47).

(46) Bkz. a.g.e. s. 537.

(47) Konu görüşülürken tartışmalar olmuş, taraflar birbirlerinin konuşmalarını gürültülerle engellemişlerdi. Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, c.1, s. 537 vd.

Seçmen yaşının görüşüldüğü oturumlarda karşılıklı olarak bu görüşler savunulmuş, 18 yaş çoğunlukla CHP'liler isterken, bağımsızlar ve CKMP'liler 21 yaş istemişlerdi. Bu görüşmeler oldukça şiddetli geçmiş, zaman zaman gürültülerle konuşmalar kesilmişti. Temsilcilerin bu derece ısrarlı tutumlarının altında, iddia edilen nedenlerin yanısıra bazı siyasi nedenlerde yatmaktaydı.

1960 nüfus sayımı sonuçları belli olmamakla birlikte 1955 yılı sonuçlarına göre 18-21 yaş arası nüfus 2.242.471 kişiden oluşmaktaydı. Bu da gelecek seçimlere katılacak siyasi partiler için önemli bir oy potansiyeli demektir. CHP'lilerin 18 yaş konusundaki ısrarları gençliğe olan güveninden kaynaklanmaktaydı (48). CKMP'liler ise bu tutumdan oldukça rahatsızdı (49). CHP'lilerin zaman zaman kullandıkları "Faaliyet sahamız çok genişlemiş, meselelerimiz çoğalmıştır" türünden ifadeler, adeta CHP'nin normal parlamenter rejimdeki siyasi çoğunluğa sahip olduğu izlenimini vermekteydi (50).

Temsilcilerin seçmen yaşı konusundaki tartışmaları sonucunda 21 yaş, 80 kabul oyuna karşılık 113 red almış ve 18 yaş kabul edilmişti (51). Ancak, MBK'ne gönderilen madde 21 yaş olarak değiştirilmiş ve gerekçe olarak "21 yaşın askere gidip dönme yaşı olması, kırsal kesimde yaşayanların o yaşta babalarının tesirinde kalmaları, eğitim

(48) Öncü gazetesinde Örsan Öymen'in "Dama atılan pabuçlar" başlıklı yazısında; DP'lilerin oylarına ümit beseyen partilerde hesap uzmanlarını en çok ilgilendiren konunun, 1960 nüfus sayımı terferruatına inen sonuçları olduğu, Türkiye'de 18-25 yaş arası kaç gencin bulunduğu sorusunun, İstatistik Genel Müdürlüğü'ne sık sık sorulduğu ve Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyonlarının bu karardan en çok memnun olan partinin CHP olduğu belirtilmekte, CHP'nin memnuniyetinin de DP oylarının pabucunun dama atılması ve gençlik CHP'nindir anlayışından kaynaklandığı ifade edilmekteydi. Bkz. Öncü, 16 Şubat 1961, s.5.

(49) CKMP'li Nurettin Ardıçoğlu, "Birçok kişi Halk Partililer şehirlerdeki; siz de köylerdeki gençlerin oyunu avlamak için bu 18 yaş kabul ediyorsunuz diyor. Bu tesirlerden kendimizi kurtarmalıyız" demişti. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c.2, s. 531.

(50) "CHP Merkez Yönetim Kurulunun geç vakte kadar süren toplantıları pek ender olmakla birlikte, son zamanlarda bu toplantılar çoğalmıştı. Kurucu Meclis'te çoğunluk, demokrasiye uzanan basamaklar devrinde MBK idaresiyle birlikte, CHP'ye de yarı yarıya sorumluluk yüklemişti. Bkz. Öncü, 2 Mart 1961, s.5.

(51) Bkz. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 2, s. 545.

görenlerin lise düzeyinde olmaları ve siyasi işlere dahil olmalarının tehlikeli olması” gösterilmişti (52).

Seçim Kanununda 21 yaş'ın kabul edilmesiyle, askerliğini yapmak üzere orduya katılan erkeklerden, kırsal kesimde yaşayanlar okuma yazma öğrenecekler, burada bir bakıma ordunun kanaatlerini öğrenerek, siyasi görüşlerine yön verebileceklerdi. Kadınlar ise zaten eşlerinin siyasi görüşleri doğrultusunda hareket edeceklerdi. Kırsal kesimde yaşayanların o yaşta büyüklerinin etkisinde kalmaları ise, DP'nin özellikle kırsal kesimde sahip olduğu üç buçuk milyonluk oy potansiyelini daha da çoğaltmamak amacıyla ileri sürülen bir görüştü. Kırsal kesimde yaşayan gençlerin büyüklerinin etkisiyle DP çizgisinde olan partilere oy vermesi, önemli bir tehlikeydi. DP'nin seçmen kitlesi işçi, köylü, esnaf, serbest meslek sahibi vb. sosyo-ekonomik düzeyi düşük vatandaşlardan oluşurken, CHP'nin kitlesi memur, bürokrat, aydın vb. daha zengin kimselerden oluşmaktaydı (53). Bu durumda eski DP'lileri ikna etmek mümkün olmayabilirdi ama, iki buçuk milyona yakın genç oyun yönlendirilmesi mümkün olabilirdi. Son olarak henüz öğrenci olan gençlerin siyasete girmelerinin doğru olmayacağı söylenmekteydi ki, bu da bu yaştaki öğrencilerin siyasi katılımlarının eğitim kurumlarında bazı gruplaşmalara ve siyasi alanda yaşanan hizibin okullara taşınması demekti.(54). 27 Mayıs ihtilali öncesi, gençlerin davranışlarının siyasi alanda oynadığı rol düşünülmekle birlikte, bu yaşta duygusal yaklaşımlarla hareket edecek bu kitlenin hareketlerinin kötü sonuçlar doğurabileceği tahmin edilmekteydi. 21 yaşın kabul edilişi ile genç seçmenler, eğitimde siyasi farklılıklar nedeniyle fırsat eşitliğini ortadan kaldırabilecek riskler olmaksızın ve siyasi bir olgunluğa sahip olarak tamamen özgürce karar verebileceklerdi. .

(52) Bkz. **MBK Genel Kurul Toplantısı**, c. 6, Ankara, 1961, 76. Birleşim, 12.4.1961, s.2-3.

(53) Kurucu Meclis'te seçmen yaşına ilişkin tartışmalar yapılırken, kamuoyunda da siyasi partilerin oy potansiyellerine ilişkin yorumlar yapılmaktaydı. Öncü gazetesinde DP ve CHP'nin oy aldıkları kitlelere ilişkin olarak yapılan bir değerlendirmede, 1946 yılında da o günküne benzer siyasi ayrılmaların yaşandığı, DP'nin zengin, imtiyazlı, mütegalibe sınıfından sayılan yukarı mahalleli CHP'lilerin karşısına yeni sınıfların temsilcisi olmak üzere esnaf, serbest meslek mensubu aşağı mahallelileri çıkardığı belirtilmekteydi. Aydın Yalçın, “Takımların Seçilmesi”, **Öncü**, 17 Mart 1961, s.5.

(54) Bu konuda bkz. Örsan Öymen, “18 Yaş Meselesi” **Öncü**, 12 Mart 1961, s.1-5.

Seçmen yaşının 21 olarak kabul edilmesi, bu konuda MBK ile aynı fikirde olan CKMP'lileri sevindirmiş, gençlerin oylarını almayı düşünen CHP'lilerin ise çabalarını boşa çıkarmıştı. Böylece seçimlerde daha önce olduğu gibi 21 yaş kabul edilerek, MBK'nin isteği üzerine gençlik bir süre daha siyasetin dışında tutulmakta, ülkenin siyaseti üzerinde o yönden gelecek etkiler de bertaraf edilmekteydi. Bundan sonra subay ve astsubaylara oy hakkı tanınması konusu, uzun görüşme ve tartışmalara yol açıyordu ki, bu kitlenin de siyasete dahil edilip edilmemesi, bazı avantaj ve dezavantajlara yol açmaktaydı.

b. Subay ve Astsubaylara Oy Hakkı Verilmesi

Seçim Kanununun 7. maddesinde “oy kullanmayan kimseler” erler, onbaşılar ve kıta çavuşları olarak sıralanmış ve subay ve astsubaylar bu sınırlamanın dışında tutularak oy kullanmalarına imkan verilmiş ve ilk kez seçim kanununda bu konuda bir değişiklik yapılmıştı. Daha önceki gibi başkomiserler, komiserler, komiser muavinleri ve polislerle, jandarma astsubayları ve jandarma erleri, onbaşılar ve çavuşları yine oy kullanamayacaklardı, fakat yenilik olarak emniyet müdür ve amirlerinin, idari cihaz içinde bir kademedede yer almış oldukları için ve bu konuda durumlarının vali ve kaymakamlardan farklı bulunmadığı göz önünde tutularak oy kullanabileceklerdi (55).

Subay ve astsubayların oy kullanmasına karşı olan fikirler; bu durumun Silahlı Kuvvetlerin birliğini, beraberliğini, emir, kumanda ve irtibat müesseselerini, psikolojik bakımdan, eğitim ve disiplinini bozacağı, ordunun bünyesine uygulamada siyasetin gireceği, ideolojilerin kışla ve karargahlara gireceği, ast üst arasında bir laubalilik teşkil edeceği, ordunun tarafsızlığını koruma vasfının zedeleneyeceği ve ordunun partileri değil tüm ülkeyi temsil ettiği etrafında toplanmaktaydı (56).

Buna karşın subay ve astsubaylara oy hakkı verilmesini savunanlar, ordunun oy vermekle politikanın içine girmeyeceğini, bu aydın kesimi oy hakkından mahrum bırakmanın doğru olmayacağını, dünyanın birçok yerinde subayların oy kullandığı ve demokratik sistemlerde ordunun siyasetle uğraşmasının mümkün olmadığını, ayrıca 5

(55) “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun Tasarısına Dair Seçim Kanunu Komisyonu Raporu” Bkz. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c.2, s.7.

(56) Bkz. **A.g.e**, c. 2, 5-6.4.1961, 38-39. Birleşim, s. 552-640.

Temmuz 1960'ta Anayasa Komisyonu tarafından yapılan bir ankete CHP'nin "Erler hariç olmak üzere askeri şahısların oy vermesine taraftarız" dedikleri ve bu fikri akademik çevrelerin de desteklediği söylenmekteydi (57).

Orduya oy hakkının tanınması ilk kez 1950 yılı Seçim Kanunu görüşülürken, Millet Partisi grup sözcüsü Osman Nuri Köni tarafından ortaya atılmış, fakat kabul edilmemişti (58). 1961 seçim kanununda ise büyük bir çoğunlukla kabul edilen 7. madde ile, 27 Mayıs ihtilaliyle yönetime el koyan ordunun siyasi alanda dolaylı da olsa ilk etkinliği için bir adım atılmış oluyordu (59). Daha önce siyasi bir vasa sahip olmayan ordu, MBK döneminin getirdiği bu tasarruf sayesinde siyasi katılımı gerçekleştirmiş ve böylece 27 Mayıs öncesi dile getirilen önemli sorunlardan birisi çözümlenmişti. Ayrıca okuma yazma bilmeyenlerin dahi oy kullandığı bir ortamda, ordu mensuplarına oy hakkı tanınmamasından kaynaklanan manevi eziklik de giderilmiş oluyordu.

Seçim Kanunu görüşmelerinde en çok tartışılan konulardan biri de hangi seçim sisteminin kabul edileceği üzerinde olmuş ve uzun tartışmalardan sonra Nispi Temsil Sistemi kabul edilmişti.

c. Seçim Sistemi ile İlgili Tartışmalar:

Seçim Kanunu Komisyon raporunda seçimlerde hangi sistem kabul edilirse edilsin; vatandaşların ülke yönetimine katılmasını temin eden ve seçimlerde genel olarak uygulanacak bazı temel kurallar bulunduğu ve bunların; seçmenlerin haklarını doğrudan doğruya kullanması, yani seçimlerin tek dereceli olması, genel oyun seçimlerde esas kabul edilmesi ve hiçbir zümrenin veya grubun oy hakkından mahrum edilmemesi, oyların eşit olması, seçmenler tarafından bizzat kullanılması, gizli oy ve açık sayımın temin edilmesi vb. esaslardan oluştuğu belirtilmekteydi (60).

(57) A.g.e. s. 627-640.

(58) A.g.e. s.650.

(59) Subay ve astsubayların oy kullanmasını sağlayan 7. madde 163 kabul, 37 red ve 4 çekimser oyla tasarıdaki şekliyle kabul edimişti. Bkz. A.g.e. s. 650.

(60) A.g.e. c. 1, s.4.

Anayasa Komisyonu Alt Komisyonu, görevine başlar başlamaz bazı prensip kararları almıştı. Bunlar; İkinci Meclis sisteminin kabulü, ikinci meclisin de seçimle gelmesi ve ikinci meclis seçmenlerinin en az ortaokul mezunu olmaları, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Adalet Divanı'nın oluşturulması, Birinci Meclis'in yetkilerinin genişletilmesi ve seçimlerde Nispi Temsil Sisteminin kabul edilmesi idi (61). Tek parti döneminde, çoğunluğa sahip olan CHP, muhalefetin isteklerine rağmen, salt çoğunluk sisteminin devamında direnmiş, fakat 1950 seçimlerinde sistem kendi aleyhine işleyince de nispi temsil sistemini kabul edeceklerine dair taahhütte bulunmuşlardı. CHP İlk Hedefler Beyannamesinde yer alan bu taahhüdünden vazgeçecek olursa, iktidara yaklaşınca taahhütlerinden cayacakları endişesi gelişebileceğinden CHP'liler bu konuda mecliste fikir birliği içindeydiler (62).

Nispi Temsil sisteminin kabul edilmesini isteyenler, bu sistemin azınlıkta kalanların temsilini sağlayacağı ve çoğunluk sisteminin mahzurlarını önleyeceğini, partiler arası

(61) Nispi temsil sistemi, her partinin seçimlerde aldığı oy oranında Meclis'te milletvekili bulundurması esasına dayanmaktaydı. Nispi temsilin uygulandığı en yakın sistem D'Hont sistemi idi. Bundan başka Briand sistemi ve Dar bölge sistemi de bulunmaktaydı. D'Hont sistemi: Bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy 1'den başlayarak gerektiği kadar sayıya bölünür. Çıkan sonuçlar sıralanır. Sonuçlar önce bire sonra ikiye bölünür. Yeterli oy alamayan parti milletvekili çıkaramaz. Bu sistemde blok liste yöntemi kullanılır. Partiler yoklama yoluyla veya merkezden listeleri hazırlarlar ve her parti o çevrede ne kadar milletvekilliği hakkı almışsa baştan sırayla, o kadar isim milletvekili olur.

Briand Sistemi: Burada esas, oy kullananların değil, kayıtlı seçmen miktarının dikkate alınışdır. Her çevrede kayıtlı seçmen miktarı, milletvekili sayısına bölünür ve harici miktar bulunur. Her listenin oy miktarında bu sayı ne kadar varsa, parti o kadar milletvekili çıkarır. Açıkta kalan milletvekilleri ise en çok oy alan listeye verilir.

Dar Bölge Sistemi: Türkiye'nin 5'er milletvekili çıkaracak seçim bölgelerine ayrılması istenir. Böylece halen yürürlükte olan meri çoğunluk sistemini sadece bölgenin çıkaracağı milletvekili sayısı bakımından değiştirir. *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1961, s. 5.

(62) Bu konuda bkz. *Öncü*, 12 Mart 1961, s.5.

mücadelenin yumuşayacağını, partilerin kesin kazanacağını ya da kaybedeceğini yargısında olmayacaklarını, diğer sistemler kişileri ön plana çıkartırken, bu sistemin partilerin fikir ve programlarını öne çıkarttığını, milli iradenin yansıtılacağını, siyasi istikametler arasında uzlaşmayı sağlayacak olan bir toleransı hakim kılacağını, her siyasi partiye aldığı oy oranında temsil hakkı sağlanacağını, hiçbir parti Meclis'te ezici çoğunluk sağlamayacağı için 15-16 yıldır tek partili olmaktan kurtulamayan Meclis'in gerçek anlamda çok partili olacağını, seçim mücadelesinin hafifleyeceğini, tek başına çoğunluğu alacak bir partinin memurlar arasında tereddüde yol açacağından memurlar arasında istikrar yaratacağını ve çoğunluk partisinin diktatörlüğünü önleyeceğini söylemekteydiler (63).

Nispi temsile karşı olanlar ise; bu sistemin ülkemizin şartlarına uygun olmadığını, sistemde listenin esas olacağı ve parti başkanının istediği kişiyi ekleyip çıkararak haksızlık yapacağını, bağımsız adaylara şans tanınmayacağını, uzun vadede her parti grubunun mecliste temsil edilmesiyle, aşırı sağ ve sol akımların mecliste güç kazanabileceklerini, meclise girebilecek yeni partiler çoğalırken, büyük partilerin de barındırdıkları farklı fikre sahip kişilerce bölüneceğini, parti merkezlerinin otoritelerinin artacağını, ülkemizde iki parti psikolojisinin mevcut olması nedeniyle, partilerin birinin oylarının diğerine gitmeyeceğini ve kapatılan düşük iktidar partisine gidecek oylar bölündüğü için oyların; devamı olan partilere gideceğini ve bunların koalisyona girme şanslarının olacağını söylemişlerdi. Örneğin Alp Kuran, "Böylece kapatılan kin ve nifak yuvası Mecliste yeniden karşımıza çıkacaktır" diyerek, bu seçim sistemiyle DP'ye şans tanınmaması gerektiğini belirtmişti (64).

Seçim sistemlerinden D'Hont Sistemi, Briand Sistemi ve Dar Bölge Sistemlerin tercih edilmesine ilişkin görüşler ileri sürülmekteydi. Ancak bu sistemlerden hiçbirisi de tüm ihtiyaçlara cevap verecek kadar kusursuz değildi. Tartışmalar sonucunda en az riskli bir sistem seçilecekti.

Dar Bölge sistemi, geniş bir seçmen kitlesinin parlamentoda temsiline imkan vermeyerek, bu geniş kütlenin şikayetleri hakkında siyasi huzurun temininde güçlük

(63) Bkz. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c.5, 9.5.1961, 63. Birleşim, s. 99-146.

(64) Bu konuda bkz. a.g.e. s. 103.

çekilmesine, fikir ve programlar yerine daha çok lokal politikaların hakim olmasına, her seçimde seçim çevreleri için yeniden idari bölüm yapılması külfetine, sadece seçim çevresi ufkunda olan, birbirine siyasi bağlarla bağlı olmayan milletvekillerinin Anayasa, Atatürk ilkeleri ve ülke kalkınmasında ortak bir bilinçle yaklaşamamasına neden olacaktı (65).

Briand sisteminde de, kayıtlı seçmen sayısı esas tutulduğu için bazı seçim bölgelerinde partilerin aldıkları oylar, önceden belirlenen rakamlara ulaşamadığı takdirde, seçimlerin yenilenmek zorunda kalınması riski bulunmaktaydı (66). D'Hont sistemi ise sadece fikir ve doktrin partilerinin hakim olduğu ve geniş seçim çevrelerinin bulunduğu batı ülkelerinde uygulanmakta, baraj konduğu için de, küçük partiler milletvekili çıkaramamaktaydı.

Bu görüşlerin yanı sıra 1950'de uygulanan çoğunluk sisteminin; Türk köylüsünün, vatandaşının kolayca oy verebilmesini sağladığı için uygulanması gerektiğini, böylece vatandaşın listelere istediği ismi ekleyip, istediği ismi çıkararak fikrini doğrudan yansıtabileceğini söyleyenler, karma sistemden yana olanlar (6 milletvekiline kadar çoğunluk, sonrası içinde nispi sistemin kullanılması) iktidara gelmesi beklenen partiye belli bir üstünlük sağlanarak istikrarın teminini isteyenler bulunmaktaydı (67). Aslında bütün fikirler seçim sisteminde bir yenilik yapma iddiasını taşımakla birlikte, birçok üye, eskiden uygulanan çoğunluk sisteminin CHP lehine dönüştürülmesinden ve DP oylarının mümkün olduğunca kontrol altına alınmasından başka bir şey istemiyordu. Tek partinin hakim olduğu siyasi gelenek, bundan kurtulmaya çalışan kişilere karşı, Temsilciler Meclisi'nde de egemenliğini korumaktaydı. Böylelikle bu zihniyete en yakın sistem olan D'Hont sistemi kabul edilmişti.

(65) Dar bölge sisteminin bu tür sakıncılarına deyinen Fazıl Nalbantoğlu, bu sistemin Anglo-Sakson ve demir perde ülkelerinde uygulandığını, nispi temsilin ise Avrupa'da kullanıldığını, ülkemizde yeni kurulan partilerin programlarında nisbi temsil esasının yer aldığını söylemişti. A.g.e. s. 123.

(66) Komisyon sözcüsü Sahir Kurutluoğlu, bu nedenlerle bu iki sistemin ülkemizin bünyesine uymadığını söylemekteydi. A.g.e. s. 145.

(67) İsmail Selçuk Çakıroğlu, "Türkiye'de nispi sisteme bir emniyet sübabı bulalım. 1-4 milletvekili için çoğunluk sistemini kabul edelim, yarının iktidar partisi için hiç olmazsa 50-60 mebusluk bir üstünlük sağlayalım ve istikrarı temin edelim." demişti. A.g.e. s. 150.

Seçim Kanunu görüşmelerinde bahsettiğimiz üç önemli konu dışında seçmen kütüklerinin geçici olması, geçersiz oyların yakılması, propaganda sınırları, teferruatlı ceza hükümlerinin konması, yeni kurulan partilere 20 ilde teşkilat kurma zorunluluğunun getirilmesi ve Seçim Kanununda dil ve terim birliğinin olmayışı vb. konular tartışılmıştı.

Seçmen kütüklerinin geçici olmasının (68) , birçok usulsüzlüklere ve mükerrer oylara neden olacağını ve yapılacak seçimlerde seçmen kütüklerini yeniden hazırlamanın çok masraflı olacağı söylenirken, buna karşılık komisyon, daimi seçim kütüğünün nüfus kütüklerinin ıslahı ve nüfus hareketlerinin takip edilmesini gerektirdiğini, bunun da şu an mümkün olmadığına göre, bu maddenin sistem yerleştikten sonra değiştirilebileceğini söylemişti. Geçersiz oyların yakılmasına da oy kullanan kişinin kimliğini ortaya koyabileceği ve bu kişinin bundan daha sonra zarar görebileceği endişesiyle bu yola başvurulduğunu, başka bir niyetin olmadığını söylemişlerdi.

Propaganda konusunda ise, özellikle radyoda yapılacak propagandaların geniş kitleler üzerinde etkili olacağı düşünüldüğü için, bu konuda sansür getirilmesi gerektiği savunulmaktaydı. Turancılık, gericilik ve inkılap aleyhtarlığında bulunan konuşmalar sansür ve cezai yaptırımlar getirilmesi gerektiği söylenmekteydi. Bu eleştirilerin nedeni daha önce bu kanunun çok fazla suistimal edilmiş olmasıydı. DP döneminde radyo adeta iktidarın yayın organı haline gelmişti. Bu yüzden partilere sadece programları konusunda konuşma izni verilecekti. Ayrıca açık veya kapalı yerlerde yapılacak propagandalara belli sınırlamalar konulması gerektiği vurgulanıyor, duvar ve el ilanlarında ve her türlü matbuat üzerinde dini ibareler, Arap harfleri ve her türlü resmin bulunması yasaklanıyor ve devleti imkanları ile propaganda yapılmasına kesinlikle izin verilmiyordu. Kanundaki 35-36 ceza maddesinin fazla olmadığı ve sorunsuz bir seçim yaşamak için bunların şart olduğu, 20 ilde teşkilat kurma zorunluluğunun böyle kritik bir dönemde aşırı akımlara meydan vermemek için yapıldığı, kanunda dil ve terim birliği olmayışının ise sürenin yetersiz oluşundan kaynaklandığı söylenmişti. Temsilcilerin endişelerinin çoğu daha önce yaşanan aksaklıkların tekrarlanmaması yönünde idi. Ancak Anayasanın halkoyuna sunulabilmesi

(68) Bkz. "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c.1, Ankara 1961, madde: 28, s. 9.

için bu kanunun hızlı bir şekilde hazırlanması gerekiyordu. Bu yüzden maddeler üzerinde pek fazla değişiklik yapılmadan küçük değişikliklerle kabul edilmişti.

Seçim Kanunu, MBK’nde seçmen yaşının değiştirilmesi haricinde aynen kabul edilmişti. 1950 Seçim Kanununa göre yapılan değişiklikler; seçmen kütüklerinin değiştirilerek daimi sistemden geçici seçmen kütüğüne geçilmesi, seçmen kütüklerinin Yüksek Seçim Kurulu aracılığıyla adli teminatının sağlanması, seçim bölgesinin bina ve krokilerinin yapılması ve subaylara oy hakkı tanınması idi. Bu yeniliklerle eski seçimlerdeki olumsuzlukların en aza indirilmesi hedeflenmekteydi. Seçimin dürüstçe yapılması ve katılımın artırılması başta gelen hedeflerdi (69).

Seçim Kanunu hazırlıklarındaki genel görünüm, yapılan tartışmalara rağmen maddelerin çoğunlukla hazırlandığı biçimde kabul edilmesi şeklindeydi. İtirazlar genellikle bağımsızlar ve CKMP’lilerin tarafından yapılmış fakat genel esaslarda bir değişiklik olmamıştı. Sadece CHP’lilerin 18 yaş konusundaki ısrarlı tutumları kabul görmemiş, MBK ile aralarında ayrıldıkları tek nokta bu olmuştu. Zaman zaman siyasi eğilimlerin ifadeleri olan teklifler yapılmış, ancak çoğunluk tarafından kabul edilmemişti.

Bu tekliflere örnek olarak, üyelerden Mehmet Ali Kumbasar seçim sistemi konusunda tercihli oy sistemini teklif etmişti. Seçmenin oy pusulalarına istediği adayları yazarak oy kullanmasını sağlayacak olan bu sistem, seçmenin tam anlamıyla özgür iradesini kullanabileceği bir sistemdi. Sırrı Atalay tercihli oy sistemiyle ilgili olarak “serbestlik bunun neresinde, eşitlik yok, laiklik yok, ahlakilik yok, seçmen nasıl işin içinden çıkacak açıklayın” demiş, Emin Sosyal da konuyu “Bu güdümlü demokrasi olur” şeklinde yorumlamıştı. Komisyon tercih sistemini savunmuş, bunun entrikaları önleyeceğini belirtmişti. Sırrı Atalay, bunun üzerine, komisyonun temsilcilerden gelen tekliflere karşı inatla direndiğini, siyasi teşekküllerden gelen tekliflere karşı ise yumuşak davrandığını söylemişti. Burada kastedilen, CHP’nin seçimlerde ağırlığını koyarak listeleri etkileyebileceği idi. Oysa halkın büyük bir kısmı okuma yazma bilmiyordu ve seçimlerde bu insiyatifi kullanması mümkün değildi. Bu sistem eski DP seçmenini etkileyecek ve belki de birçok geçersiz oy çıkacaktı.

(69) Bkz. MBK Genel Kurul Toplantısı, c. 6, Ankara, 1961, 18.4.1961, 78. Birleşim, s. 36.

Komisyonadaki CHP çoğunluğu seçim kanununun genel yapısına hakim olmuş, zaman darlığı, mevcut hükümlerle yetinilmesi gerektiğine gerekçe olarak gösterilmişti. Anayasanın halkoyuna sunulmasında kanun ilk kez kullanılmış, görülen aksaklıklar seçimlerde tekrarlanmaması amacıyla yeni düzenlemeler yapılmıştı. Seçim Kanunu görüşmeleri sırasında CHP'lilerin şikayetleri, daha ziyade 1950-1960 arasında yapılan seçimlerdeki uygulamalara gösterilen tepkilerdi. DP'nin yanlış uygulamalarının kanunlarca da desteklenmiş olduğu düşünülmekte, bu nedenle yeni seçim kanununda suistimallere yol açabilecek kanun boşluklarına meydan vermemek için maddeler ayrıntılı bir biçimde incelenmekteydi. Seçim Kanunun kabulüyle, hızla Anayasa görüşmelerine geçilmiş. Anayasanın oylanmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştı (70). Şimdi 1961 Anayasasının hazırlık çalışmalarını incelemeye çalışalım.

(70) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 1, s. 399.

C. 1961 ANAYASASININ HAZIRLIKLARI

a. İlim Heyeti'nin Hazırladığı Ön Proje:

MBK'nin yeni Anayasa'yı yapmakla görevlendirdiği Sıddık Sami Onar başkanlığındaki ilim heyeti (71), ihtilal sabahı bir Anayasa Komisyonu raporu hazırlamıştı. İhtilalin hukuki dayanağını oluşturan ve "Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunu Tespit Ettiği esaslar" olarak anılan belgede, Ankara Üniversitesinden öğretim üyeleri de davet edilmiş ve 10 ilim adamından oluşan bir heyet tarafından Anayasa ön projesi hazırlanmaya başlanmıştı. (72).

Anayasa tasarısının gerekçeleri arasında çok partili siyasi hayata geçişten itibaren uygulanan seçim kanunlarının eksiklikleri ve seçim sisteminin doğurduğu adaletsiz sonuçlar bulunmaktaydı. 1946'dan itibaren seçim çalışmalarının temel prensiplerinin değiştirilmesi yoluna gidilerek, adi çoğunluk usulü benimsenmişti. 1954 ve 1957'de değiştirilen 1950 tarihli Milletvekili Seçim Kanunu, seçimler üzerinde siyasi iktidarın baskısını artırmış, muhalefeti tamamen zor durumda bırakmış ve Hükümetin TBMM'de ezici bir çoğunluk sağlamasını mümkün kılmıştı. 1924 Teşkilatı Esasiye Kanununun Meclis Hükümeti sistemine dayalı oluşu; yasama organının yargı denetiminden yoksun oluşu; mecliste ezici çoğunluğa sahip siyasi iktidarın, memlekette tam bir tahakküm kurması sonucunu doğurmuş ve halk oyunun teşekkülüne yarayan müesseseler işlemez hale getirilmişti. Bu nedenle demokratik gelişme esas yolundan sapmış. İktidar partisinin, grubuna dayanarak her durumda konumunu muhafaza etmek istemesi, hem Anayasanın sisteminden, hem batı demokrasisi prensiplerinden, hem de Türk devriminin dayandığı temel ilkelere dayanan milli bir politika takibinden kendisini tamamen uzaklaştırmıştı.

Yine tasarıya göre, DP iktidarının çoğunluğun herşeye muktedir olabileceği kanaati, azınlıkların hakir görülmesine kadar gitmiş, halkoyunu meydana getiren ve açıklayan müesseselerin işleyişine engel olunup, hak ve hürriyetlere ağır darbeler vurulmuştu.

(71) Bu konuda bkz: III. Bölüm, s. 40.

(72) Ankara Üniversitesi'nden Prof. İlhan Arsel, Prof. Bahri Savcı, Doç. Muammer Aksoy ilim heyetine katılmışlardı. Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960, s.5

Muhalefetin inkarı, siyasi partilerin teşkilatlanma, çalışma ve gelişmelerinin engellenişi; basın hürriyetinin hukuki ve iktisadi tedbirlere kayıtlanışı; Devlet Radyosu ve kanun dışı yollarla desteklenen gazeteler ve yayın yasakları ile halkoyunun yanlış yola sevk edilmesi; adalet üzerine ağır baskı; memurlara uygulanan rejim, sosyal ve ekonomik hayatın her alanına yayılmış partizan davranışlar, nihayet türlü kanunlarla vatandaşların temel haklarının kayıtlanması ve baltalanması, Anayasa ve demokrasi ilkelerinden ayrılışın belli başlı belirtileriydi. İktidar bir yandan da Türk Devriminin esaslarından ayrılmış, devrimlere karşıt çevrelerin oylarını kazanmak amacıyla devrimler inkar edilmişti.

27 Mayıs 1960 ihtilali öncesinde siyasi ve sosyal hayatta duyulan ihtiyaçlar; Milli temsil müessesesini ıslah etmek ve siyasi iktidarın seçimlerle gelecek siyasi müesseseler ve organlar yoluyla icrasını sağlamak, iktidarı hem modern devletin gerekleri, hem de iktisadi ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmek zorunda olan bir toplumun isteklerine göre aktif, dinamik ve etkili bir kuruluş haline getirmek, siyasi iktidarın icrasını, hukuk devletinin gereklerine uygun, siyasi ve hukuki bir kontrol altında bulundurmak ve halkın siyasi iktidar üzerindeki kontrolünü gerçekleştirmektir (73). Bütün bu sebepler doğrultusunda Anayasa hazırlanmıştı.

Komisyon, toplumun bu konudaki eğilimini öğrenmek, farklı fikirleri ortaya koymak için bir anayasa anketi hazırlamış, anket çalışmaları sürerken komisyon, Anayasa üzerinde tartışmalar yapmış, komisyonun çalışmaları tahminlerden uzun sürmüş ve ön proje ancak 18 Ekim 1960 günü MBK'ne verilebilmişti (74).

İlim heyeti, Anayasa ön projesini hazırlarken 1924 Anayasasının sistemini, boşluklarını, yetersizliklerini dikkate almış ve modern devlet anlayışına uygun olarak ferdin ve toplumun sosyal meseleleri üzerine eğilmiş, sosyal güvenlik kavramlarını Anayasaya sokmuştu.

(73) "Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu", **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 2, s. sayısı: 35, s. 1-2.

(74) **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1960, s.1

Ancak Komisyondaki aşırı hukukçu tutum, metnin uzunluğunda ve içeriğinde açıkça görülmekteydi (75). Hiçbir şeyi dışarda bırakmamak, bütün meseleleri, bütün ihtimalleri teferruatlı hukuk kurallarına bağlamak endişesi, Komisyon üyelerini biraz fazla “bükülmez” görünen bir tasarı ortaya koymaya sevk etmişti (76). Ön projede siyasi parti konusu önceki tecrübelerin de etkisiyle mümkün olduğunca arka plana atılmak istenmiş ve ikinci meclisin üçte ikisini korporasyonlara seçtirmek suretiyle siyasi partinin kısmen seçim mücadelesinin dışında bırakılabileceği düşünülmüştü. İlim heyeti, iktidarın 1924 Anayasasında tek elde toplanması ile varılan sonucu dikkate alarak, iktidarı devletin çeşitli organları arasında bölerek, hiçbir organın diğerine üstünlük sağlayamamasını gerçekleştirmeye çalışmıştı. Devlet adeta çeşitli kurum ve kurullardan oluşan bir konfederasyondur. Konservatuvar, opera ve Milli Kütüphane dahi özerk kuruluş konumundaydı (77).

Yasama organı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu adlı iki meclis’ten oluşacaktı. Millet Meclisi onsekiz yaşını bitiren ve kısıtlı ve kamu hizmetinden yasaklı olmayan kadın, erkek her Türk’ün seçtiği milletvekillerinden kurulu olacak, Cumhuriyet Senatosu ise, üyelerinin % 3’ü korporatif bir sistemle seçilerek, ikinci meclisin “güzideler meclisi” olarak fonksiyonunu yerine getirmesi sağlanacaktı. Cumhuriyet Senatosu’nun bir başka özelliği de MBK üyelerinin ömür boyu bu meclise üye olmalarıydı (78).

Yargı organı, tamamen bağımsız olarak düzenlenmiş yürütme ve yasama kuvvetleri bağımsız yargının devamlı kontrolü altına konmuştu. Amacın sağlanabilmesi için de, mevcut sistemde bazı değişiklikler yapılmış, yargı fonksiyonunun yerine getirilmesi Anayasa Mahkemesi, Yüksek Adliye Mahkemesi, Yüksek İdare Mahkemesi, Askeri

(75) Anayasa Komisyonunda bulunan Anayasa Hukuku profesörleri, Anayasanın hazırlanması sırasında oldukça büyük bir ağırlığa sahiptiler. Maddelerin oluşturulmasında hukuk kurallarına aşırı bağlılık daha çok, önceki döneme duyulan tepkinin bir sonucuydu.

(76) Bu konuda bkz: “Beklenenin Gelişi” **Forum**, 1 Kasım 1960, sayı: 158, C.XIII, s.1

(77) Bahri Savcı, “Yeni Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler”, **SBF Dergisi**, Ankara, 1961, C.XVI, sayı: 4, s. 85

(78) Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, 1982, s. 139.

Mahkemeler ve Uyuşmazlık Mahkemeleri'ne verilmiş, hakimlerin bağımsızlığını sağlamak ve korumak amacıyla da Yüksek Hakimlik Şurası oluşturulmuştu.

Yürütme organının düzenlenmesinde klasik parlamenter sisteme yakın bir Bakanlar Kurulu anlayışı hakim olmuş, Devlet Başkanı'nın durumunu güçlendirmek için Anayasa dışına çıkmaya, yorumları gereksiz kılacak hükümler konmuştu. Bakanlar Kurulu'nun statüsü tespit edilirken, siyasi partilere karşı duyulan endişe, sert tedbirlerin alınmasına yol açmıştı (79). Nitekim bu anayasanın yasama ve yürütme üstüne koyduğu yeni kurumlar "iktidar olduk ama muktedir olamadık" şeklindeki yaklaşımı getirmiş ve 1980 ihtilali ile bu kurumlar ve yapı değiştirilmişti. Esas sorun, yürütmenin gücüne karşı değildi, çünkü zinde güçler veya 27 Mayıs ruhu bu güce karşı değildi. Ancak asıl amaç, DP iktidarı ile bu gücün halkın eline geçmesi ile doğabilecek duruma karşı frenler geliştirebilmektir.

Anayasa ön projesi, yayınlanmaya başladıktan itibaren pek çok eleştiri almış (80), özellikle yasama ve yürütme organlarına getirilen kısıtlamalar, tasarımı inceleme sırası siyasi partilere geldiğinde birçok müdahalelerle karşılaşmış ve Kurucu Meclis ön projeyi büyük ölçüde değiştirmişti. Anayasanın hazırlanmasına ilişkin bir başka çalışma da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından hazırlanmaktaydı.

b. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Anayasa Tasarısı:

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü müdürü Prof. Tahsin Bekir Balta başkanlığında yapılan çalışmalar sonunda, "Gerekçeli Anayasa Tasarısı" hazırlanarak kamuoyuna sunulmuştu (81).

(79) Ön Projenin 111 ve 112. maddelerinde Bakanların "görevleri süresince Parti Meclis Organları ve Parti Genel Kongreleri dışında hiçbir suretle parti faaliyetlerine katılamayacakları" ve "parti propagandası" yapamayacaklarına hükmolunmuştu. Bkz: Server Feridun, *Anayasalar ve Siyasi Belgeler*, İstanbul, 1962, s. 153.

(80) Forum dergisinde bu konuda, "icra organının parlamento içinde ve dışında murakebesini gerçekleştirecek tedbirleri almakla, yasama organının tasarruflarının da Anayasa uygunluğunu gözetleyecek Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla bu gaye pekala sağlanabilirdi: Fakat Onar Komisyonu kanunla yetinmemiş ve yoğurdu biraz fazla üfleyerek, icra hatta yasama organlarının yetkilerini parçalamak ve dağıtmak yoluna gitmiştir" denilmekteydi. Münci Kapani, "Anayasa Ön Tasarısı Üzerine Bazı Düşünceler", *Forum*, 15 Kasım 1960, sayı: 159, C.XIII, s. 7-8.

(81) Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı, Ankara 1960.

Tasarının gerekçesinde hazırlanma nedeni şu şekilde açıklanmaktaydı: Enstitü, ön tasarı çalışmalarının, dar çevreli bir bilim heyetinde başlamasına ve hatta bu bilim heyetinin, siyasal rengi daha az ve belki de hiç bulunmayan İstanbul Üniversitesi profesörlerinden kurulmasına, yadırgayıcı bir bakışla bakmamıştı. Bununla beraber bir demokratik anayasa rejiminin yeniden ve bütün teminat kurumları ile beraber kurulması işinde, hukukla ve siyasal bilgilerle uğraşan bir enstitü olarak, kendine düşen görevi de idrak etmişti. SBF, İstanbul Anayasa Komisyonunun çalışmalarını izlerken, daha ilk anlardan itibaren, bu Komisyonun, Türkiye'nin siyasal kurumlarını kavrayış felsefesindeki ve inşa biçimindeki eğilimlerinden endişe etmişti. Onun için, Türkiye'nin siyasal kurumlarının dayanacağı müdir fikirleri tespit ve bu siyasal kurumları, ona göre bir inşa biçimine kavuşturmada, İstanbul Anayasa Komisyonu'nu tek başına bırakmamak, onun üzerinde entellektüel bir kamuoyu etkisi yaratmak için doğrudan doğruya kamuoyuna seslenen bir anayasa taslağı, gerekçesi ile beraber kaleme almış ve yayınlamıştı (82).

SBF Tasarısı, Anayasayı fert hak ve hürriyetleri üzerine kurmuş ve aynı zamanda vatandaşın devletten tedbirler istemesini sağlayan sosyal hakları da, kişi hak ve hürriyetlerinin yanında ifade ederek, teminat altına almıştı (83). Bu tasarı, İstanbul Komisyonu tasarısından farklı olarak, kuvvetli bir yürütme organını temel almaktaydı (84). Yürütme organı, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşmaktaydı ve parlamenter hükümet sistemi kabul edilmişti. Cumhurbaşkanı, kararları Başbakanla birlikte imzalayacaktı ve Meclislere bildiriler göndermesi, hükmün dışında tutulmuştu. Hükümeti, Millet Meclisi önünde, siyasi sorumluluğu dışında bağlayan bir hüküm yoktu. Gerekçeli tasarı, yürütme organının statüsünü çok geniş hatları ile tespit etmiş ve yürütme organına büyük imkanlar sağlamıştı.

(82) Bahri Savcı, "Yeni Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler" *SBF Dergisi*, Ankara, 1961, C.XVI, sayı: 4, s.97.

(83) *Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı*, Ankara 1960. s.49-50.

(84) Bu konuda Orhan Aldıkaçtı, "İstanbul Komisyonu Tasarısı "iktidarı" mümkün olduğu kadar bölmek, devlet içinde adeta iktidarlar konfederasyonu meydana getirmek suretiyle aynı amaca varacağı, inancında idi" diyerek tasarılar arasındaki "yürütme" anlayışı farklılığına dikkat çekmektedir. Bkz. Aldıkaçtı, *A.g.e.*, s.142.

Yargı kuvveti bağımsızdı ve idare ve yasama kuvveti yargı kuvvetinin denetlenmesine tabi olacaktı. Diğer yandan Anayasa Mahkemesi'ne yalnız kanun hükümlerinin değil, meclis kararlarının da anayasaya aykırılığı ileri sürülerek müracaat edilebilecekti. Hakimlerin bağımsızlığını teminat altına alabilmek için Adalet Şurası kurulacak, askeri yargı organlarının düzenlenmesi yasama organına bırakılacaktı (85).

SBF Tasarısı, kuvvetli bir yürütme organına ve seçimler neticesi çıkacak çoğunluğa, kişi hak ve hürriyetlerini ve sosyal hakları dikkate almak şartıyla, geniş imkanlar vermektedir. Toplumda belirecek eğilimlerin, devlet faaliyetini düzenlerken, anayasa ile sınırlanmaksızın, büyük ölçüde hafifleten bir sistem kurmuştu. Bu nedenle 109 maddeden oluşan tasarı, Anayasa ön projesinden daha kısaydı.

1961 Anayasasını hazırlayacak olan Anayasa Komisyonu, İstanbul Üniversitesi İlim Heyeti tarafından hazırlanan tasarımı temel almış, SBF Tasarısını da yardımcı metin olarak kabul etmişti (86). Anayasanın hazırlanışında bunların dışında, diğer devletlerin anayasalarından IV. Fransız Cumhuriyeti Anayasası, 1948 İtalya Cumhuriyet ve 1949 Batı Almanya Anayasasının kurduğu müesseseler ve getirdikleri yeniliklerden örnekler alınmıştı. Siyasi partilerin hazırladıkları anayasa projeleri (87) ve İstanbul İlim Heyeti'nin çalışmaların başında bu konuda yaptığı bir anketin sonuçları da Anayasa'nın maddi kaynaklarından bir bölümünü oluşturmaktaydı. 20 Nisan 1924 Tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu ve dolayısıyla bu Anayasayı oluşturan III. Fransız Cumhuriyet ve Polonya Cumhuriyeti Anayasası dikkate alınmış, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden, 1961 Anayasası hazırlanırken yararlanılmıştı (88).

(85)Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı, Ankara 1960. s. 12.

(86) Tasarının tam metni için bkz: Server Feridun, a.g.e. s. 167 vd.

(87) CHP tarafından hazırlanan Anayasa tasarısı Eylül ayı sonlarında MBK'ne sunulmuştu. CHP tasarısı hakkında bkz: Cumhuriyet, 27 Eylül 1960, s.1.

(88) Aldıkaçtı, A.g.e. s. 158-160.

C. Anayasa Tasarısının Tümü Üzerindeki Görüşmeler:

Anayasa Komisyonu üyeleri, bahsedilen kaynaklar üzerinde yoğun ve süratli bir çalışma yaparak, Şubat ayı ortalarında, Anayasa Komisyonu Raporunu Temsilciler Meclisi'ne sunmuştu (89). Anayasa'nın halkoyuna sunulabilmesi için öncelikle Seçim Kanunu'ndaki organizasyona duyulan ihtiyaç, Seçim Kanunu'nun daha önce görüşülmesini gerektirmişti. Seçim Kanunu'nun birinci görüşmelerinin bitiminin ardından "Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu" görüşülmeye başlanmıştı (90).

Anayasa Komisyonu Başkanı Enver Ziya Karal açış konuşmasında, Komisyon çalışmalarında hakim olan ilkenin, Kurucu Meclis'i yaratan 27 Mayıs inkılabının tarihi anlamını gözönünde tutmak olduğunu, meydana gelen Anayasa'nın, şu veya bu partinin bir tasarısı veya eğilimini değil, memleketin yüksek temayül ve menfaatlerini kapsadığını söylemişti. Öte yandan, milletin psikolojisi, ülkemizin tarihi gelişimi ve batı demokrasilerindeki anayasa hareketlerinin göz önünde bulundurulduğuna dikkat çekerek, Anayasanın dört önemli özelliğinden söz etmişti. Bu özellikler, Anayasanın 27 Mayıs inkılabının getirmiş olduğu yeni bir devrin ve zihniyetin ürün olarak ve Atatürk inkılaplarını ele alarak, onlara gerçek değerini vermiş olmasıyla inkılapçı oluşu; doktrinci bir anayasa olmayışı, 157 Sayılı Kurucu Meclis Kanunu'nda belirtildiği gibi, demokrasi ve hukuk devleti esaslarını kapsamış olması ve milletin refah ve emniyetine önem vererek, insanlık ülkülerine uyduğunu tespit etmesi idi (91).

Bu girişten sonra üyeler söz alarak, Anayasa üzerindeki görüşlerini dile getirmişlerdi. Anayasa tasarısı genel olarak eleştirilmekle beraber, övüldüğü kısımlar da bulunmaktaydı. Tasarıya biçim yönünden yöneltilecek eleştiriler; başlangıçta ve giriş bölümünde 27 Mayıs ihtilaline dair bir ibarenin konulmamış olmasıydı. İhtilalden önceki durumdan, ihtilalin yapılışından ve anayasanın ilan edilişinden söz edilmesi gerektiği, dilinde eski ve yeni kelimelerin birarada kullanıldığı ve bir dil karmaşası olduğu, maddeler üzerinde israfa

(89) T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 1, 15.2.1961, 12. Birleşim, s. 262.

(90) "T.C. Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu", "T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 2, S. Sayısı: 35.

(91) A.g.e. s. 364-366.

gidildiği, bir maddeye sığabilecek ilk üç maddenin ayrı ayrı yazıldığı ve bazı madde metinlerinin gerekenden uzun olduğu belirtilmekteydi.

Anayasa tasarısının içeriği konusunda yapılan eleştiriler ise şu şekilde özetlenebilirdi: Çift meclis sistemi esas alınmasına rağmen ikinci meclis (Cumhuriyet Meclisi)'in yetkilerinin yetersiz olduğu ve denge rolü üstlenemeyeceği, 2. maddede yer alan "T.C. demokratik, laik, insan hak ve hürriyetlerine, çalışma ve sosyal adalet ilkelerine dayanır" hükmünün bazı arka fikirlerin ifadesi olduğu (92), tasarının ilmi ve metodik olmasına rağmen milli olmadığı, 38. maddede yer alan kamulaştırma prensibinin demokratik olmadığı, milliyetçilik, devrimcilik gibi ilkelerin bulunmadığı ve laiklik kavramına tam bir açıklık getirilmediği, 19. maddede yer alan, genel ahlaka aykırı olmayan dini tören ve ibadetlerin serbest olması hükmünün, isim ve şekil değişikliği ile suistimallere, tekke ve tarikatlerin kurulmasına yol açacağı, Cumhurbaşkanına verilen hükümeti fesih yetkisinin daraltılması gerektiği, onun da seçimle birlikte dört yılda bir ve halk tarafından seçilmesi gerektiği. Cumhurbaşkanı'na tanınan ikinci meclisin on üyesini seçme hakkının hukuki bir izahı olmadığı, sıkıyönetim ilan etme yetkisinin yürütme organından alınarak yasama organına verilmesi gerektiği, bakanların meclis dışından da seçilebilmeleri ve dokunulmazlık hükmünün konması, gerekçede yeni kurulan müesseselerden söz edilmemesi ve tasarıda muhalefet şerhlerinin bulunmadığı, dolayısıyla maddelerin herkesçe kabul edildiği gibi bir izlenimin ortaya çıktığı söylenmekteydi (93).

Diyanet İşleri Başkanlığı ve benzeri müesseselerin tanziminin Anayasada yapılmasının teferruata kaçmak olduğu gibi görüşlerin yanı sıra, suistimale meydan vermemek için idare edenle idare edilen arasındaki bütün kayıtların konması gerektiği, bazı maddelerin yetersiz olduğu, örneğin; mülkiyet hakkından söz edilmesine rağmen, veraset hakkından söz edilmeyişi, grevden söz edildiği halde lokavttan sözedilmeyişi gibi iktisadi

(92) Seçim Kanunu Komisyonu Başkanı Şefik İnan bu konuda "henüz istihsal davasını halletmemiş, hal yoluna girmemiş bir memleketin Anayasasının 2. maddesine bölüşmenin prensibini koyması yersizdir" derken, üyelerden Mehmet Altınsoy da, "Devletin sosyalliği konusunda tek bir kelime ile ifade edilen bu prensip maddelerinin sevinde, daha ziyade Devlet Sosyalizmine meyyal bir anlam bulunmaktadır ki, benim sosyal adaletten anladığım bu değildir" diyerek, hükmün sosyalizmi çağrıştırdığını ifade ediyorlardı. Bu konuda bkz. T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 2, 30-31.3.1961, 34-35. Birleşim, s. 388-400.

(93) A.g.e., s. 354.

teşekküllerin idaresinin yalnız iktidara bırakılması veya üniversitelerin yalnız devlet eliyle açılabilmesinin özel teşebbüsün imkanlarına gereksiz yere yüz çevirmek olduğu, çeşitli müesseselerin üye seçimlerinin bazı dezavantajlar yaratabileceği, Yüksek Hakimler Kurulunun bağımsız hakimlerce seçilmesinin karışıklığa yol açması veya Danıştay Üyelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından seçilmesinin iki yüksek mahkemeden birinin diğerinin nüfuzu altına girmesi gibi konulardan başka, Genelkurmay Başkanı'nın Başbakana bağlı olması, eğitim ve kültüre ilişkin maddelere yer verilmemesi hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese eğitim hakkının verileceği ibaresinin konmamış olması, meslek okullarının sosyalle edilmesi ve 41. maddede yer alan “mecburi iş mükellefiyeti” konuları eleştirilmişti. Öte yandan Anayasanın üçte iki çoğunlukla değil yine bir Kurucu Meclis aracılığıyla değiştirilmesi gerektiği de önemli vurgulanmıştı (94).

Bu eleştirilerin yanında Anayasaya girmesi istenen bazı özgün teklifler de bulunmaktaydı. Üyelerin temsil ettikleri kitlelerin ihtiyaçlarına yönelik istekleri dışında, Cumhuriyet Meclisi'nin Atatürk Devrimlerinin koruyucusu haline getirilmesi. Atatürk soyadının hiç kimse tarafından alınmamasının sağlanması, Yargıtay ve Devlet Şurası'ndan kurulacak bir Yüce Şeref Divanı'nın kurulması, ordunun Anayasa'nın koruyucusu olduğuna dair Anayasaya bir hüküm konması gibi görüşler ileri sürülmüştü (95).

Anayasa tasarısına getirilen eleştirileri cevaplandırmak üzere söz olan Anayasa Komisyonu sözcüsü Muammer Aksoy (96); arka düşüncelerin ürkek ifadeleri olarak, sola

(94) **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c.2, s. 367-493.

(95) Örneğin Tarım Temsilcisi Feridun Üstün “her yıl Kıbrıs adası büyüklüğünde toprak kaybı olduğunu, bunu önleyecek ve işlenen toprakların küçük parçalara bölünmesini engelleyecek direktiflerin Anayasa'ya konması gerektiğini” söylemiştir. **A.g.e.** s. 487-488.

(96) Muammer Aksoy 1917'de Antalya'da doğmuş, 1939'da Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, Zürih Hukuk ve Devlet Bilimleri Fakültesinde doktora yapmış, SBF Medeni Hukuk kürsüsünde bulunduğu sırada, 1957'de DP hükümetinin üniversite özerkliğini zedelediği gerekçesiyle görevinden ayrılmış 1958'de CHP'ne girmişti. Türk Hukuk Kurumu Başkanlığı yapmış, Kurucu Meclis'de Antalya Temsilcisi olarak bulunmuştur. 1964'te SBF'de profesörlüğe yükselmiş olan Aksoy, 1977 seçimlerinde CHP'den İstanbul milletvekili seçilmiştir. Aynı yıl TBMM Anayasa Komisyonu başkanlığına getirilmiş, 12 Eylül'de bu görevi sona ermiştir. Eserleri arasında Partizan Radyo ve DP (1960), Türkiye'nin Petrol Faciası ve Çıkar Yol (1961), Devrimci Öğretmenin Kiyımı ve Mücadelesi (1975) ve Sosyalist Enternasyonal ve CHP (1977) olan Aksoy Forum, Yön

kaçan bir Anayasadan söz etmenin objektif bir değerlendirme olmadığını, bu anayasada asla doktrini ve “izm” bulunmadığını, her parti programın uygulanmasına imkan verdiğini, devletçilik ve liberalizmin olabileceğini, ancak komünizmin uygulanamayacağını, bunun yanı sıra sosyal zihniyete sahip, insan hakları, demokrasi ve hukuk devletini tanıyan sosyalizmin uygulanabileceğini ve sosyal olmanın komünizmi memleketten uzaklaştırmanın tek çaresi olduğunu söylemişti (97).

Aksoy, bazı üyelerin anayasayı aşırı hantal bulmalarına karşın, bazılarının ise kendi mesleklerini ilgilendiren hükümlerin olmayışını eleştirdiklerini ve komisyonun ortalama bir yol tutmak mecburiyetinde olduğunu, bu kadar çok hükmün bulunmayışının tasarının milli bir eser olmasında aranması gerektiğini, bazı hükümlerin konmasının ihtiyaç ve zaruretlerden doğduğunu, örneğin “hürriyet davası”nın pek çok anayasada olmamasına rağmen, hükmün Türkiye henüz hürriyet mücadelesi içinde olduğu için konduğunu, bunun da anayasanın milli oluşuna bir kanıt olduğunu ifade etmekteydi.

Milliyetçilik konusunda ise, Anayasadaki hükümlerin devlete direktifler çizdiğini, Türkiye’de milliyetçiliğin Anayasa’nın himayesine ihtiyaç duymayacak bir hal aldığı için bu maddenin Anayasa’ya girmesine gerek görülmediği (98), Cumhurbaşkanı seçiminin halk tarafından yapılmasının ise, başkanlık sistemini getireceğini, tasarıda başkanlık sisteminin parlamenter sistemi esas aldığını, 600 kişinin idaresi yerine 1-2 kişinin devleti idare etmesinin sakıncalı olduğunu ve Türkiye’yi Cumhurbaşkanı’nın yönetmesinin daha önce sakıncalarının görüldüğünü, ordunun Anayasa’nın koruyuculuğunu yapması veya Anayasada ihtilal hakkının yer almasının ise mümkün olmadığını, ancak bunun ihtilal hakkının kendisini de reddetmek olmadığını belirtmişti (99).

ve Cumhuriyet gibi dergi ve gazetelere yazılar yazmış, 31 Ocak 1990’da siyasi bir cinayete kurban gitmiştir. *Ana Britannica*, c. 1, İstanbul, 1992, s. 287.

(97) *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, c.2, s. 494.

(98) *A.g.e.* s.516

(99) Bu konuda Aksoy, “Türk milleti ordusunu ne kadar severse, ona kalbinde ne kadar mutena yer verirse versin, Anayasasında vereceği yer, demokratik rejime uygun olmak zorundadır... İhtilal hakkını inkara imkan yok, ama bu Anayasa üstünde, yazılmamış bir Anayasa kaidesi olarak kabul edilir. Anayasaya girecek olursa, onun bütün şartlarının belirtilmesi ve en son tatbik edilecek bir hukuk kaidesi olarak teferruatıyla

Tasarıda miras konusunun yer almadığı yolundaki endişelerin yersiz olduğu, mülkiyet hakkının olduğu her yerde miras hakkının da olacağı, özel teşebbüs konusunda anayasaya hüküm koyulmamasının özel teşebbüsün tamamen serbest olmasından kaynaklandığını, ticaret ve sanayi hürriyetiyle özel teşebbüsün Anayasada tanınmış olduğunu söylemekteydi. Diğer taraftan Aksoy, ihtilalden önce sadece basın hürriyeti, toplantı hürriyeti ve üniversite muhtariyetinden söz edildiğini ve hiçbir zaman sosyal dava diye birşeyden bahsedilmediğini söyleyenlere karşı, toplumda klasik hürriyetler tehlikeye düştüğünde, orada diğer davaların ön plana geçmesine imkan kalmayacağını hatırlatarak, memlekette sefalet olduğunu itirafa mecbur olduklarını ve bunun halledilmesinin kaçınılmaz olduğunu, “sosyal devlet” zihniyetinin bu yüzden Anayasaya girmesinin zorunlu olduğunu söylemekteydi. Kavramın Anayasa girmesiyle şartların belki hemen düzelmeyeceğini, ancak bunun, gelecek olan iktidarlara “sosyal zihniyete göre hareket et” deme şansını ortaya koyduğunu söylemekteydi (100).

Anayasa Komisyonu sözcülerinden Tarık Zafer Tunaya ise, Anayasaya konulacak konuların müşterek sorunların bir ürünü olduğunu ve Anayasa üzerinde anlaşmanın zor olmadığını, dünyada yüz kadar anayasa bulunduğunu ve diğer anayasalara olan bağlılığın, batı demokrasisine olan bağlılıktan kaynaklandığını, milliyetçilik ilkesinin 3. ve 4. maddelerde milli hakimiyet ve milli birlik kavramlarıyla yerini aldığını, devrimciliğin ise zihniyet olarak tüm tasarıda yer aldığını, ayrıca 1. ek maddede bunun savunulduğunu, tasarının tümüyle Atatürkçü olduğunu, laikliğin milli gelenekler doğrultusunda incelendiğini ve laikliği, devletin hurafeler karşısında cephe almasını sağlamak ve hurafelere dayanan çevrelerin siyasi ve sosyal hayatımızı vesayet altına almasını önlemek anlamında “kabul ettiklerini söylemekteydi. İkinci meclisin bir ihtiyacın ürünü olduğunu, siyasi iktidarın bir anlamda kontrolünü sağlayacak bir denge unsuru olduğunu, yetkisiz bir meclis değil, sistemin gereklerine uyan organın düzenlenmeye çalışıldığını, Cumhurbaşkanına sadece ve parlamenter hükümet mekanizması içinde yer verildiğini, halk

incelenmesi lazımdır. Böyle bir demokles kılıcı Anayasa hükümleri arasında yer aldı mı iktidarlar ve millet hergün ihtilalin şartları tahakkuk etti mi, etmedi mi diye düşünebilecektir.” diyerek “ihtilal” konusundaki fikirlerini temkinli bir dille ifade etmekteydi. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c.2, s. 518-519.

tarafından seçilse dahi, partiler cephelerini kuracaklarından tarafsızlığın sağlanmasının güç olacağını, hürriyetlerin düzenlenmesine, hürriyetsizlikleri doğurmamak için gidildiğini, siyasi iktidarın ferden küçük dünyasına karışmayacağını, iktidarın sadece iktisadi ve sosyal hayatı düzenleyeceğini, bir taraftan kişi hak ve hürriyetlerine saygı gösterilirken, diğer yandan da hürriyet ve haysiyetlerine saygı gösterildiğini, insanları sefalet, açlık, cehalet ve hastalıklara karşı karşıya bırakmamak için devletin tüm sosyal ıshalatı yapacağını. sosyal adaletin bu anlamda alındığını ve sosyal devleti de bunun için istediklerini ifade etmişti (101).

Dil konusundaki eleştirileri yanıtlayan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu (102) ise, eski ve yeni kelimelerin birlikte kullanılmasının, dilimizin etkisinde kaldığı Arapça, Farça vb. dillerden kaynaklandığını, bazı kelimeler yok olurken, yeni Türkçe kelimelerin kullanılmaya başlandığını ve tasarının dilinde kullanılan kelimelerin çoğunlukla dilimize yerleşmiş olmalarının esas alındığını, Türk Dil Kurumu yetkililerinin görüşlerinden de faydalandığını belirtmişti (103).

Anayasanın üyelerce tasvip edildiği taraflar ise, az olmakla birlikte, kalkınma plan ve programının tasarıya girmiş olması sosyal devlet anlayışı, çalışma ve çalışanın hakları, işsizliği önleme, dinlenme, ücret adaleti, toplantılar, söz ve grev hakkı, sosyal sigorta, güvenlik vb. konuların yer alması, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu vb. kurumlar, çalışma ve iktisadi hayatı düzenleyen maddeler, yasama, yürütme, yargı ve seçim müesseseleriyle ilgili yeni hükümlerin demokratik şartları getirmiş olması ikinci meclisin siyasi iktidarın kontrolünü sağlayacağı için bir denge unsuru olacağı ve olumlu olduğu söylenmişti.

Anayasanın tümü görüşülürken, hangi maddelerin üzerinde daha yoğun görüşüleceği yavaş yavaş belirmiş fakat henüz ciddi tartışmalar yaşanmamıştı. Maddelere geçildiğinde, fikirler ortaya çıktıkça tartışmalar sertleşmiş, herkes tarafını belirlemişti. Üyeler birçok

(101) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c.2,s. 505.

(102) Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 1904'te İstanbul'da doğmuş, Hukuk Fakültesini bitirmiş ve İsviçre ve Almanya'da doktora yapmıştı. Fransızca, Almanca ve İtalyanca bilen Velidedeoğlu, evli ve 2 çocuk babası idi. İstanbul Üniversitesinde Medeni Hukuk Ordinaryüs Profesörü olarak görev yapmış olup MBK kontenjanından Temsilciler Meclisine seçilmişti. Bkz: T.C. Kurucu Meclis Albümü, Ankara, 1961, s. 67.

(103) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c.2, s. 508

madde üzerinde, biraz da fazla temkinlilikle bütün sınırları çizerek hiçbir suistimale meydan vermemeye çalışmışlar ancak bu mümkün olamamıştı.

D. ANAYASA TASARISINDA EN ÇOK TARTIŞILAN KONULAR

Anayasa görüşmelerinde, üzerinde en çok tartışılan konular, başta 2. madde olmak üzere, din ve vicdan hürriyeti, mülkiyet hakkı, kamulaştırma ve devletleştirme idi.

a. Milliyetçilik Tartışmaları

Anayasa tasarısının en çok tartışılan maddesi 2. madde olmuştu. Bu madde “Türkiye Cumhuriyeti, çalışma ve sosyal adalet ilkelerine dayanan, demokratik, laik ve milliyetçi bir devlettir” şeklindeydi. Madde üzerinde görüşülürken, birçok üye maddeyi eleştirmiş, en çok “milliyetçilik” kavramının maddede bulunması eleştirilirken, sosyal adalet kavramının da sosyalizmi çağrıştırdığı dile getirilmişti. Tartışmalar sonucu madde, 25 değişiklik önergesi ile Komisyon’a iade edilmişti.

Temsilciler Meclisi üyelerinden Manisa temsilcisi Şevket Raşit Hatiboğlu, milliyetçilikle ilgili olarak “Komisyon milliyetçilikten korkuyor. Komisyon bir fobi içindedir. Türk devleti milliyetçi değilse, ümmetçi midir? Yoksa beynelmînelci midir? Milliyetçilik gericilik, halifecilik gibi cereyanlara karşı dayandığımız tek dayanaktır. Türk milliyetçiliği komünizme karşı bir reaksiyondur” diyerek milliyetçilğin Anayasaya girmesini savunmaktaydı (104).

CHP’li Esat Çağa ise komisyonun “milli devlet” tabiri ile orta yolu bulduğunu belirterek, Anayasada milliyetçilik kelimesine karşı çıkmaktaydı. Öte yandan Ankara temsilcisi Hıfzı Oğuz Bekata “Milliyetçilik, Turancılık demek değildir. Birleştirici bir unsur olan milliyetçiliği kabul edelim. Milli devlet biraz zaafi ifade ediyor. Hala yürürlükte olan milliyetçiliği kabul edelim. Anayasamızda milliyetçilik vardır. Bu Anayasaya da konursa faydalı olacaktır” diyerek, Temsilciler Meclisinde yanlış anlamalara yol açan Turancılık-Milliyetçilik ayrımına dikkat çekmişti.

Komisyon sözcüsü Muammer Aksoy, üyelerinin eleştirilerine cevap olarak yaptığı konuşmada aslında üyeler arasında zihniyet ve maddeler bakımından fark olmadığını, milliyetçilik ilkesinin Cumhuriyetten bu yana benimsenen bir prensip olarak bundan sonra

da benimsendiğini, aynı maddede sosyal devlet prensibinin de benimsenerek, ferde yalnız klasik hürriyetlerin değil, insan haysiyetine yaraşır bir hayat tarzının kabul edildiğini, devrimlere bağlılığın ise, ek maddede belirtildiğini, “milliyetçilik” kavramının negatif taraflarını bertaraf etmek için “devrimlere bağlılık” tabirinin toptan kullanılabileceğini ve “demokratik” tabirinin hukuk devleti kavramını da kapsadığını söylemişti (105).

Anayasa Komisyonu, maddeyi düzelterek, “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, milli, demokratik ve sosyal bir hukuk devletidir” şeklinde yeniden Temsilciler Meclisi’ne getirmişti. Komisyon, beklenmedik bir şekilde “milliyetçilik” hükmünü çıkararak yerine “milli” hükmünü koymuştu. Üyeler komisyonun davranışına tepki göstermişler, komisyonu sert ve kendileri ne isterse onu yazmaya eğilimli olmakla suçlamışlardı.

Komisyon ise, bu maddeye de üyelerin oylarıyla karar vereceğini, komisyon üyelerinin de, en az milliyetçiliği savunanlar kadar milliyetçi olduklarını ancak, milliyetçiliğin milletçe benimsenebileceği, milliyetçi devlet değil, milli devlet, sosyal devlet veya demokratik devlet’in olabileceğini, milli devletten kastedilenin enternasyonellik olmadığını ifade etmişti.

Milliyetçilik kavramının maddeye girmesini isteyenler, şu fikirleri savunmaktaydılar: Bahsettikleri milliyetçilik ırkçılık değil, bir kültür milliyetçiliği idi. Milliyetçilikle bir mefkure ifade edilmekteydi, bu sayede millet siyasi ideolojilerin etkilerinden korunarak, milliyetçilikten başka bir ideoloji taşımayacaktı. Atatürk milliyetçiliği esas alınarak, madde bu anlamda konarak başka anlamlara çekilemeyecekti.

Komisyon, daha önce “milliyetçilik” kavramını savunmuş olmasına rağmen, bu kez maddenin Anayasada “milli” olarak tespit edilmesi ve milliyetçiliğin, milli devleti yaratmış olan milletin bilincinde muhafaza edilmesi gerektiğini savunmuştu. Türkiye’de milliyetçilik mücadelelerinin aşıldığı, Atatürk milliyetçiliği esas alınmakla birlikte artık milli bir devlet olarak bu kavrama gerek olmadığı söylenmişti. Bu konuda Tarık Zafer Tunaya “Tarihimizde en karanlık günlerde kurtuluş ümidi, milli bir devlet formülüne bağlanmıştır. Ziya Gökalp’in temsil ettiği milliyetçilik anlayışının amacı, milli bir devlet kurmaktır. 1920’de TBMM’nin içindeki cereyanları, bilhassa milli ve bağımsız devletin

nasıl kurulduğunu incelersek, milliyetçilik idealinin tamamen böyle bir devletin vücuda getirilme gayesi ortaya çıktığı görülecektir. İşte Atatürk milliyetçiliği budur” demektedir (106). Komisyon, milliyetçilik teriminin türlü anlayış ve anlatışlarla ideolojik çekişmeler doğurabileceği, terime siyasi hudutları aşan emperyalist bir anlam yüklenebileceği ve sapık tefsirlere yol açabileceği gerekçesiyle direk olarak konmadığını ancak, tasarının geneline yayıldığını ifade etmekteydi. Tartışmalar sonucunda 2. madde açık oya konmuş, 136 kabul, 50 red ve 7 çekimser oyla son şekli kabul edilmişti (107).

Yeni şekliyle MBK’ne gönderilen madde üzerinde ilk tepki, birçok temsilcinin de belirttiği gibi, milliyetçilik kavramından niçin çekinildiği idi. Milliyetçiliği savunanlar bu çekincenin, milliyetçiliğin 1937 yılında CHP’li altı okundan bir tanesi olarak Anayasa’ya girmesinden kaynaklandığını ve bunun maddenin yeniden konmasına engel olmayacağını, milli kelimesinin hiçbir zaman milliyetçiliğin yerini tutamayacağını, zaten Türk milletinin hiçbir zaman gayri milli bir devlete sahip olmadığını, milletçi devlet diye birşey olamayacağını ve bu tabirin sosyalist halkçı devlet anlamında kullanıldığını ve solcu uydurması olduğunu ve sırf milliyetçiliği önlemek için uydurulduğunu söylemişlerdi. Turancılık ve ırkçılık endişelerinin yersiz olduğu, memlekette tam bir dil ve kültür birliği oluşturabilmek için milliyetçi olmak gerektiği, milliyetçilik teriminin anayasaya girmemesinin Atatürk’ün sağ kolunu kesmek demek olduğu, ayrıca Anayasa Mahkemesi gibi bir müessesenin olumsuz cereyanları önlemek için kurulduğu da dile getirilmişti.

MBK üyelerinden Mehmet Özgüneş bu konuya en çok tepki gösterenlerden biri olarak, tasarıda sola kayan bir eğilim olduğunu dile getirmiş, Kemalizmin yaşayabilmesi için mutlaka milliyetçilik kelimesinin buraya gelmesi lazımdır.” demişti (108). Öte yandan Ahmet Yıldız, “Milliyetçiliğin yerine konmuş olan kelime zorlamayı ifade ediyor. Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, milliyetçiliği fikir sahasında kullanmışlar, sonra Atatürk almış anayasaya sokmuştur. Bunun anayasadan çıkarılması bir çekingenliği ifade eder. Osmanlılar da milliyetçi idi. Ama Türkiye Cumhuriyeti devrinde milliyetçilik ön plana geçmiştir. Şimdi buradan milliyetçiliğin çıkarılması bir dönüşü ifade eder” diyerek

(106) Bkz. T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 4, s. 301.

(107) A.g.e. s. 311.

(108) Bkz: MBK Genel Kurul Toplantısı, c. 6, s. 8 vd.

milliyetçilik ibaresini maddeden çıkaranları sert bir dille eleştirmiş ve milliyetçiliğin mutlaka Anayasa’da yer alması gerektiğini söylemişti (109).

Öte yandan MBK içinde de milliyetçilik kavramına karşı olanlar bulunmaktaydı (110). Bunlar milliyetçiliğin Anayasa’ya girmesinin değil, millete aşılmasının önemli olduğunu, gericiler ve komünistlerin milliyetçilik kisvesi altında bu memleketi felakete götüreceğini, “milli” tabirinin milliyetçiliği de içine olan geniş kapsamlı bir ifade olduğunu söylerken, bu konuda kararsız olanlar ise ısrarla milliyetçilik kelimesinin hukuki bir tanıma bağlanmasını istemişlerdi.

Milliyetçilik teriminin 10 kabule karşı 9 red oyuyla 2. maddeye girmesi kabul edilmişti (111).

MBK üyelerinin milliyetçilik maddesinin Anayasaya girmesini istemelerinin asıl nedeni, milli bir ihtilal yapmış olduklarını düşünmeleri ve bu ihtilalle birlikte Anayasaya milliyetçilik hükmünün konularak, 27 Mayıs ihtilali karakteristiğinin anayasaya yansıtılması idi. MBK Başkanı Org. Cemal Gürsel milliyetçilik konusunda şunları söylemişti: “Türk devletinin bariz vasfı milliyetçiliktir. Kimden korkarak bu umde anayasadan çıkarılır? Biz Türk ocaklarında bu ruhla yetiştik. Ordu ocağında bu ruhla yetiştik. İstiklal harbini bu ruhla kazandık. Buradan milliyetçilik umdesi çıktığı gün, Türkiye’de milli birlik diye birşey kalmaz” (112). Cemal Gürsel’in bu sözleri sanırım askerlerin konu ile ilgili düşüncelerini sergiler nitelikte idi.

Hazırlanan tasarının 2. maddesi “milliyetçilik” şeklinde değiştirilerek, MBK tarafından Temsilciler Meclisi’ne gönderilmişti. Buna göre madde, “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, milliyetçi demokratik, lakik ve sosyal bir hukuk devletidir” şeklini almıştı.

(109) MBK Genel Kurul Toplantısı, c.6, s. 23.

(110) Haydar Tunçkanat, Mucip Ataklı gibi MBK üyeleri milliyetçilik konusunda Temsilciler Meclisi çoğunluğu ile aynı fikirdeyken tartışmalar esnasında, milliyetçilik tanımı üzerinde tam anlaşılamadığı ve birçok üyenin aklının karışmış olduğu gözlenmekteydi. A.g.e. s. 8, 13.

(111) A.g.e. s. 13.

(112) Toplu, A.g.e. s. 297.

Temsilciler Meclisi, 2. maddeye ilişkin olarak hazırladığı Anayasa Komisyonu Raporunda, “milli devlet” tabirinin Atatürk devriminden anlaşıldığı anlamdaki milliyetçilik kavramına, milliyetçi devlet teriminden daha uygun düştüğünü belirtmekteydi. Tasarının 54. maddesinde “Türk devletine vatandaşlık bağları ile bağlı olan herkesin Türk olması” hükmü ile anlamı belirtilen Atatürk milliyetçiliğinin özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında, artık milliyetçilik kelimesi ile ve özellikle milliyetçi devlet tabiri ile ifade edilmediği, milliyetçilik kavramının totaliter eğilimlere müsait olmasına karşın “milli devlet” teriminin bu tür sakıncaları içermediği söylenmekteydi.

Komisyonun bu tavrı karşısında, üyelerden bazıları komisyonun bir fobi içinde olduğunu, milliyetçiliğin Türk tarihi içerisinde belli bir süreçte oluştuğunu ve Türk devletinin karakterini oluşturacak, o gün için gericilik, halifecilik gibi cereyanlara karşı tek dayanak olduğunu söylemişlerdi (113).

Komisyon adına Muammer Aksoy, bu görüşmelerde adeta mevcut olmayan bir sorunun yaratıldığını, kullanılan kelimenin amaca uygun olması gerektiğini, milliyetçiliği reddeden hiçkimsenin bulunmadığını ve yanlış anlaşımaların zorla yapıldığını belirterek (114), milliyetçiliğin bir Alman Ansiklopedisindeki (Der Grosse Brockhaus) tanımının “millet fikrinin ve milli şuurunun mübalağalı ve müsamahasız, tolerans tanımayan bir tezahürüdür” şeklinde geçtiğini, Türk devriminin kastettiği milliyetçiliğin “müspet, ölçülü ve barışçı bir milliyetçilik” olmasına rağmen, bu terimin “menfî ve mütecaviz” anlamlara dahi geldiğini, söyledikten sonra, CHP’nin programında bulunan milliyetçilik anlayışının

(113) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 4, s. 441.

(114) Muş Temsilcisi Abdülhadi Toplu, Aksoy’un bu tepsiti için eserinde “Daha başlangıçta mülkiyete, mirasa kamulaştırmaya, laiklik anlayışına dair komisyon üyelerinin tutumu toplu halde incelenince bu endişe, kuşku ve itimatsızlık yaratılmış, bu itimatsızlığın panzehiri olarak, milliyetçilik üzerinde durulmuştu. Kaldı ki, örfi idare mahkemesinde görülen davalarda bu şüphelerin ne kadar olduğu anlaşılmıştır” diyerek, komisyondaki çelişkili tutuma dikkat çekiyordu. Toplu, A.g.e. s. 329.

tercih edildiğini açıklamaktaydı (115). Bu tanımın Türk milliyetçiliğinin aşırı anlamlara çekilmesini önleyen bir izah olduğunu, bu yüzden de “bu mülayim, ölçülü ve ırkçı olmayan bu barışçı milliyetçiliği, bunca acı tecrübeden sonra, ancak bu anlama gelen bir tabir kullanmak suretiyle, amacı daha iyi ifade etmeyi, yani milli devlet tabirinin kabul edildiğini söylemişti (116).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Anayasa Komisyonu üyelerinin büyük bir kısmı CHP’li idi Komisyon başkanı Enver Ziya Karal, görüşmelere başlarken, tasarının şu veya bu partinin bir programı olmadığını, özenle belirtmesine rağmen, üyeler konuşmaları sırasında CHP’ye iktidar partisiymiş gibi atıf yapmaktan ve programlarının bir kısmını Anayasa dahil etmekten çekinmeksizin söz ediyorlardı. Bu tutum ise bağımsızların ve CKMP’lilerin üzerinde olumsuz tepkilere neden oluyordu. Örneğin Tarık Zafer Tunaya’nın “Atatürk olsaydı milliyetçilik terimini çıkarırdı” demesi, meclisten çok büyük tepkiler almış, tartışmalara yol açmıştı. Bundan sonra CKMP’li Ahmet Oğuz, “Biz milliyetçiliği Anayasanın içine serpiştirdik diyorsunuz, niçin milliyetçilik kelimesini kullanmamakta ısrar ediyorsunuz” diyerek tepki göstermişti.

İtirazlar arasında verilen yeterli önergeleriyle milliyetçilik maddesi oylanmış, madde 84 kabul, 108 red ve 12 çekimser oyla Karma Komisyona iade edilmişti.

Karma Komisyonda, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu sözcüleri ile, bu komisyonda, hatta bu maddenin görüşülmesinin birçok safhalarında Avrupa’da olduğu için bulunamayan Prof. Turhan Feyzioğlu da bulunmaktaydı (117).

(115) CHP’nin programında milliyetçilik: “Parti, milletin hususi karakterini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar. Parti, insanlık cemiyetini müstakil ve eşit milletlerden mürekkep bir büyük aile ve Türk milletini bu ailenin esaslı birliği olarak tanır. Parti, milliyetçiliği, Türk milleti içinde en yüksek bir insan seviyesine varmanın kök şartı ve vasıtası bilir. Parti, milletler arası münasebetlerde, Türk milliyetçiliğini, hiçbir millet için zarar düşünmeyen, her milletin insanlığa değerli hasletlerini takdir ve teşvik eden bir iyilik unsuru olarak kullanır” şeklinde tarif edilmekteydi. Bkz. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c.4, s. 445.

(116) A.g.e. s. 445.

(117) Anayasa Karma Komisyonu üyeleri, Başkan Lütfi Akadlı, Üyeler Muammer Aksoy, Nurettin Ardiçoğlu, Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Osman Köksal, Sami Küçük,

Karma Komisyon bu madde üzerindeki görüş ayrılığının gerçek bir görüş ve kanaat ayrılığından değil, daha ziyade belli terimlere farklı anlamlar verilebileceğinin düşünülmesinden kaynaklandığını, başlangıçtan beri Türk milliyetçiliğinden ilham olarak, müşterek bir anlayışın hem Anayasa Komisyonu, hem Temsilciler Meclisi'ne ve hem de MBK'ne hakim olduğunun bir defa daha tespit edildiğini belirterek, devletin niteliklerini gösteren ve daha ziyade hukuki nitelikleri belirten 2. maddenin metnine çıplak şeklinde "milliyetçi devlet" deyimini koymanın, milliyetçilik maddesini kötü ve yanlış tefsirlere yol açacak olanları önlemeyi faydalı gördüklerini ve milliyetçilik ilkesinin anlamı ve sınırları açıkça belirtilmek şartıyla, başlangıç kısmında yer almasını tercih ettiklerini belirtmişlerdi. Ayrıca başlangıç'ın metne dahil olup olmaması konusunda ileride çıkabilecek görüş ayrılıklarına yer vermemek amacıyla da 156. maddeye başlangıcın Anayasa metnine dahil olduğuna dair bir fıkra eklenmişti.

Siyasi ve toplumsal olarak "milliyetçilik" terimiyle ifade edilen fikrin, hukuki açıdan "milli devlet" terimiyle ifadesinde isabetsizlik olmadığı ve devletin hukuki vasıfları arasında "millilik" vasfının da belirtilmesinin yerinde olacağı kararlaştırılmıştı. Buna göre maddenin aldığı şekil, "Türkiye Cumhuriyeti insan haklarına ve "başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir" olarak ifadesini bulmuştur (118).

Başlangıç kısmı ise, şöyle kaleme alınmıştı. "Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan, Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışları ile, meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 devrimini yapan Türk milleti;

Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesinin, milli

Sezai Okan, Mehmet Özgüneş, Emin Paksüt, Bahri Savcı ve Ahmet Yıldız'dan oluşmaktaydı. **Kurucu Meclis Tutanak Dergisi**, c. 2. Ankara, 1961, S. Sayısı: 35, 5. ek, s.4.

(118) **Kurucu Meclis Tutanak Dergisi**, c.2, s. 5.

mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk devrimlerine bağlılığın, tam şuuruna sahip olarak,

İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını, gerçekleştirmeyi ve teminat altına mümkün kılarak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temeller ile kurmak için.

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu anayasayı kabul ve ilan ve onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder” (119).

Tasarının 2. maddesindeki milli kelimesi, Türk milliyetçiliğın karşılığıydı ama hukuki bir terim olarak kullanılmıştı. Başlangıçtaki milliyetçilik ise, anayasa metnine dahil ve devlet nitelikleri arasındaydı. MBK’nin ısrarlı tutumu sonucunda milliyetçilik anayasanın başlangıç kısmına girebilmişti. Böylece 2. madde anayasa komisyonundan ziyade, Temsilciler Meclisi’nin fikrini ifade ederek çıkmıştı (120).

1961 Anayasasında milliyetçilik ilkesinin de yer aldığı 2. maddedeki ilkelerin bir kısmı 1924 Anayasasının tekrarı niteliğındeydi. Cumhuriyet ve laiklik ilkeleri de bunların arasındaydı. Milliyetçiliğın yerine milli devlet ilkesinin girmesinin bir nedeni de özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesinde milliyetçilik kavramının ırkçı ve saldırgan akımlarda da kullanılmış olması, örneğın İtalya ve Almanya’da kurulan Faşist ve Nasyonal Sosyalist rejimlerin kendilerini milliyetçi olarak adlandırmalarıydı (121). Örneğın maddenin

(119) Kili-Gözübüyük, A.g.e. s. 171-172

(120) MBK Başkanı Org. Cemal Gürsel, “Bu memlekette temiz bir idare yer aldığı takdirde bir tehlike yoktur. Evvela milletimizi Türk Milleti haline getirelim. Ben asla kelimenin anayasadan kalkmasına taraftar değilim. Türkiye Türk olmalıdır. Bugün bunu biz kaldırırsak, 50 sene sonra Türkiye’de Türküm diyecek kimse kalmayacaktır.” diyerek bu konudaki endişesini dile getiriyordu. **MBK Genel Kurul Toplantısı**, c. 6, s. 18.

(121) 19. madde: “Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kamu düzenine, veya genel ahlaka aykırı olmayan ibadetler, dini ayin ve törenler serbesttir. Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Din eğitim ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır. Kimse siyasi ve şahsi çıkar veya nüfuz sağlama maksadıyla her ne suretle olursa olsun, dini ve din duygularını veyahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna

MBK’nde görüşüldüğü sırada Mucip Ataklı “2. maddeye milliyetçilik girdikten sonra, sosyal kelimesinin kalması hatadır. Bu kelime ile bu anayasaya nasyonal sosyalizm girmiş oluyor” diyerek bu yöndeki endişesini dile getirmişti.

1961 Anayasasının en önemli konularından biri olarak yerini alan milliyetçilik konusu, MBK’nin yaptığı ihtilalle kalıcı bir iz bırakmak isteğinin tezahürü olmuş, fakat milliyetçilik başlangıç kısmına konarak totaliter eğilimlerin önü alınmaya çalışılmıştı. Atatürkçülüğe dayanarak yapılan ihtilalin bir sonucu olarak, Atatürk milliyetçiliği esas alınmış, karşıt görüşlere göre ise Anayasada milliyetçiliğin yer almamasıyla sosyalizm’in önü açılmıştı. Milliyetçilik meselesi burada bitmemiş, Anayasa’nın halkoyuna sunulmasından sonra evet oylarının oranının düşük olmasına bir neden de “milliyetçilik”in maddeye girmemesi gösterilmişti. Sanırız anayasaya verilen evet oylarının düşük olmasının nedenleri daha ziyade siyasi idi ve milliyetçilik ilkesinin rolü buna göre çok daha azdı.

Şimdi 1961 Anayasasında tartışmalara yol açan bir diğer madde olan, din ve vicdan hürriyetini açıklayan 19. maddeyi incelemeye çalışalım.

b. Din ve Vicdan Hürriyeti Tartışmaları

Laiklik konusunda yapılan tartışmaları daha iyi değerlendirebilmek için Türkiye’de laiklik konusunun gelişimine kısaca göz atalım.

Türkiye’de laikliğin izleri ilk kez belirgin bir biçimde, Osmanlı Devleti’nin son asrında 1820’lerden itibaren Osmanlı sultanları tarafından uygulamaya konan ve idare, askerlik ve eğitim sahalarında kısmi bir ıslahat yapmayı amaçlayan Tanzimat reformlarında görülmüştür. Bu reformlar belli bir ölçüde Avrupa metotlarının, teknolojisinin idare şekillerinin ve bazı batı kültür etkilerinin kabulünü öngörmekte, böylece de ulemanın siyasi nüfuzunu azaltmayı ve geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle İslam şeriatı normlarından bazı bakımlardan ayrılmayı gerektirmekteydi. Fakat yine de Tanzimat’ı kapsamlı bir laikleşme programı olarak kabul etmek güçtür. Bazılarınca Tanzimat’ın doruk noktası olarak kabul edilen 1876 Anayasası, İslam’ın devletin dini ve şeriatın da hukukun temeli olduğu ilkesini vurgulamaya devam etmekteydi. Öte yanda ise ülkede Batı bilimini geliştirmek için kurulan yeni okullar, müfredatının büyük bir bölümünü dini konulara ayırmaktaydı. Devlet ulemayı desteklemeye, Osmanlı hanedanı da meşruluğunu, büyük

göre cezalandırılır. Dernekler yetkili mahkemelerce ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesi’nce devamlı kapatılır” şeklinde idi. Bu konuda bkz: T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 3, s. 191.

ölçüde hilafet kurumundan almaya devam etmekteydi. Tarihi perspektif içinde Osmanlı Tanzimat'ını "laiklik" olarak yorumlamak, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1924'ten sonra uygulamaya konan laiklik reformunun önemine gölge düşürür (122).

Laiklik, Türk tarihinde ciddi bir hareket olarak II. Abdülhamid (1876-1909) döneminden daha geriye götürülemez. Bu dönemde din aleyhtarı aydınların küçük bir nüvesi, Jön Türk hareketi olarak bilinen siyasi bir muhalefet oluşturmak üzere, içinde dini unsurların da bulunduğu diğer gruplara güç birliği yapmışlardı (123). İttihat ve Terakki Cemiyeti ismindeki siyasi bir örgüt tarafından yönlendirilen bu ihtilalci hareket, 1908'de Jön Türk ihtilalini gerçekleştirmeyi başararak, Abdülhamid'i 1876 Anayasa'sını tekrar tesis etmeye zorlamışlardı. Bundan sonra İttihat ve Terakki Fıkrası, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilip 1919'da çökmesine kadar Türk ve Osmanlı hayatına hakim olan siyasi bir güç olarak kalmıştı. İttihat ve Terakki Fırkası resmîyetle laiklik taraftarı bir kuruluş değildi. Fırka kuruluşundan beri Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu Avrupa hayatının her yönüyle benimsemesinde gören ve İslam'ı ve mevcut dini kültürü bu kurtuluşun esas engelleri olarak kabul eden çarpıcı ve laiklik taraftarı bir kanadı da içinde bulundurmaktaydı (124). Fırka aynı zamanda, fikirleri sadece "islami" değil, fakat yeni bir anlamda "İslamcı" olan belirgin bir dini kanada da sahipti. Fırka, himayesini ve müsamahasını Garpcı ve dini cereyanlara eşit bir şekilde göstermekte, bu ikisiyle ilişkisi pek açık olmayan ve zayıf bir şekilde tanımlanan Türk milliyetçiliği cereyanı da, fırkanın bu imtiyazlarından nasibini olmaktadır (125).

Laik düşünce akımı, siyasi hakimiyeti ele geçirme fırsatını ancak İstiklal Savaşı'ndan sonra, yeni kurulan Cumhuriyet'le kazanmıştı. Mustafa Kemal, Halk Fırkası idaresine dayalı otoriter bir rejim kurmuş ve 1924'ten sonra laiklik programını yürürlüğe koymuştu. Dinin devlet üzerindeki etkisi azaltılarak, onun toplumsal bir rol oynaması büyük ölçüde

(122) Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, Ankara, 1995, s.26.

(123) Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihad ve Terakki*, İstanbul, 1987, s. 79-81.

(124) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul, 1983.

(125) Akşin, *a.g.e.*, s. 247-250.

engellenmişti. İslam hukukuna göre karar veren dini mahkemelerin faaliyetlerine son verilmiş, çok düşük ölçüde Diyanet İşleri Başkanlığı'na tahsis edilen bütçe hariç, dini kurumlara yapılan devlet yardımı kesilmişti. Din eğitimi azaltılmış, tarikatlar yasaklanmış ve feshedilen dini kurumların bütün mallarına el konmuştu. Avrupa'dan getirilen laiklik halka, devleti yöneten elit tabakası tarafından benimsetilmek istenmişti.

Öte yandan 1920'lerden beri uygulanan katı laiklik politikasından sonra, dini kesime ilk önemli tavizleri bahşeden, CHP ve DP'nin "halkçılığı" olmuştu. DP resmen laik bir parti olmakla birlikte kuruluşundan beri CHP'ne nispetle İslam'a karşı daha yumuşak bir tavır sergilemişti. Uzun yıllar tek partinin siyasi iktidarı altında bulunan toplum, demokratik hayatı yaşamaya başladığı günden itibaren laik devlet yapısına karşı sesini yükseltmeye başlamıştı. İki siyasi parti oy kazanmak endişesiyle, 1923'ten itibaren ilk kez bu dönemde İslamcı fikirlerin siyasi hayatta rol oynamasına ve dış politika konusu yapılmasına göz yummak zorunda kalmışlardı. Bu devre içinde tamamen laikleşmiş yapıyı eleştiren sesler hiyerarşik sırayla partilerin üst düzey yönetimlerinden de destek almaya başlamışlardı. Siyasi çekişmeler iki parti arasında en çok dini muhtevada ağırlık kazanınca, toplumda bastırılmış durumda olan eski gelenekler ve İslamcı cereyanlar canlanmaya başlamıştı (126).

DP, ilk dönemlerinde kendisini dini tabana yaklaştıracak bir politika izlemişti: Arapça ezana tekrar izin verilmesi, devlet radyosunda Kur'an okutulması, din derslerinin ilkokul müfredat programına dahil edilmesi, İmam-Hatip okullarının yeniden açılması, sayıları hızla artan Kur'an kurslarına gösterilen müsamaha bunlardan bazıları idi. Fakat bununla beraber, Menderes ve diğer DP yöneticilerinin, Cumhuriyet'in laik temellerini doğrudan tehdit edebilecek hiçbir harekete müsamaha etmeyeceği, 1951 yılında Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılması ve Ticânî tarikatının mahkum edilmesi ile anlaşılmıştı. 1953 yılından itibaren Menderes DP içinde İslamcı ya da İslamcı sempatizanlarına karşı daha sıkı bir disiplin uygulamak için gerekli tedbirleri almış, 1954 seçimleri arifesinde DP'nin mevcut birçok milletvekili aday listesinden çıkarılmıştı. DP'nin amacı, İslamcı

(126) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Şerif Mardin: *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul 1999, s.70-71; Ergun Özbudun, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Ankara, 1983, s.43; Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967, s.96.

grupları belli sınırlar içinde tutmak ve belki de bu yolla DP'ni Türkiye'de İslami kesimin tek siyasi temsilcisi kılmaktı (127). 1955 sonrasında DP'nin, seçmeni maddi refahla tatmin etme kabiliyeti gittikçe azalırken, Menderes bu boşluğu telafi etmek için dini duyguları okşama yolunu tutmuştu. Ekim 1956'da halkı muhafazakar olan Konya şehrinde halka hitap ederken, ortaokullara din dersi konulması gerektiğini savunmuş ve daha sonra bu teklif kanunlaşmıştı. Bunun yanında Menderes kutsal yerleri ziyaret etmiş, dini mevlid toplantılarına katılmış, Risale-i Nur'un Latin harfleriyle yayımlanmasına izin vermişti. 1950-1960 döneminde DP, Anayasadaki laiklik çerçevesinde dine taviz veren bir programla ortaya çıkmış, bu dönemde din ve laiklik ilişkisi CHP ile DP arasındaki tartışmaların en önemli odaklarından biri olmuştu. CHP ise laikliğin din ve vicdan hürriyeti anlamındaki yorumunu benimsemiş, DP'nin dine yaptığı tavizleri, Atatürk ilkelerine ihanet gerekçesiyle eleştirmişti. DP'nin tutumu, seçim başarılarıyla ödüllendirilmişti. Bu şartlarda gelinen 1961 Anayasası hazırlık çalışmalarında laiklik konusunun işlendiği 19. madde, üzerinde çok tartışmaların yapıldığı diğer bir madde idi (128).

Madde üzerindeki görüşlerden bir kısmı, devletin din işlerine müdahale etmemesi doğrultusunda idi. Daha çok CKMP'lilerin savunduğu bu görüş, devletin aynı zamanda, toplumun bünyesine göre, halkın çoğunluğunun ihtiyacını karşılayabilecek dini teşkilatlar kurması gerektiği, bu haklar korunmadığı sürece siyasete malzeme olabileceği, Türkiye'nin laikliği benimsemiş % 99'u müslüman olan bir ülke olduğu ve dini eğitim ve öğretimin devlet tarafından yapılması gerektiği şeklindeydi (129). Ayrıca alevilerin haklarının da bu

(127) Sitembölükbaşı, s. 30

(128) Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olarak laiklik, Anayasanın 2. maddesinde tartışma konusu yapılmamış, ancak 19. maddede ısrarla laiklik ilkesinin tanımı üzerinde durulmuştu. Bu laikliğin prensip olarak kabul edildiğini, ancak 19. maddede tanım getirilerek sınırlandırılmasının doğabilecek sonuçlara karşı önlem olmak olduğunu gösteriyordu.

(129) İstanbul Üniversitesi Anayasa tasarısında Bahri Savcı, Lütfi Duran ve İlhan Arsel dışında bütün üyeler, dini eğitim ve öğretimin devlet tarafından yapılmasını savunmuşlardı. Bu konuda bkz: **SBF İdari İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı**, s. 25.

madde ile teminat altına alınması gerektiği belirtilmişti (130). Öte yandan azınlık temsilcileri de, Türkiye'deki çeşitli etnik grupların dini ayinlerini kendi mabetlerinde yapabilmelerinin sağlanmasını isterken, bazı üyeler de azınlıklara tanınan hakların ülkenin kendi vatandaşlarına tanınmadığını ifade etmişlerdir (131).

Laiklik kavramı hakkında üyeler arasında ciddi ayrılık bulunmaktaydı. CKMP'li Ahmet Oğuz 2. maddedeki "laik devlet" anlayışı ile 19. maddenin çelişkili olduğunu söyleyerek "ya kendimize has bir kavram olarak yarı laik devlet gibi bir kavram kullanalım ya da 19. maddeyi çıkaralım" demişti (132). CKMP'li üye DP dönemindeki laiklik anlayışını andıran sözleriyle, CHP'li olmayan üyelerin zihniyetine ışık tutmaktaydı. CKMP'lileri rahatsız eden diğer bir konu da konuşma sürelerine getirilen kısıtlamalardı (133).

Buna karşın anayasanın halkoyunca kabul edileceği, laikliğin devlet dininin veya dinlerinin mevcut olmaması anlamına geldiği, siyasi teşkilat içinde hiçbir dini otoritenin mevcut olmamasının kastedildiği, ayrıca din ve devlet otoritelerinin ayrılmasıyla kalınmayıp, din hürriyetleri saklı kalmak şartıyla, herhangi bir yönde bireyin yaşam tarzının kontrol altına alınmayacağı ve 19. maddenin laiklik konusunda çok ileri bir görüş getirdiği ifade edilmişti. Din bir kamu hizmeti olmayacak ancak, Diyanet İşleri Başkanlığı, siyasi organ içinde bir makam olarak değil de, toplumun dini vasfındaki bazı işlerini, dağınıklıktan ve düzensizlikten kurtarmak için, bu işleri merkeze bağlayarak, kanalize

(130) Arslan Bora adlı Temsilciler Meclisi üyesi, alevi ayinlerinin Türk inkılaplarına aykırı bir durum yaratmadığını, 8-10 milyonluk alevi zümresi adına orada bulunduğunu ifade ederek, dini uygulamaların sadece sunni müslümanlara yönelik olarak değil, diğer mezhep üyelerini de kapsamı gerektiğini söylemişti. T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, s. 101.

(131) A.g.e. s. 99.

(132) A.g.e. s. 102.

(133) CKMP'liler madde üzerindeki konuşmanın 5 dakikayla sınırlandırılmasının yanlış olduğunu, Türkiye'de karanlık içinde bulunan laiklik kavramının netleşemeyeceğini söylemeleri üzerine CHP'liler tepki göstermişler, ancak diğer taraftan da, Ahmet Oğuz'un "ömrüm boyunca konuşacağım, çünkü ben yaradanıma inanan insanım" demesi üzerin de alkışlar kopmuştu. Partilerin maddeler üzerindeki yaklaşım tarzları bu şekilde sergilenirken, özellikle iyi hatiplerin etkili sözleri meclis üzerinde büyük etki uyandırmaktaydı. Bkz. A.g.e. s. 111.

etmekle görevli olacaktı. Bu bir kamu hizmetinin değil, bir düzenin temini idi. Ancak bu görüşe itiraz edilerek maddenin Diyanet'ten söz edip teşkilatlanmasından söz etmemenin yanlış olduğu, bunun içinde İstanbul Üniversitesi tasarısındaki Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun hazırladığı "Devlet Anayasaya uygun olmak şartıyla gereken teşkilatı kurar" şeklinde değiştirilmesi istenmişti (134).

Komisyon Başkanı Enver Ziya Karal ise, dini teşkilat kurulmasına karşı olduklarını, Türkiye'de ruhban sınıfı olmadığını, dini görevleri yapanların memur olarak çalıştıklarını belirtmiş, diğer sözcülerden Muammer Aksoy ise, CKMP'li'leri kastederek, maddeye içinde bulunmayan anlamların yüklenmesinin ve maksatlar karıştırmanın yanlış olduğunu belirtmişti. Komisyona göre, devletin dini olmaz, ferdin dini olurdu. Laiklik dinsizlik değildi. Ferdin vicdanından ileri giderek toplum hayatının bir parçası haline gelen faaliyetlerin kontrol edilmesi şarttı. Din eğitimi de vicdan hürriyetinin bir parçası olarak, isteyen aile çocuğuna din dersi aldırırken, istemeyen aldırmayacaktı. Kimse kimseyi daha az dindar, daha az milliyetçi ve daha az vatanperver görmemeliydi (135).

Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin olarak, ceza konusuna bir açıklık getirilmesi de istenmiş, dini istismar sayılabilecek nitelikteki sözlerin sınırlarının tespitinin konmasına da değinilmişti. Aksi takdirde, iyi niyetle söylenen bir sözün de kötü niyetlilerce dini istismar diye sayılabileceği ve siyasi partilerin ifadelerinde tedirginlik oluşacağı belirtilmişti. Ayrıca komünizmin kalelerinden birinin devletçilik diğerinin ise dinsizlik olduğu, vicdan hürriyetinin mutlaka teminat altına alınması gerektiği de ısrarla savunulmuş, bu konuda CKMP'li Kadircan Kafı, "19. madde eski bir alışkanlığın etkisiyle, tek taraflı olarak hazırlanmış, % 99.5'i müslüman olan halkın vicdan hürriyeti garanti altına alınamamıştır" demişti (136).

Din ve vicdan hürriyeti konusu DP döneminde en çok eleştirilen konulardan biri olmuş ve bu nedenle madde üzerinde çok fazla durulmuştu. Aslında DP ile CHP arasında

(134) A.g.e. s. 120.

(135) Komisyon Başkanı Enver Ziya Karal bu konuda, "Ben şahsen bu anlayışın, mensup olduğum siyasi teşekküle olduğu kadar, CHP dışındaki siyasi teşekkülleri idare edenlere de hakim olduğuna inanıyorum" diyerek objektif olduğunu söylemekteydi. A.g.e. s. 134.

(136) Bkz. A.g.e. s. 132.

laiklik anlayışı üzerinde temelde bir fark bulunmamaktaydı, ancak bahsettiğimiz dini uygulamalar sonucu DP'nin tutumu muhalefet partisi CHP tarafından "laiklik" prensibinin çiğnenmesi olarak tanımlanmış ve ihtilal öncesi kızıyan iktidar-muhalefet mücadelesinde dini istismar konusu koz olarak kullanılmıştı. Dolayısıyla CHP çoğunluğunun açıkça gözlemlendiği Temsilciler Meclisinde de bu konu çokça tartışılmış ve CKMP temsilcilerinin görüşleri, DP'nin devamı gibi nitelendirilerek üyeler zaman zaman itham edilmişlerdi. Burada bağımsız üyelerden Alp Kuran "Görüşme öyle bir başladı ki, bir partiye mensup kişiler adeta işbirliği yaparak muayyen bir hedefe tenkitlerini yönelttiler" diyerek CKMP'lilerin madde üzerinde kasıtlı olarak değişiklik yapmak istediklerini söylemişti (137). Öte yandan bir diğer CKMP'li üye Saadettin Tokbey, madde hakkında "İnançlarına sadık ve amel ihtiyacını duyan insanların haklarını böyle tahlil ettikten sonra, maddenin bu haklardan uzak olduğunu söylemek zorundayız. Verilmeyen haklar daima siyaset mevzuu olurlar. Zira, medeni insanlar ilhakı hak etmez. Hakkını ya siyaset meydanında veya meclis kürsüsünden ister. Madde o kadar kötü tanzim edilmiştir ki, hak diye bağırانlar ceza görecek" diyerek 19. maddenin CKMP'lilere göre olmadığını ifade etmişti (138).

19. maddenin değiştirilmesi konusunda 15 kadar önerge verilmiş, bunlardan sadece Sahir Kurutluoğlu'nun maddenin 4. fıkrasına ilişkin olarak verdiği önerge ile küçük bir değişiklik yapılarak madde kabul edilmişti. MBK'ne gönderilen maddenin 2. fıkrası MBK tarafından çıkarılmışsa da Temsilciler Meclisi tarafından yeniden eklenmişti. Böylece madde ilk şekline yakın olarak kabul edilmişti (139).

Maddenin pek bir değişiklik görmeden kabulünün nedeni, bu konunun daha önce belirlenen bir prensip olarak görülmesiydi. Komisyon sözcüleri Muammer Aksoy, Turhan Feyzioğlu veya başkan Enver Ziya Karal, konuşmalarında genellikle ülkenin tarihi gerçeklerinden söz ederek bunlar yüzünden ülkenin başına neler geldiğinden bahseden etkili konuşmalar yapmışlardı. Üyelere tesir eden bu sözlere rağmen, din ve vicdan

(137) Bkz. A.g.e. s. 151

(138) Bkz. A.g.e. s. 183

(139) Maddenin 2. fıkrası "Kamu düzenine veya genel ahlaka uygun olmayan ibadetler, dini ayin ve törenler serbesttir" şeklinde idi. Bkz. **MBK Genel Kurul Toplantısı**, c. 6. s. 17.

hürriyeti konusunda görüşler belirtilmişti. Madde bu konudaki endişelerin de bir belirtisi olarak oldukça uzun tutulmuş, bir daha suistimal edilmemesi düşüncesinden hareketle, tüm unsurlara yer verilmişti.

DP döneminde iktidar ile muhalefet arasında yaşanan en önemli sorunlardan biri olan laiklik ilkesi, 1961 Anayasası'nda daha sağlam güvencelere bağlanmıştı. 19 madde ile din istismarının yasaklanması, bu yasağa aykırı hareket eden dernek ve partilerin kapatılması, din eğitim ve öğretiminin kişinin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlı kılınması hep bu amaca yönelik sınırlamalardı. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer alması da Türk Devrimi'nin özelliklerine uygun bir laikliğin, yani dini; toplum işlerinden kişisel vicdanlara itebilme işinin daha emin yollardan gerçekleşmesine yönelik önlemlerden biriydi.

c. Mülkiyet Hakkı Konusundaki Tartışmalar

Anayasa'nın hazırlanışı sırasında tartışılan maddelerden birisi de, mülkiyet hakkından söz eden 96. madde idi (140). Maddenin içeriğinde miras hakkını olmamasının eleştirilmesi üzerine komisyon maddeyi geri alarak düzeltmelerini yapmış ve madde "Herkes mülkiyet ve miras hakkına sahiptir. Mülkiyet hakkının kullanılması, kamu yararına aykırı olamaz. Mülkiyet hakkının sınırları kanun ile düzenlenir" şeklinde görüşmelere sunulmuştu.

Meclis üyelerinin bir kısmı bu maddenin, ferdi haklar kısmına nakledilmesi gerektiğini, bunun İ.Ü. Anayasa Projesinde de bu şekilde yer aldığını belirtmişlerdi. Buna karşılık olarak Hıfzı Veldet Velidedeoğlu mülkiyet hakkının, mesken masuniyeti ve fikir hürriyeti gibi ferdi bir hak olmaktan çıktığını ve sosyal bir karakter taşıdığını ifade ederek, topraklandırma, kamulaştırma vb. konuların tamamen sosyal bir karakter taşıdığını ifade etmişti. Velidedeoğlu'nun ardından söz alan CHP Temsilcisi Emin Soysal, maddede miras hakkının dahi olduğunu, fakat bazı üyelerin farklı anlamlar çıkarmasından dolayı bu

(140) Mülkiyet kanununu açıklayan 36. Madde "Herkes mülk edinme hakkına sahiptir. Mülkiyet hakkının kazanılması, kullanılması ve sınırları kanunla düzenlenir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz." şeklindeydi. T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 3, 45. Birleşim, 14.4.1961, s. 255

konunun maddenin metninde açıkça kaydedildiğini belirtmişti. Komisyonun isteği üzerine, bu konuyla ilgili beş madde komisyona iade edilmişti (141).

Mülkiyet hakkına ilişkin maddeler Temsilciler Meclisine geri geldiğinde üzerlerinde önemli bir değişiklik yapılmadığı anlaşılmış, birçok maddede olduğu gibi yine komisyonun isteği olmuştu. Üzerinde en çok tartışılan maddelerin aralarındaki ilişki dikkat çekici idi. Devletin ideolojik yapısının ifade edildiği Milliyetçiliği içeren 2.madde ile tartışma konusu olan diğer maddeler arasında bağlantı kurulmakta ve daha önce vurgulanan devletin "sosyal"liği çerçevesinde mülkiyet hakkı, kamulaştırma, ve devletleştirme konularının sınırları Anayasa içerisinde çizilmeye çalışılmaktaydı. Komisyon, madde üzerindeki ısrarının doğabilecek suistimalleri önlemek amacıyla olduğunu söylemekle birlikte, diğer maddeler üzerinde üyeler tarafından dile getirilen aynı endişe, Anayasa'da bu tür suistimalleri engelleyecek maddelerin bulunduğu gerekçesiyle dikkate alınmamaktaydı. Bu tutum, anayasa komisyonunun maddeler üzerinde çifte standart uyguladığını göstermekte idi. Komisyonun tavrı bundan sonra görüşülen maddelerde de değişmemişti.

Mülkiyet hakkını içeren 36. madde küçük bir ifade değişikliği ile "Herkes Mülkiyet ve Miras Hakkına sahiptir. Bu haklar ancak kamu yararı amacı ile, sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz" şeklinde kabul edilmişti (142).

Bundan sonra topraksız olan çiftçinin toprak sahibi olmasını sağlayacak olan 37. Madde görüşülerek, komisyon tarafından maddenin Kurucu Meclisin görüşlerine uygun olarak değiştirildiği belirtilmişti. Maddenin ilk şeklinde sosyal adaletin gerçekleştirilmesi amacıyla bahsedilmekteydi. Bu ise maddenin Anayasaya sosyalist bir anlayış kattığı eleştirilerine neden olmuştu. Buna karşın Sanayi Odaları Temsilcilerinden Fethi Çelikbaş geniş kitlelerin mülk sahibi yapılması ve orta sınıfın geliştirilmesi gerektiğini belirtmişti. 37. Maddenin son şekli "Devlet, toprağı verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeteri toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçları ile gereken tedbirleri alır. Kanun bu amaçlarla değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçların sahip olmasını

(141) A.g.e., s. 261

(142) Bu konuda Bkz. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, c.3, s. 268.

kolaylaştırır. Toprak dağılımı, ormanların küçülmesi veya diğer servetlerin azalması sonucunu doğuramaz." olarak belirlenmişti (143).

Maddeyle ilgili olarak o gün için nüfusun 18 milyonunu tarımla uğraştığı, toprak sahibi olanların çoğunun arazilerini 75 dönümün altında olduğu ve bu şartlarda sosyal adaletten bahsetmenin mümkün olmadığı ifade edilmiş, bu konuda Mimar ve Mühendisler Odası Temsilcisi Feridun Üstün "Bir taraftan toprağın verimsiz hale gelecek biçimde parçalanmasını önlemek, bir yandan da topraksız köylüyü toprak sahibi etmek maddenin ruhunu ikmal edecekti" diyerek, maddeyi tasvip ettiğini belirtmişti (144).

Görüşmelerde farklı bir görüş de Sosyalist eğilimli üyelerden Cemal Reşit Eyüboğlu'ndan gelmişti. Türkiye'de bölgelerin ayrılarak, köyleri de içine alacak şekilde genel bir planda toprak reformunu yeni araçlarla ortak kullanımı gerektirecek şekilde toprağın tanzim edilmesi ve ortak bir mülkiyet haline getirilmesine yönelik çalışmanın kanunda bulunup bulunmayacağını sormuş ve kendi eğiliminin zabıtlara geçmesini sağlamıştı. 1961 Anayasası'nda mülkiyet konusu üzerinde bu denli durulması, Kurucu Meclis üyelerindeki sol eğilimin bir ifadesi idi. Doğal olarak bu konu, muhafazakar kanadı temsil eden CKMP'lileri bir hayli rahatsız etmiş ve maddenin tartışılması bu yüzden uzamıştı. 1961 Anayasa'sının genel yapısına hakim olan sosyal ve iktisadi haklar'ın teminine yönelik bu anlayış diğer maddelerde de kendisini göstermişti. 1961 Anayasası'ndaki bu yapıyı görebilmek için 1961 Anayasası'nın genel karakterine kısaca değinmeye çalışalım.

E. 1961 Anayasası'nın Genel Karakteri

1961 Anayasa'sının 1876, 1921 ve 1924 Anayasalarından farklı olan hükümleri, "Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler" başlığı altında toplanmıştı. Bu haklar da şöyle sıralanabilir:

- Ailenin korunması.
- Çalışma ve sözleşme özgürlüğü.

(143) Bkz. A.g.e., s. 269

(144) Bkz. A.g.e., s. 272.

- Ekonomik ve sosyal hayatın ve çalışma alanlarının düzenlenmesi (grev hakkı)
- Sosyal Güvenlik hakkı.
- Öğrenim sağlanması.
- "Siyasal haklar ve ödevler" bölümü ile de siyasal yaşam düzenlenmişti:
- Vatandaşlıktan çıkarılmama hakkı.
- Seçme ve seçilme hakkı.
- Parti kurma, partiye girme ve partiden çıkma hakkı.
- Kamu hizmetlerine girme hakkı.
- Vatana hizmet etme hakkı.
- Dilekçe hakkı.

Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ancak, yasa ile olabilecekti. "Yasalar ise Anayasaya aykırı olmazlar"dı. Yasaların Anayasaya aykırılığı Anayasa Mahkemesince denetlendiğine göre, Anayasaya aykırı bir sınırlama olmayacaktı. Diğer yandan, yürütmenin yapacağı Anayasaya aykırı bir sınırlama ise Danıştay'ın denetiminden geçmeyecekti. Ayrıca yasa ile yapılabilecek sınırlamalara ilişkin olarak da, "Kanun, kamu yararı, genel ahlak, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz" denilmekteydi (145).

1961 Anayasası bir "Tepki Anayasası" niteliği taşımakla birlikte, duyulan tepkiler doğrudan doğruya 1924 Anayasasına yönelik olmaktan çok, 1950-60 arasındaki siyasal döneme karşı bir tepki niteliği taşımaktaydı. Nitekim 1961 Anayasası, kendisinden önceki Anayasayı bu dönemin siyasal olaylarının tek sorumlusu olarak görmemiş ve bu Anayasada çok partili dönem boyunca ortaya çıkan ve antidemokratik iktidarlara frenlemede yetersiz kaldığı görülen eksiklik ve boşlukları giderme amacını gütmüştür. Diğer bir deyişle, 1961 Anayasası, Cumhuriyet Anayasalarının genel gelişim çizgisini terketmemiş, aksine onu tamamlama endişesinin bir ürünü olmuştur.

(145) Bu konuda bkz: Teoman Ergül, *Anayasal Düzenimizin Geçirdiği Aşamalar*, Ankara, 1981, s. 35-37.

1961 Anayasasını en önemli özelliği egemenlik anlayışındaki değişme idi. "TBMM, milletin yegane ve hakiki mümessili olup, millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder" (146) diyen 1924 Anayasası'na karşılık, 1961 Anayasası "millet egemenliğini, anayasasının koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır" demektedir. Parlamento, artık egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkmakta, Anayasa'da sözü edilen yetkili organlardan ancak biri durumuna gelmekteydi. 1924 Anayasası parlamentonun mutlak üstünlüğünü tanıyordu. Demokratik devlet anlayışını gerçekleştirmek istediği halde, 1961 Anayasası demokrasinin sağlanmasını daha çok, parlamentonun kısıtlanmasında, egemenliğin kullanılışı bakımından kurumsal bir dengelendirmenin getirilmesinde görmekteydi (147). 1961 Anayasası, sınırsız bir meclis üstünlüğüne dayanan demokrasi anlayışı yerine, değerlendirilmiş ve sınırlandırılmış bir iktidar anlayışı üzerine kurulan bir demokratik devlet ilkesi getirmişti. Anayasa'daki uzun haklar ve özgürlükler listesi de bu sınırlandırmanın somut çizgilerini çizmiş olmaktadır.

1961 Anayasası'nın getirdiği parlamenter sistemde, yasama organı iki meclisli bir parlamento idi ve Türk tarihi bakımından sembolik bir değeri olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, diğeri de genel oyla seçilen 150 üyeden başka, Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve MBK üyeleri ile eski Cumhurbaşkanlarından oluşan tabii üyeleri kapsayan Cumhuriyet Senatosu idi. Klasik parlamenter sistemde hükümet parlamento ilişkilerini düzenleyen bütün özellikleri 1961 Anayasasında bulmak mümkündür. Ayrıca 1950-60 arası döneme tepki olarak 1961 Anayasası, Cumhurbaşkanına tarafsız ve partilerüstü bir statü kazandırmak istemişti. Yedi yıllık Cumhurbaşkanlığı süresinin parlamentodaki dönem sürelerinden kesinlikle ayrılması, seçiminde özel çoğunluk koşullarının aranması, arka arkaya iki kez seçilmenin mümkün olmaması, Cumhurbaşkanı olanın partiyle ilişkisinin kesilmesi, emeklilik Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyesi haline gelmesi hep bu amaçla konulmuş hükümlerdi (148).

1961 Anayasası, içerdiği tüm unsurları ayrıntılı kural ve kurumlarla düzenlemiş, iktidarı sınırlayacak gerekli yapıyı kurmuştu. Öte yandan hukuk devleti, başta sosyal devlet

(146) "Teşkilatı Esasiye Kanunu", 4. Madde, Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 111

(147) Sosyal-Sağlam, a.g.e, s. 30.

(148) Sosyal-Sağlam, a.g.e. s. 33.

olmak üzere Anayasa'nın diğer ilkeleriyle birlikte ele alındığında, biçimsel bir ilke olarak kalmayıp, Anayasa'nın tümü içinde bir içerik kazanmıştı. Ayrıca yargı gücünü yasama ve yürütmeden kesin bir biçimde ayırarak, güçler ayrılığını gerçekten işleyen bir sisteme bağlamıştı.

1961 Anayasası'nın yapılışı sırasında daha önce bahsettiğimiz nedenlerle önemli bir toplum kesiminin katılımının sağlanamaması, ortaya çıkan metnin benimseniş derecesini etkilemişti. Anayasa'nın kendi kusurlarından çok katılma eksikliğinden kaynaklanan benimseme noksanlığı, sonraki iktidarlarca siyasal iktidarı sınırlayıcı kurumlar ve kurallar bahane edilerek bilinçli bir biçimde kullanılmıştı.

Anayasa hazırlık çalışmaları planlandığı gibi 27 Mayıs 1961'de sona ermiş ve böylelikle Kurucu Meclis de görevini tamamlamıştı. Bundan sonra Anayasa'nın halkoyuna sunulması kalmıştı. Ancak ondan önce Kurucu Meclis'in icraatlarından biri olan 1961 Bütçe görüşmelerine kısaca göz atalım.

F.1961 Bütçe Görüşmeleri

1961 yılı bütçesi Kurucu Meclis birleşik toplantılarında görüşülecekti. Kurucu Meclis İçtüzüğüne göre Temsilciler Meclisi, Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyonlarının seçiminden sonra Bütçe Komisyonuna gizli oyla 10 üye seçilmiş, MBK'nin onayından sonra çalışmaya başlamıştı. Bütçe Komisyonu, bütçenin tümü ile Bakanlık ve katma bütçeli daire bütçelerinin tümü üzerindeki görüşmeleri yapacak üyelerin salt çoğunluğu ile toplanarak, salt çoğunlukla karar verecek ve 1961 bütçesini en geç 15 Şubat 1961 günü Kurucu Meclis İdare Kuruluna sunacak şekilde çalışmasını düzenleyecekti. Bütçenin tümü üzerinde görüşmeler bittikten sonra bu bütçeler bölüm bölüm okunup oya sunularak madde madde oylanacak ve en son tümü açık oya konacaktı (149).

Bütçe görüşmeleri 20 Şubat 1961 günü başlamış, Maliye Bakanı Kemal Kurdaş 1961 yılı bütçe kanunu tasarısını sunmuştu. Tasarıya göre 1961 mali yılı bütçelerinin katma bütçeler dahil toplam masraf tutarı 9.021.363.258 TL idi. Bu rakamın genel dengeye dahil dairelere düşen kısmı 8.663.703.067 TL idi. Bütçenin masraf kalemleri arasında önemli

(149) Bkz. Kurucu Meclis İç Tüzüğü, Ankara, 1961, s. 8-15.

miktarda borç ödemeleri bulunmaktaydı ve genel dengeden İktisadi Devlet Teşekküllerinin açıkları kapatılmak üzere 227 milyon liralık bir pay ayrılmıştı. 1961 bütçesinin masraf tutarı, 1960'a nazaran % 17 oranında 1 milyar 236 milyonluk bir artış göstermişti. Artışın 196 milyonu cari masraflarda 442 milyonu yatırım masraflarında olmuştu. 1961 yılı toplam tutarı 2 milyar 703 milyondur.

Hükümet, İktisadi Devlet Teşekkülleri ile ilgili olarak 154 sayılı kanunun 17. Maddesiyle verilen yetkiye dayanarak bu teşekküllerin toptan bir reorganizasyonunu sağlamak amacıyla yabancı uzmanların katılımıyla komisyonlar kurmuş ve bunlara bağlı alt komiteler, kurumlarda çalışmalarına başlamışlardı. Ayrıca özel sektörü teşvik, vergi sisteminde yenilik, tütün konusunda destekleme alımları, çiftçinin borçlarının taksitlendirilmesi, istimlak masraflarının düzenlenmesi vb. tedbirler de alınmıştı (150).

Bütçenin en çok eleştiri aldığı konular, komisyonun devletin kaç milyara ihtiyacı olduğunu tespit etmemesi, bütçenin geçen on yılın masraf tabloları, enflasyonist mekanizması ve eski kadroları üzerine aynı zihniyetle inşa edildiği, memur maaş zammının bütçeye yeni masraflar getirdiği, arazi vergilerinin % 17 oranında artırılmasının çiftçinin ödeme gücünü aştığı, Milli Savunma Bakanlığı dışındaki diğer bakanlıkların bütçelerinin çok az olduğu (151), zaman darlığından isabetsiz bir bütçe tahmini yapıldığı, düşük dereceli memurlara yapılan zam yetmezken yüksek dereceli memurların maaşlarının çok fazla arttığı, bazı vergilerin yükseltilerek, diğer taraftan memurlara zam olarak verilmesinin toplum psikolojisi yönünden tehlikeli olacağı, bütçenin yatırım tutarının toplamın % 31.5'ini teşkil etmesi karşısında yatırımların yüzde kaçının devam ettiğinin bildirilmediği, iç ve dış borçların eksiksiz bir tablosunun verilmediği idi (152).

Bu eleştirilere karşı Bütçe Komisyonu sözcüsü, Bütçe Komisyon Raporunun 15 günde hazırlandığını ve bazı tenkitlerin bunların gözönüne alınarak yapılması gerektiğini söyleyerek şunları söylemişti. Son on yıllık dönemde iktisadi alanda çok gerilere gidilmiş

(150) T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, c. 1 Ankara, 1961, s. 19-21.

(151) Milli Savunma Bakanlığının bütçesi 2.114.000.000 lira tutar ile devlet bütçesinin % 26.50'sine tekabül etmekteydi ve 1960 mali yılı bütçesinden verilen 1.238.172.156 liraya nazaran 875.827.844 lira daha fazla idi. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, c.1, s. 104.

(152) A.g.e, s. 26-72.

ve ihtilal sonrası ekonomik sorunlar yaşanmıştı ancak, MBK hükümeti enflasyonu son on yıldır ilk kez frenleyerek büyük bir başarı göstermişti. 1961 yılı bütçesinde, 4 Ağustos kararlarından bu yana piyasada yaşanan durgunluğu gidermek ilk hedef olacaktı ve piyasayı canlandırmak üzere Hükümetin harcamaları iki yönden piyasaya aktarılacaktı. Bunlar memur maaş zammı ve yatırımlardı. Zamlarla beraber yatırımlara ayrılan geniş tahsisattan beklenen sonuç, piyasanın hareketlenmesiydi. Piyasayı harekete geçirmek enflasyon tehlikesini doğurabilirdi ancak bu her dört ayda bir yapılacak olan rehabilitasyon ile giderilebilecekti. Vergi konusunda da ciddi eleştiriler yapılmış ve bu konuda da memleketteki otoritelerin, hükümet mensuplarının ve yabancı otoritelerin katılacağı bir komisyonda bütün vergi sisteminde değişiklik yapılacağı Maliye Bakanı tarafından ifade edilmişti (153).

1961 bütçesinin aldığı olumlu tepkiler ise; Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinde 10 bin yedek subayın Milli Eğitim'in hizmetine verilmesi, hekimliğin devletleştirilmesi kanunu, doğu bölgelerine bütçede 200 milyonluk bir pay ayrılması ve ilaç fiyatlarında yapılan indirim idi.

Bütçenin 5.963.400.000 Lirası cari giderler için: 2.700.303.067 Lira'sı yatırım giderlerine ait olmak üzere toplam 8.663.703.067 lira idi. Bunun 7.640.500.000 Lirası normal kaynaklardan ve 1.023.203.067 Lirası Amerikan yardımlarından ve diğer özel kaynaklardan temin edilmişti. (154).

1961 bütçesinin genel karakteri, Türkiye ekonomisinde enflasyonist bir gidişi önleyerek, ekonomik istikrarın gelişmesini sağlamaktı. 1961 bütçe yılı gelir tahminleri gerçeğe en yakın ihtimaller göz önüne alınarak 8 milyar 665 milyon olarak tahmin edilmiş ve devlet masrafları bu şekilde tahmin edilen gelir imkanları içinde tutulmuştu. 1961 bütçesinin ikinci özelliği; diğer taraftan da ülke ekonomisinin bazı sektörlerinde 1958'den beri izin verilen nisbi durgunluğu izale edebilmek amacıyla yatırım masraflarının o güne kadar gerçekleşen en yüksek seviyeye çıkarılmış olmasıydı. 2 milyar 700 milyon olarak tespit edilen yatırım masrafları 1961 bütçesinin % 31'ini teşkil etmekte olup, bir önceki

(153) A.g.e, s. 53.

(154) Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, c.1, s. 85-86.

yılın yatırım masraflarından % 19 yüksekti. Yatırım konusunda başlanmış işlerin bitirilmesine ön planda önem verilmişti.

1961 bütçesinde ülke ekonomisinin temellerini teşkil eden ziraat, sosyal ve milli eğitim alanlarına önceki yılların üzerinde ödenek ayrılmıştı. Ayrıca düşen hayat seviyesi karşısında ordu mensupları, memurlar ve emekliler gibi dar gelirli sınıfların maaşlarında yükselmeler sağlanmıştı. Bu oran ortalama olarak % 35 idi. Er maaşları 31 kuruştan 5 liraya çıkartılmış ve bütçeye 394 milyon olarak yansıyan tutar, bütçe masraf toplamının % 4'üne tekabül etmişti (155).

1961 bütçesinin tümü üzerindeki görüşmeler bittikten sonra hükümete bağlı birimlerin sırasıyla gelir ve gider bütçeleri tartışılmıştı. Tek tek yapılan görüşmeler esnasında, en çok tartışma Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi görüşülürken çıkmıştı.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na 1961 bütçesinde ayrılan pay 45.472.800 TL. idi. Bütçe Komisyonu Raporuna göre, bu bütçe ile yapılması planlanan işler arasında, merkez ve taşranın dini personel ihtiyacını karşılayacak kadroların oluşturulması, mevcut personelin daha eğitilmiş bir hale getirilmesi, yeni bir Teşkilat Kanunun hazırlanması, gerici faaliyetlere ilmi yayınlarla karşı konulması, Diyanet İşlerinin daha aktif bir hale getirilmesi, İmam-Hatip okulları ile İlahiyat İşlerinin daha aktif bir hale getirilmesi, İmam-Hatip okulları ile İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslam Enstitüsü Eğitiminin daha verimli hale gelmesi için Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılması, yeni bir Kuran tercümesinin hazırlanması ve Diyanet İşleri Başkanlığının din ve mezhep farkı gözetmeksizin, bütün Türkler için en yüksek dini merci haline getirilmesi bulunmaktaydı (156).

Diyanet'in bütçesinin çok tartışılması Anayasadaki laiklik ilkesi ile ilgiliydi. Meclis üyelerinden büyük bir kısmı dini istismardan ısrarla söz etmekte ve bütçeyle birlikte, yeni esasların da konulmasını istemekteydiler. Bütçenin fazla olduğunu söyleyen bu kesimin karşısında, dini kurumlara daha çok özgürlük tanınmasını isteyen ve bütçeyi az bulan diğer taraf bulunmaktaydı. Birinci görüşe göre Diyanet İşleri Başkanlığının devletin içinde

(155) "1961 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Bütçe Komisyonu Mazbatası", A.g.e, s. 33.

(156) "Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe Komisyonu Raporu" Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, c.1, s.

Başbakanlığa bağlı olarak yer alması, laiklik prensibine aykırı gibi görünmekteydi. Ancak devlet denetiminden uzak özerk bir kurum olması ise hükümet için daha dezavantajlı bir durumdu. Özerklik konusunda Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu “Atatürk zamanında da bu konu gündeme gelmiş ve o da buna kesinlikle karşı çıkmıştı. Bizde Atatürk’ün prensiplerine bağlı olarak özerkliğe karşıyız” diyerek son sözü söylemiş ve meclis tarafından alkışlarla karşılanmıştı (157).

Kurucu Meclis üyeleri bütçe aracılığıyla şikayet ve isteklerini de dile getirmişlerdi. Bunlar arasında radyoda dini yayınlara ağırlık verilmesi, din görevlilerinin seçimde siyasi etkilerden uzak kalması, eğitimlerine daha çok özen gösterilmesi, Ticanilik, Nurculuk gibi teşekküllerin suistimallerine izin verilmemesi vb. konular bulunmaktaydı. Örneğin üyelerden Burhan Akdağ geçen devirde dini ekol haline getirmekte gecikildiğini ve milli inkılap hükümetinin bu konuda çok hassas olması gerektiğini belirterek “Gericiler MBK hükümetinin tesiriyle köşelerine çekilmiştir, fırsat kollamaktadır. Bu yüzden devlet tarafından kontrol altında tutulmalıdırlar” demişti (158).

Üyelerden İlhami Sosyal da, daha önceden birçok defalar değinilen ezanın Türkçe okunması konusunda, ezanın 1950’ye kadar Türkçe okunduğunu DP döneminde bunun kaldırıldığını ve 27 Mayıs’tan sonra ezanı Türkçe okuyan birkaç imamın Diyanet tarafından engellendiğini belirterek, “Ezanın Türkçe okunması için söz verebilir misiniz? Teklifi ben yapmaya hazırım” demişti. Bunun üzerine Meclisten “Ne gerek var” şeklinde itirazlar yükselmişti (159).

Konuşmacılar görüşlerini belirttikten sonra bütçenin bölümleri sırasıyla okunarak oylanmış ve Diyanet bütçesi kabul edilmişti. Bundan sonra diğer kurumların bütçeleri de görüşülmüş ve tek tek onaylanmıştı. 21 Şubat 1961 ile 27 Şubat 1961 tarihleri arasında 1961 bütçesi görüşülerek kanun hızla kabul edilmişti. Bütçe MBK’nce kabul edilen yeni vergi kanunlarının etkisini taşımaktaydı. Kanun içinde bu yıl uygulananlar olduğu gibi (bina ve arazi vergileri, kurumlar vergisi, tasarruf bonoları vb.) gelecek yıl uygulanacak

(157) A.g.e, s. 129.

(158) A.g.e, s. 118.

(159) Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, c.1, s. 130.

olanlar da (zirai gelirlerin vergilendirilmesi, gelir vergisi oranlarının değiştirilmesi vb.) bulunmaktaydı. Yeni bütçe aynen uygulandığı takdirde, kamu harcamalarında bir önceki yıla oranla % 16 artış olacaktı. Bütçenin komisyon ve umumi heyet görüşmeleri sırasında artışın fazla olduğu, enflasyonist tesirler doğurabileceği ve istikrarı tehlikeye sokabileceği şeklinde eleştiriler olmuştu. Kamu harcamalarındaki artış, 1961 yılındaki gayri safi milli hasılanın yani 51 milyarın % 2'sine eşitti (160).

Kurucu Meclis'te önceki dönemde yaşanan sıkıntılardan kaynaklanan maddi sorunlara değinilmiş, 1957'den sonra ülkede yaşanan ekonomik durgunluğa çözüm bulmaya yönelik önerilerde bulunulmuştu. Ayrıca bu gereksinim, Anayasa'da 41. Maddenin 2. Fıkrasında devletin ödevleri arasında somutlaştırılmıştı: "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu artırmak yatırımları toplum yararının gerektirdiği öncelikle yöneltmek ve kalkınma planları yapmak devletin ödevidir (161). 1961 bütçesinde yansıtmaya çalıştığımız gibi, genel anlamda ekonomik standartları yükseltmenin yanı sıra, DP döneminde yaşanan kimi aksaklıklar da bütçe aracılığı ile düzeltilmeye çalışmış, MBK döneminin tasarruflarından biri olarak 1961 bütçesi hazırlanmıştı. Sanayi, ziraat, milli eğitim ve din konularına gösterilen hassasiyetin yanı sıra, ordunun ekonomik seviyesini yükseltmeye yönelik çalışmalar da önceki döneme göre belirgin bir şekilde artmış, bu da askeri hükümetin kendisine yönelik tasarruflarından biri olmuştu.

Şimdi Kurucu Meclis tarafından hazırlanmış olan Anayasa'nın halkoyuna sunulmasını incelemeye çalışalım.

G. 1961 Anayasasının Halkoyuna Sunulması

Anayasanın Kurucu Meclis'te kabul edilmesinden sonra sıra Referanduma gelmişti. Bundan sonra siyasi partiler referandum propogandası yapacaklardı. Temsilciler Meclisi üyeleri yurt gezilerine çıkarak halka Anayasayı anlatacaklardı (162). Anayasanın halkoyuna sunulması ile ilgili hazırlıklara yardımcı olmak üzere MBK üyelerinden Kadri Kaplan

(160) Forum, 15 Mart 1961, XIII/167, s. 6-7.

(161) Bkz. Kili-Gözübüyük, A.g.e, s. 148.

(162) Öncü, 30 Mayıs 1961, s. 1.

başkanlığında kurmay subaylardan oluşan bir “Planlama Grubu” kurulmuştu. Bu grup halkoylaması ile ilgili çalışmalarda Yüksek Seçim Kurulu’na yardımcı olacak ve hazırlıkları planlayacaktı. Bu hazırlıklar arasında, Anayasa metninin en uzak köylere kadar gönderilmesi, radyo konuşmaları, zarfların ve oy pusulalarının hazırlanıp sandık kuruluna gönderilmesi vb işler de bulunmaktaydı (163).

Halkla ilişkide bulunan memurlara, vatandaşlara Anayasa hakkında geniş bilgi vermeleri bildirilmişti. Öğretmenler de Anayasayı tanıtacaklardı. Bunun için Öğretmenler Derneği Ankara Valiliğine başvurarak Anayasanın metnini istemişler, metni özetleyeceklerini ve Ankara’nın köylerini adım adım dolaşarak köylüyü bu konuda aydınlatacaklarını bildirmişlerdi. Bu arada partilerin referandum hazırlıkları da tamamlanmıştı. Yüksek Seçim Kurulu ilk iş olarak seçmen kütüğü listeleri ile sandık başı listelerini dağıtmıştı. Anayasa oylaması için kullanılacak olan “Hayır” pusulaları Türk Tarih Kurumu matbaasında, “Evet” pusulaları da Devlet Malzeme Ofisi’nde hazırlanmaktaydı. Hazırlıkların tamamlanmasına yaklaşıldığı günlerde referandum tarihi 9 Temmuz 1961 olarak açıklanmıştı (164).

Hükümet, seçimin yaklaştığı günlerde yoğun bir çalışma içindeydi. Faaliyetleri arasında emeklilerin sosyal durumlarının güçlendirilmesi, memurların tayin ve cezalarını yeni esaslara bağlayacak yeni bir barem kanunu tasarısı hazırlanması, arazi vergisinde yeni düzenlemelere gidilmesi vb. konular bulunmaktaydı. Referandumun yaklaştığı günlerde oy kullanacak kitleyi ilgilendiren bu düzenlemeler basının da gözünden kaçmıyordu ve 14 Haziran 1961 tarihli, Öncü gazetesinde Örsan Öymen “Fakir Köylümüz Edebiyatı” başlıklı makalesinde “Seçimler Yaklaştı ya fakir köylümüz, muhterem köylümüz edebiyatı da başlayacak elbet... Bereket şu seçimler var da; seçimden seçime köylümüzün fakir olduğu aklımıza geliyor.” diyerek hükümeti eleştirmişti (165).

MBK üyelerinin Anayasayı anlatma gezisi 5 Temmuz’da sona ermiş, 15 günlük gezide 11 üye 50 ili dolaşmıştı. Gürsel, Türk milletini Anayasaya “Evet” demeye çağırarak,

(163) Öncü, 5 Haziran 1961, s. 1.

(164) Tanin, 12 Haziran 1961, s.1.

(165) Öncü, 14 Haziran 1961, s. 5

yaptığı radyo konuşmasında “Büyük günün imtihanını muvaffakiyetle vereceğiz. Bu olayın tarihimizde yepyeni ve parlak bir sayfa teşkil edeceğinden şüphe yoktur... Bizi hedeften ayırmak isteyenler bulunabilir. Maateessüf böyleleri de vardır. Bunlar milletimizin kararsızlık içinde bulunmasından menfaat uman bedbaht ve karanlık insanlardır. (166) diyerek, Anayasanın aleyhinde propaganda yapanlardan söz etmişti. Ülke genelinde zaman zaman yaşanan bu tip olaylar, MBK’ni rahatsız etmekteydi (167).

Siyasi partiler de halkoylaması ile ilgili yoğun bir faaliyet içindeydi. CHP zaten Anayasanın hazırlanmasında aktif rol oynadığı için evet kampanyasını destekliyordu. İnönü “Anayasa bizi yeni bir emniyet ve gelişme devrine götürecektir” diyordu (168). Ragıp Gümüşpala ise AP’lilere “sizden ricam Anayasa hakkında bizim merkezin radyoda yaptığı konuşmaları dikkatle dinlemenizdir. Ayrıca partiler arası kardeşliği muhafaza etmenizi istiyorum” diyerek çok net bir tavır sergilemiyordu. Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Memleketçi Parti de Anayasayı destekliyorlardı. Parti liderleri radyoda “Yeni Anayasamızı Anlatıyoruz” adlı programda AP, CHP, YTP, MP ve CKMP sırasıyla konuşmuşlardı (169). “Anayasaya Evet” kampanyasında bunların dışında Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Federasyonu da katılmış, Diyanet İşleri Başkanlığı da hazırladığı bir beyannameyi tüm yurda dağıtmıştı (170).

9 Temmuz 1961’de Anayasanın oylanması olaysız bir şekilde gerçekleşmişti (171). Halkoylamasında toplam seçmen sayısı 11.820.321 idi. Referanduma 10.359.372 kişi katılmış, 6.374.714 kişi Evet derken, 3.984.558 kişi de Hayır oyu kullanmıştı. Evet

(166) Öncü, 5 Temmuz 1961, s. 1.

(167) Öncü gazetesinin 26 Haziran 1961 tarihli nüshasında Ahmet Çiftçi adlı şahsın üzerinde Anayasa aleyhine bir beyanname bulunduğu ve bu kişinin de Adalet Partisi mensubu olduğu ifade edilmişti. Beyannamede Anayasayı çiğneyen ve kanun huzurunda hesabını vermekte olanların suçsuzluklarının ileri sürüldüğü de belirtilmişti. Öncü, 26 Haziran 1961, s. 1. Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala da bu kişiyi tanımadığını ve satılmış bir insan olduğunu söylemişti. Öncü, 1 Temmuz 1961, s. 5

(168) Cumhuriyet, 3 Temmuz 1961, s.1.

(169) Öncü, 2 Temmuz 1961, s. 5.

(170) Cumhuriyet, 2 Temmuz 1961, s. 1.

(171) Cumhuriyet, 10 Temmuz 1961, s.1

çoğunluğuna sahip il sayısı 56, hayır çoğunluğuna sahip il sayısı ise 11 idi (172). Hayır çoğunluğuna sahip illerin 9'u 1957'de DP'nin tam çoğunluk sağladığı yerlerdi. Bu iller Aydın, Bolu, Bursa, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Sakarya ve Zonguldak idi. Çorum ve Samsun illeri ise 1957'de muhalefet lehine oy kullandığı halde, Referandumda hayır demişti. Buna karşın DP taraftarı 24 ilden 15 tanesi ve doğudaki 5 ilin hepsi DP'den ayrılmışlardı. Referandumda DP bölgesinin Ağrı, Antalya, Bitlis, Çanakkale, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Hakkari, İstanbul, Kocaeli, Kırklareli, Muğla, Rize ve Tekirdağ illeri evet oyu kullanmışlardı. İstanbul'da evet miktarı 545.523'ü bulurken Hayır miktarı 155.227 idi (173), İstanbul'da 165 bin kişi oy kullanmamıştı (174). Anadolu'da referanduma katılma oranı İstanbul'dan daha fazla olmuştu. Türkiye genelinde referanduma katılma oranı % 82,9 idi. Oyların % 61,7'si Evet, % 38,3'ü Hayır idi (175). Hayır şampiyonluğu Bursa ilinde kalmıştı. Bursa ilinden % 40 Evet oyuna karşı % 60 oranında Hayır çıkmıştı (176). İkinci Samsun, üçüncü Manisa idi. Evet şampiyonluğu ise % 99.8 oranla Mardin'e aitti. Ardından Tunceli ve Siirt gelmekteydi (177).

Referandum sonuçları hakkında Devlet Başkanı Gürsel, YTP lideri Ekrem Alican ve AP lideri Ragıp Gümüşpala memnuniyetlerini ifade etmişlerdi (178). Kamuoyunda ise Referandum sonuçları farklı şekillerde değerlendirilmekteydi. CHP yanlısı Akis Dergisi (179), 17 Temmuz 1961 tarihli nüshasında seçim sonuçlarını "Anayasaya CHP'nin ve CHP sempatzanlarının % 100 Evet dediklerinin anlaşıldığı" şeklinde yorumlamıştı. Akis'e göre "CKMP de 2. Cumhuriyet Anayasasına Evet oyu vermişti. YTP'lilerin ise alt kademelere

(172)Kim, 13 Temmuz 1961, c. 12, sayı: 158, s. 7.

(173) Akis, 17 Temmuz 1961, C. XXI, sayı: 368, s. 6

(174) Cumhuriyet, 10 Temmuz 1961, s. 1.

(175) Cumhuriyet, 13 Temmuz 1961, s. 1.

(176) Kurucu Meclis'te Bursa ili temsilcisi olan İbrahim Öktem Bursa'da Hayır oyları fazla çıktığı için uyumsuzluk olduğu gerekçesiyle istifa etmiştir. T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 6, s. 185.

(177) Öncü, 12 Temmuz 1961, s.1.

(178) Öncü, 11 Temmuz 1961, s. 5

(179) CHP lideri İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker tarafından çıkarılan dergi, CHP'nin yayın organı gibi çalışmaktaydı.

tesir edemedikleri anlaşıyordu. Nitekim YTP lideri Alican'ın ili Sakarya, Anayasaya Hayır oyu veren illerdendi.” (180).

Öncü gazetesinin 11 Temmuz 1961 tarihli nüshasında ise farklı bir değerlendirme yapılmıştı. Baş makale yazarı Aydın Yalçın'a göre, “Halkoylaması Anayasanın partizan bir eser olduğunu ve halk idarenin tarafsız kalmadığına nerede kanaat getirmişse, Hayır oranlarının oralarda yükseldiğini göstermiştir. Eğer Anayasa CHP'nin çoğunlukta olduğu bir meclisten çıkmamış olsaydı, hayır oyları bu derece yüksek olmazdı... Anayasanın halkoyu kampanyası iyi cereyan etmemişti. CHP'liler birçok yerde Anayasayı bir CHP eseri olarak göstermişti. Bu partizan yaklaşımda halk üzerinde şüphe uyandırmış ve vatandaş o şüphe ile sandık başına gitmişti” (181).

Cumhuriyet gazetesi ise referandumun, bir Anayasa oylamasından ziyade, CHP-DP mücadelesi şeklinde cereyan ettiğini belirtmişti (182). Akis dergisinin 24 Temmuz 1961 tarihli nüshasında Amerika'nın Time dergisinden sözedilerek, derginin “Hayır, Hayır 4 milyon kere Hayır” başlığını attığını ve Referandum sonuçlarından Halkçıların geçen yıla oranla güç kaybettikleri sonucunun çıkarıldığını belirterek buna itiraz ediyor ve “Nasıl oluyor da % 60'ın üstündeki Evet, CHP'nin kuvvetinden kaybettiğini gösteriyor?” diyerek tepkisini dile getiriyordu (183).

Referandumun ardından, kırmızı renkli Hayır oylarının, beyaz renkli Evet oylarına oranla daha fazla çıkmasının altında bazı nedenler yattığı ileri sürülmüştü. Söylenenlere göre, köylere dağılan referandumcular Evet denirse CHP'nin iktidara geleceğini ve Yassıadada'kilerin hepsinin asılacağını yaymışlar ve eski DP'liler Evet denildiğinde CHP'ye oy vermiş olacaklarını düşündüklerinden kandırılmışlardı (184). Öte yandan Ankara'nın Hayır oranı yüksek ilçelerinden Kızılcahamam, Çamlıdere ve Çubuk'ta yapılan röportajlarda, milletin hayır oyu kullanmasının hayırlı bir iş olduğu, Allah'ın hayır dediğine

(180) Akis, 17 Temmuz 1961, c. XXI, sayı: 368, s. 8.

(181) Öncü, 11 Temmuz 1961, s. 5.

(182) Cumhuriyet, 11 Temmuz 1961, s. 1.

(183) Akis, 24 Temmuz 1961, c. XXI, sayı: 369, s. 6.

(184) Metin Toker, *Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)*, İstanbul, 1991, s. 235.

Evet demenin mümkün olamayacağı, halka anlatılmadığı, Evet oyu için konuşma yapıldığı halde kimsenin Hayır oyu için konuşma yapmadığı, parti liderlerinin radyoda konuştuğuktan sonra “Hayırlı Olsun” dedikleri ve hayır demenin “hayır oyu atın” demek olduğu vb. sözlerin söylenmesi oldukça dikkat çekici idi (185).

Referandumla ilgili benzer tepkilerin MBK’nden de gelmesi çok ilginçti. Referandumdan sonraki ilk MBK toplantısında önce bölgelere göre oylama sonuçları değerlendirilmişti. MBK üyeleri referandumda bu kadar yüksek oranda Hayır oyu çıkacağını tahmin etmemişlerdi. Bunun sebepleri tartışılırken bazı üyeler, Hayır miktarının % 5’inin oy pusulalarının renginden kaynaklandığını, pusulaların mavi olması durumunda daha çok Evet oyunun çıkabileceğini söylemişlerdi. Sebepler arasında yapılan menfi propagandanın da yer aldığına dikkat çekilerek, yine de sonuçların olumlu olduğu ve bu şartlar altında normal bir seçime gidilebileceği belirtilmişti (186).

Anayasanın oylanması sonucunda % 62 Evet oyuna karşılık % 38 oranında Hayır oyunun çıkması, askeri idarenin etkinliğine rağmen, halkın serbestçe iradesini yansıtmış olduğunu göstermekteydi. Vatandaşlar, ihtilale rağmen, DP’ye olan inancını yitirmemiş ve % 38 oranında hhayır oyu kullanarak gerçek fikrini belirtmişti. Bu aynı zamanda MBK hükümetinin halkı kendi fikri yönünde hareket etmeye zorlamak gibi bir girişiminin de bulunmadığına bir kanıttı. Bundan 20 yıl sonra gerçekleşen 1980 askeri darbesinde dahi, Anayasaya hayır oyu vermek suç gibi algılanacak ve bu durum vatandaşlar üzerinde kullanılacaktı. 27 Mayısçılar’ın, kendisinden sonra gelecek askeri idarecilerden daha demokratik bir tutum sergilediği bu sonuçla da kanıtlanmaktadır.

Anayasa 20 Temmuz 1961’de yürürlüğe girmişti. Ondan hemen sonra da seçimlerin 15 Ekim’de yapılmasına MBK ve Temsilciler Meclisinin oy birliğiyle karar verilmişti (187). Seçimlerin bu tarihten önce yapılması seçmen kütüklerinin gözden geçirilmesi gerektiği için mümkün değildi. 15 Ekim’in uygun olmasının bir nedeni de, 29 Ekim

(185) Öncü, 14 Temmuz 1961, s. 5.

(186) Akis, 17 Temmuz 1961, s. 13.

(187) T.C. Kurucu Meclis Tutanakları, c. 2, s. 288.

Cumhuriyet Bayramında milli iradeyle gelecek olan meclisin hazır olması idi (188). Seçim tarihinin kesinleşmesi ile birlikte bütün yurttaki yoğun bir seçim faaliyetine girilmişti.

Partiler arasında ciddi bir rekabet söz konusu idi. DP'nin oy potansiyeline sahip olabilmek için siyasi partilerce temkinli ve ısrarlı bir çaba sürdürülmekteydi.

MBK, siyasi partilerin fiili olarak propagandaya başlamasından hemen önce Kurucu Meclis'e sunduğu teklifte bildirdiği istekler: 27 Mayıs İhtilalinin siyasi amaçlarla kullanılmaması, devrimlerin politik tartışmalara konu edilmemesi, din konusunun istismar edilmemesi, Yassıda mahkemelerinin politik tartışmalar dışında tutulması, orman davasının politik tartışmalarla istismar edilmemesi, seçimlerin meşruluğunu ve hukukiliğini zedeleyecek tartışmalardan kaçınılması, idari mekanizmaya parti teşkilatı tarafından hiçbir şekilde müdahalede bulunulmaması, milli birlik ruh ve şuuru içinde her türlü yıkıcı cereyana ortak cephe alınması, millet huzurunda açıklanan deklarasyona tüm siyasi partilerin uyması, ocak ve bucaklarda daha bir süre teşkilatlanmanın yapılamayacağını siyasi partilerce teyidi, seçim sonrası siyasi tansiyonun memleket menfaatini zedelememesi için ortak bir anlayış içinde bulunulduğunun teyid edilmesi ve milli bir kimlik almış olan dış politikanın tartışmalara konu edilmemesi idi (189). MBK böylece bundan sonra gelecek hükümetin tavrını da kendi anlayışı yönünde etkilemek niyetindeydi.

Kurucu Meclis 4 Eylül 1961'de, 29 Ekim'e kadar tatil edilerek fiili görevini bitirmişti. Meclis 6 Ocak 1961'den itibaren 4 Eylül 1961'e kadar 241 gün çalışmıştı. Bu süre içinde 110 gün toplanmış, Kurucu Meclis'te 26 birleşik toplantı yapılmıştı. 110 toplantı 427 saat 7 dakika, birleşik toplantılar da 93 saat 7 dakika sürmüştü. Kurucu Meclis başta Anayasa olmak üzere iktisadi, kültürel, sosyal ve siyasal alanlarda 102 kanun ve 28 sözleşme ve anlaşma kabul etmişti. Dilekçe Komisyonuna 7154 müracaat olmuş, 176'sı sonuçlandırılmıştı. Kurucu Meclisin organik mahiyetteki tasarılarının da kanunlaşması

(188) Akis, 17 Temmuz 1961, s. 12.

(189) Tanin, 1 Eylül 1961, s. 5.

beklenmişse de, Meclis'te çoğunluğu temsil eden partiler buna muhalefet etmişler, bunun yeni seçilecek meclise bırakılmasını sağlamışlardı (190).

Kurucu Meclis'e sevk edildiği halde kanunlaştırılmayan tasarılar; grev ve toplu sözleşme tasarısı, emekli, dul ve yetim aylıklarının artırılması, kira, sendikalar, iş kanunu, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı teşkilatı, Orman Kanunu, Emekli Sandığı Kanununda değişiklik yapılması ve devlet radyolarının bağımsız hale getirilmesi ile ilgili olan tasarıları (191).

Temsilciler Meclisi'ne 279 üye katılmış, her üyeye ayda 2600 lira verilmişti. Görev süresince toplam 26.000 lira almışlar, saatleri 60 liraya, günleri 1440 liraya gelmişti.

Kurucu Meclis'in kapanışı dolayısıyla yaptığı konuşmada CHP lideri İnönü, Kurucu Meclis'in görevinin bitmesi kararının MBK için müstesna bir şeref günü olduğunu, asıl ihtilalcilerin millete verdikleri sözü sadakatle yerine getirmek başarısını elde ettiklerini ve Türk Milletinin hizmetlerine ve sözlerine olan sadakatlerini daima minnetle anacaklarını söylemişti (192).

Kurucu Meclis'in görevinin sona ermesiyle ilgili olarak Tanin gazetesinin 5 Eylül 1961 tarihli nüshasında İlhan Selçuk'un makalesinde, 27 Mayıs hareketinin geçmişteki müesseselerden hiçbirini değiştiremediğini, en radikal ihtilallerin dahi geçmişten kalma müesseselerin tümünü değiştiremeyeceğini ancak, 27 Mayıs'ın hiçbir müesseseyi değiştirememiş olmakla "Beyaz İhtilal", "Nazik İhtilal" gibi sıfatlarının yanına "Muhafazakar İhtilal" sıfatını da eklediğini belirtmişti (193).

Türkiye tarihinde ilk kez bir Anayasa halk tarafından onaylanmıştı. Ancak bu durum, Anayasa'nın hazırlanışında görev alan kişilerin hükümet tarafından tayin edilme yoluyla göreve getirilmiş olmalarından kaynaklanmış, halk desteğinin sonradan da olsa alınarak demokratik bir Anayasa meydana getirme isteği yerine gelmişti. Türkiye'de yapılan

(190) Tanin, 5 Eylül 1961, s. 5.

(191) Kurucu Meclis Tarafından Sonuçlandırılmayan Tasarı, Teklif ve Tezkerelerin Özeti, TBMM, 1961, s. 1-3.

(192) Tanin, 5 Eylül 1961, s. 5.

(193) Tanin, 5 Eylül 1961, s. 3.

reformların yukarıdan gelme alışkanlığı burada da kendisini göstermiş, ancak ihtilalin halk için halk ile birlikte yapıldığına bir kanıt olmak üzere, referandum yapılmıştı. MBK'nin bütün çabalarına rağmen referandum sonuçları, iktidarı hayal kırıklığına uğratmış fakat sonuçta istenilen olmuştu.

H. Yassıada Duruşmaları ve Alınan Kararlar

27 Mayıs ihtilaliyle birlikte, daha önce de söz ettiğimiz gibi DP'li siyasetçiler tutuklanarak gözetim altına alınmışlardı. Aynı günün akşamı, sadece hükümet üyeleri. Meclis Divan, Tahkikat Encümeni ile bazı milletvekillerinin tutuklandığı gerekçesiyle bir kısım DP'li serbest bırakılmıştı. Ancak daha sonra tekrar tutuklanmışlardı (194). DP'lilerin bundan sonra 16 ay kadar sürecek yargılanma dönemleri başlıyordu.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, DP'liler Geçici Anayasanın 6. maddesine göre, yeni kurulan Yüksek Adalet Divanında yargılanacaklardı (195). Bunun yanında sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son soruşturma açılarak Yüksek Adalet Divanı'na verilmeleri gerekip gerekmediği karar vermek üzere bir Yüksek Soruşturma Kurulu oluşturulacaktı.

İhtilalden sonra devrik iktidar mensupları Ankara'da Harp Okulu'nda, İstanbul'da Davut Paşa Kışlasında kalıyorlardı. Kısa sürede Marmara açıklarındaki Yassıada, tutukluların kalması için hazırlanmış ve tutuklular yavaş yavaş sevkedilmeye başlanmıştı (196). Yassıada'ya 400 kadar tutuklu sevkedilmişti.

Eski DP iktidarının yargılama hazırlıklarına hemen başlanmış ve öncelikle Yüksek Soruşturma Kurulunun oluşumu ve çalışma tarzını belirleyen özel kanun çıkarılmıştı (197). Yüksek Soruşturma Kurulu, soruşturma yaparak, sanıklar hakkında mahkeme yapılması

(194) Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960, s.1

(195) Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. III. Bölüm, s. 42.

(196) Harp Okulundan Yassıada'ya 29 Mayıs, 5 Haziran ve 17 Haziran tarihlerinde sevkler yapılmıştı. Bu konuda bkz : Rıfık Salim Burçak, *Yassıada ve Öncesi*, Ankara, 1976, s. 119.

(197) "Yüksek Adatlet Divanının Muhakeme Usûlü'ne ait geçici kanun", bkz : T.C. Resmi Gazete. 18 Haziran 1960. s. 1-2.

için karar vererek YAD'na sevkedecek, mahkemenin reddi kararı ise MBK'nce geri çevrilecekti.

İhtilallerden sonra, ihtilal mahkemelerinin kurulması beklenen bir durumdu. Bunda amaç süratli ve kesin karar alabilme gücüne sahip olmaktı. Nitekim Milli Mücadele döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri buna bir örnekti. İhtilalcilerin bu tür tam yetkili mahkemeler yerine YAD ve YSK için, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun klasik yargılama şekilleri kabul etmiş olması dikkat çekiciydi. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, mahkemenin niteliği ile hukuki yapısı ciddi olarak çelişmekteydi. YAD ve YSK'nu, bir ihtilal komitesi ve onun ihtilalci kanunu tayin etmişti ve ölüm cezalarının onayı ve infaz yetkisi yine bu ihtilal komitesine aitti. Ancak mahkemeler 20.4.1929 tarih ve 1412 sayılı CMUK'un mahkeme usullerine ait hükümlerle davaları görmekle görevlendirilmişlerdi. Bu usul normal muhakeme usulü kanunu idi. Yani bu ihtilal mahkemesinde şahitlerin dinlenmesi, müdafaa ve ispat hükümler aynı şekilde yürüyecekti. Bu da davaların çok uzun sürmesine yol açacaktı. YAD'na toplam 52 dava dosyası sevk edilmiş ve yüzlerce şahit dinlenmişti. Dava dosyaları içinde adi suçlara ait dosyalarda bulunmaktaydı ve "Anayasayı Tağyir davasıyla uğraşmak için kurulmuş olması gereken YAD'nın dava sistemi, ihtilal için bir dezavantaj olmuştu" (198). YSK, bir başkan, otuz üye ve kırkaltı yardımcı ile, toplam yetmiş yedi kişilik bir soruşturma organı olarak yeni TBMM binasında 6 Temmuz'da çalışmalarına başlamıştı (199). Temmuz ayı sonlarında da Yassıada'da soruşturmalarına başlamıştı. Bakanlar ve memurlar, nüfuz ve görev suistimali, zimmet ve irtikap gibi suçlardan, milletvekilleri ise "Cumhuriyet esaslarından ayrılmak, dikta gidişini desteklemek ve Anayasa'ya aykırı kanun çıkarmış olmaktan" sanık olarak sorguya çekilmişlerdi (200).

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun soruşturması oldukça yavaş ilerlemekteydi. Soruşturma uzadıkça MBK bazı tedbirler almak zorunda kalmıştı. Çünkü, Yassıada duruşmalarının bir an önce başlanılarak sonuçlandırılması, MBK için önemliydi. Zira

(198) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Aydemir. **Menderes'in Dramı**. s. 452-454.

(199) *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1960, s.1.

(200) Burçak, **A.g.e.** s.191.

mahkemeler bitmeden seçimlerin yapılması düşünülmüyordu (201). MBK'nin aldığı ilk tedbir YSK'nun teşkili ile ilgili kanunda değişiklik yapılarak, oniki üyenin daha Kurul'da görevlendirilmesi idi (202). İkincisi ise, soruşturmaların daha da uzaması üzerine, Yassıada duruşmalarının başlama tarihinin bir emrivaki ile belirlenerek, YSK'nun buna göre hazırlıklarını tamamlamasının sağlanmasıydı (203).

Yüksek Soruşturma Kurulu, sorgulamalar konusundaki kararlarını, Ekim'in lik haftasında Yüksek Adalet Divanı'na intikal ettirmişti. Bu arada kararlar 7 Ekim 1960 günü Yassıada'daki tutuklulara da tebliğ edilmişti. Böylece tutuklular için bir ümit olan men-i muhakeme kararı verilmemiş, son tahkikat da açılmıştı (204). Üç ayı aşan sorgulamanın sonucunda Yüksek Soruşturma Kurulu, Yüksek Adalet Divanına yollanan 52 dava dosyasına rağmen henüz tamalanamayan sorgular yüzünden görevini tamamlayamamıştı. Kalan dosyalar üzerinde hemen karar verilmesi sağlanacaktı.

Yassıada'daki sorgulamalar sırasında, sanıkların odalarına dinleme cihazları konularak konuşmaları teyplerle tespit edilmişti (205). Bazı sanıkların sorgulamalarında hücre cezalarına da başvurulmuş, normal yöntemlerle sonuç alınamayan durumlarda özel sorgulama ekiplerinden yararlanılmıştı (206). Sorgulamalar bittikten sonra duruşmalara başlanmıştı.

Devrilen iktidarı hukuku çiğnemekle suçlayan MBK, Yüksek Adalet Divanının bir ihtilal Mahkemesi için daha önce sözünü ettiğimiz 1412 sayılı CMUK'un uygulanması yanında, hakim teminatının sağlanmasına da çalışmaktaydı (207). Ancak bütün bunlara

(201) Devlet Başkanı Cemal Gürsel, ihtilalden sonra düzenlediği bir basın toplantısında "Biz onları suçlu gördüğümüz için idareden el çektirdik. Onların suçluluğu meydana çıkmadan da seçim yapmamaya kararlıyız" demişti. *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1960, s.1.

(202) *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1960, s.1.

(203) Aydemir, Şevket Süreyya: *İkinci Adam*, s.489.

(204) Burçak, A.g.e. s. 194.

(205) Bu konuda bilgi için bkz: Tarık Güray. *Bir İktidar Yargılanıyor*, İstanbul, 1971, s. 58-60.

(206) Bu şekilde 35 kadar sanık sorguya çekilmişti. Bu konuda bkz: Altuğ, s.122.

(207) Orhan Erkanlı eserinde "Komitenin kararlar çıkıncaya kadar hiçbir müdahale veya etkiye bulunmadığını teyid ederim" demekteydi. Erkanlı. a.g.e. s. 106.

rağmen, o gün için basına pek fazla yansıtılmamakla birlikte birçok olumsuzluk yaşanmıştı (208).

Yüksek Adalet Divanı törenle açılmış ve tören radyoda yayınlanmıştı (209). Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol'du. Hakimler divanını Yargıtay, Danıştay ve Askeri Yargıtay'dan 8 üye oluşturmaktaydı. Başsavcı Ömer Egesel'di ve yardımcıları bulunmaktaydı. Mahkemenin düzeninde askeri bir disiplinin hakim olduğu gözlenmekteydi (210). YAD, suç unsurlarını Anayasayı ihlal, yolsuz hareketler ve Anayasa ihlalinin maddi vakalarını teşkil eden suçlar olarak sınıflandırmıştı. Fakat mahkemenin köpek davası, bebek davası gibi Yüksek Adalet Divanı ile ilgisi olmaması gereken davaları, öncelikle ele alması ilginçti. Bunun nedeni sanırız sanıkları öncelikle bu tür adi suçlarla yıpratmaktı. Beklenen olmuş, Celal Bayar ve Adnan Menderes bu davalarda oldukça güç durumda kalmışlardı (211).

Duruşmalara 14 Ekim 1960'da başlanmış, onbir aylık bir süre soniunda 15 Eylül 1961'de tamamlanmıştı. Duruşmalar 405 sanıkla başlamış ve 203 duruşma günü sürmüştü (212). 15 Eylül'de açıklanan mahkeme kararlarına göre 15 sanık idama, 31'i müebbet hapse, 408'i de çeşitli hapis cezalarına mahkum olmuşlardı. 133 sanığın da beraat ettiği son celse 5 saat 20 dakika sürmüştü (213).

Mahkemenin başlamasından beri sanıklar hakkında verilecek kararlar kamuoyunca oldukça merak edilmekteydi. Karar açıklanmış ve sıra idamların onaylanmasına gelmişti.

(208) Bu olumsuzluklardan birisi YAD Başkanı Salim Boşol'un bir duruşmada ki "Ne yapalım sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor" demesiydi. Bu konuda bkz: Burçak, a.g.e. s.267.

(209) Cumhuriyet, 15 Ekim 1960, s.1.

(210) Aydemir, **Menderesin Dramı**, s. 469.

(211) Devrik Başbakan Adnan Menderes, opera sanatçısı Ayhan Aydan ile olan ilişkisinden doğan çocuğu öldürmek ve diğer sanık Dr. Atabek'i azmettirmekten, Celal Bayar'da kendisine hediye edilen bir köpeği satmaktan suçlanmış ve mahkemelerin başlangıcında benzer davalarla oldukça yıpranmışlardı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Nimet Arzik, **Menderes'i İpe Götürenler**, Ankara, 1966, s. 118 vd. Rasih Nuri İleri, **27 Mayıs Menderes'in Dramı**, İstanbul, 1986, s.11 vd.

(212) Cumhuriyet, 15 Eylül 1961, s.1

(213) Cumhuriyet, 16 Eylül 1961, s.1

Geçici Anayasaya göre idam hükümlerinin onaylanması gerekmekteydi. YAD ve YSK görevini tamamlamıştı.

İdam kararlarının onaylanması uzun sürmemiş, aynı günün akşamı MBK toplanarak kararları vermiş ve yayınlanan MBK Özel Komisyonu Raporunda şöyle denmişti:

“MBK 15 Eylül 1961 Cuma günü saat 18’de MBK Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında toplanarak YAD’nca verilen ölüm cezalarına havi dosyayı 12.6.1960 tarih ve 1 sayılı Anayasanın 6. maddesi gereğince tetkik etmiştir.

YAD’nca ve ittifakla ölüm cezasına çarptırılan sakıt Reiscumhur Celal Bayar, sakıt Başbakan Adnan Menderes, sakıt Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sakıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın ölüm cezalarını tasdik etmiş ve ancak bunlardan Celal Bayar’ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla ölüm cezasını müebbet ağır hapse çevirmiştir. Keza diğer ekseriyetle ölüm cezasına çarptırılan Refik Koraltan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhun’un cezalarını da ağır hapse çevirmiştir” (214).

Kararın ardından hükümlerin infazına başlanmış, 16 Eylül 1961 tarihinde Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu’nun infazı yapılmıştı (215). Adnan Menderes’in ise hastalığı devam ettiğinden, bir gün sonra yani 18 Eylül 1961 tarihinde idam hükmü infaz edilmişti²¹⁶.

YAD’ın karalarında 47 kişi beraat etmiş, 260 kişi 4 yıla 5 yıl arasında ağır hapse, 40 kişi 6 yıl ile 10 yıl arasında ağır hapse, 4 kişi 15 ile 20 yıl arasında ağır hapse mahkum edilmişti. 30 kişi ise müebbet hapse mahkum edilmişti. Ölüm cezasına çaptırılanlar 14 kişi idi ve sadece 3’ünün infazı yapılmış kalanlar müebbete çevrilmişti. 6 kişi de karardan önce Yassıada’da öldükleri için haklarındaki davalar düşmüştü (217).

(214) T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, c.6. 15.9. 1961, 105. Birleşim, s.2

(215) Cumhuriyet, 17 Eylül 1961, s.1

(216) Cumhuriyet, 18 Eylül 1961, s.1

(217) Burçak, a.g.e , s.279

İnfazlardan sonra Yassıada'daki mahkumların tahliye hazırlıklarına başlanmış, 19 Eylül 1961'de uçaklarla İmralı, Adana ve Kayseri'ye nakledilmişlerdi. MBK tebliğine göre müebbet hapse mahkum olan 43 sanık İmralı'ya, 297 sakıt milletvekili Kayseri'ye, diğer suçlular da Adana'ya gönderilmişlerdi. Hasta olan 8 sanık da cezaevi hastanesine yatırılmak üzere İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'na teslim edilmişti (218).

(218) Cumhuriyet, 20 Eylül 1961, s.1

SONUÇ

Türkiye’de demokratikleşme sürecinin önemli bir aşaması olan çok partili siyasi hayata geçişte Demokrat Parti’nin etkinliği ortadadır. Cumhuriyet’in ilanından 23 yıl sonra etkin demokratik sürecin başlamasını sağlayan DP, siyasette halkın alışık olmadığı bir tavır sergilemiş, yönetime her kesimden vatandaşın katılımını sağlayarak, siyaseti halka indirmişdir. Bununla birlikte, çok partili siyasi hayata geçişte dış faktörlerin etkisini de göz ardı edemeyiz. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1945’li yıllara gelindiğinde batıdan gelen demokratikleşme sinyallerine kulak tıkayamaz olmuştu. Avrupa ülkeleri, Türkiye’yi aralarına alabilmenin şartı olarak çok partili demokratik bir yönetim şartını koymuştu. İnönü ilk kez 1 Kasım 1945’te TBMM’ni açış nutkunda çok partili rejimin müjdesini vermişti.

DP’nin ilk yılları oldukça başarılı geçmekle birlikte, idaresinin son yıllarında uygulanan bazı yanlış politikalar ve muhalefetin sürekli eleştirileri karşısında zayıflamıştır. Meclis’teki sayı üstünlüğünü otoriter eğilimlerle, zorlayıcı bir güç olarak kullanmış ve giderek muhalefeti daha çok karşısına almıştır. Türkiye tarihindeki devlet yönetimi anlayışında, daima devlete hakim olma zihniyeti var olmuştu. İttihat ve Terakki ve daha öncesine dayanan devlete sahip olma anlayışı, Cumhuriyet tarihi boyunca etkili olmuş, iktidara sahip olan belli bir kitle, neredeyse “devlet benim” anlayışıyla idaresini sürdürmüştür. Bu CHP döneminde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yapılırken, DP ile birlikte el değiştirerek, Adnan Menderes tarafından yapılmaya başlanmıştır. Muhalefet daima arka planda kalmış, hatta muhalefetin hükümeti eleştirmesi, devletin birliği ve bütünlüğüne karşı işlenen bir suç olarak nitelendirilmiştir. Aslında dönemin iktidar ve muhalefet partileri DP ile CHP arasında ideolojik bir farklılık olduğu söylenemezdi. 1950’de iktidarın el değiştirmesi ile, devletin yapısında ve siyasi anlayışında bir değişiklik olmamış, değişiklikler daha ziyade ekonomik alana yönelik olmuştu. DP iktidarının son dönemlerinde her ne kadar laikliğin tehlikede olduğu iddia edilmişse de, birkaç uygulama dışında DP’nin programında laikliğin farklı anlaşıldığına dair bir belirti bulunmamaktaydı. Zaten DP’nin ezanın Türkçe okunması veya dini eğitim veren okulların artması vb. uygulamaları, daha ziyade partinin oy kaygılarından ileri gelmekteydi. Nitekim CHP’nin de benzer uygulamaları bulunmaktaydı. Muhalefet partisi CHP 1950-60 yılları arasında halka seçmen olarak verdiği önem sonucu, farklı eğilimlere sahip kitleler DP’ye yakınlık

duymuştu. Halkın katılımının gerçekleştiği bu anlayış, siyasette seçkin bir yaklaşım'dan yana olan muhalefeti de etkilemiş ve CHP'nin de halka yakınlaşmasını sağlamıştır. Cumhuriyet'ten (hatta daha öncesinden) beri idari yapıyı elinde tutan "siyasal elit" in bundan pek fazla memnun olduğu söylenemezdi. 1960 yılına gelindiğinde DP'nin ülke genelindeki siyasi baskısı artmış ve bu seçkin yaklaşım ortak olan ordunun müdahalesiyle, siyasi iktidar el değiştirmişti.

27 Mayıs ihtilali, 1960 Mayıs'ına doğru artan siyasi gerginlikten çok, yarım yüzyıl önce, modernleşmiş bürokrasi ve ordu liderliğinde başarılan Genç Türk İhtilalini yaratan, aynı sosyal güçlerin ürünü sayılabilirdi. İhtilal, Harp Okulu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından desteklenmiş ve DP'nin iktidara getirdiği yeni orta sınıflara karşı reformların savunuculuğu, bu kitle tarafından üstlenilmişti. Çok az muhalefetle karşılaşan ihtilal ile, 1950'de tüm iyimserliğiyle başlayan DP dönemi sona ermiş, muhalefeti baskı altına alma çabaları, ordunun Genç Türk döneminden beri ilk kez siyasete el atmasına neden olmuştu. Aslında aydınlar, sıkıntılara karşın genellikle hükümetin politikasından memnun olan milletin sözcülüğünü kendi kendilerine almış bulunuyorlardı. DP, iktidarın sonlarına doğru fazlaca hissedilen bir duyarlık içine girmiş, bu da muhalefetin bundan yararlanmasına neden olmuştu. Belki de, DP bu gereksiz hassasiyeti göstermeseydi, kendisini deviren muhalefeti yaratmayabilirdi. İhtilal ile Türk Demokrasisi çok ağır bir darbe yemişti.

İhtilalden sonra kurulan Milli Birlik Komitesi vaad ettiği gibi, bir yıldan az bir süre iktidarda kalmış, DP liderlerini yargılamak ve yeni bir Anayasa hazırlamak amaçlarına uymuş, bunların yanı sıra ekonomi ve maliye alanlarında önemli değişiklikler yapmıştı. MBK, kendi sosyal reformlarını da uygulamış, ancak bunlar aydınların beklentilerine tam olarak cevap verememişti. Örneğin subay ve askerlerin maaşları artırılmış, piyasada fazla bulunmayan ürünleri ucuza satan Ordu Pazarları kurulmuş ve bir subayın maaşı, kendisiyle aynı kademedeki bir memurunkinden yüzde 60 daha çok olmuştu. Öte yandan MBK'nin kendi içinde, ordunun genelinde ve üniversite'de yapılan tasfiyeler de kamuoyunda rahatsızlık uyandıran konulardı. Devlet Planlama Teşkilatı'nın ve Halkevlerinin yerini alacak olan Türk Kültür Derneklerinin Kurulması, Yüksek Adalet Divanı'nın yeniden düzenlenmesi vb. yenilikler ise MBK'nin önemli tasarruflarındandı. İhtilalden beş ay sonra, 29 Eylül 1960'ta DP'nin kapatılarak mallarına el konulmasıyla, DP siyasi bir güç olmaktan

çıkarılmıştı. Bundan sonra Kurucu Meclis dönemi başlamış, siyasi inisiyatif tamamen MBK' ile Temsilciler arasında paylaşılmıştı.

Kurucu Meclis, demokratik seçimlerle işbaşına gelen Meclis'ten farklı olarak, hükümetin isteği doğrultusunda, yerel seçimler aracılığıyla seçilen kişilerden oluşmuş, bu da Türkiye'deki seçmenin tümüne nüfuz edecek bir etkiye sahip olamamıştı. Temsilciler Meclisi'ne üye seçiminde, siyasi teşkilatlanmaların rolü büyük olmuş, küçük partilere şans tanınmadığı için CHP'nin Kurucu Meclis'teki etkinliği artmıştı. Muhafazakar çevreler Kurucu Meclis'teki CHP etkinliğini eleştirmişler ve yapılacak olan 1961 seçimlerinin CHP çoğunluğuna zemin hazırlayacağını ifade etmişlerdi. Pek de haksız olmayan bu iddianın dayanağı, 1961 Anayasası'nın ruhuna, CHP'nin DP iktidarı döneminde hazırlamış olduğu ilk Hedefler Beyannamesi'nin hakim oluşuydu. Anayasa'da milliyetçilik, laiklik ve mülkiyet gibi konular tartışılırken, hiçbir parti tesiri altında kalınmayacağına söz verilmesine rağmen, CHP'nin programından alıntılar yapılmış ve siyasi tarafsızlık sözü tutulmamıştı.

DP döneminde artan iktidar - muhalefet mücadeleleri boyunca yaşanan sınıfsal bölünme, Kurucu Meclis'te CHP ile CKMP ve bağımsızlar arasında da yaşanmıştı. CHP, Kurucu Meclis döneminde, 1950'de kaybettiği gücü kazanacağından emindi. Oysa ihtilalden sonra, DP döneminde refaha kavuşmuş olan yeni tüccar sınıfı ve köylüler, CHP zaferinin kendilerini geçmişte ezen Devletçiliği getirmek demek olacağını düşündüklerinden, 1960'lı yıllarda CHP bu emeline kavuşamamış, bunun ilk belirtisi, CHP'li zihniyetin etkin olduğu 1961 Anayasası'na % 40 oranında hayır oyunun çıkması olmuştu. Ardından CHP, 1961 seçimlerinde yalnız yüzde 36.7 oranında oy almış ve MBK tarafından emekliye ayrılan subaylardan Orgeneral Ragıp Gümüşpala tarafından kurulan ve DP'nin mirasına sahip çıkan Adalet Partisi ile koalisyon kurmuştu.

Askeri bir ihtilalin sonucunda "demokrasiyi yeniden tesis etmek üzere" iktidarı ele geçiren MBK, demokrasiyi demokratik olmayan yöntemlerle kurmaya çalışırken, 27 Mayıs İhtilali; kendisinden sonra 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbelerine bir anlamda örnek teşkil etmişti. 27 Mayıs ihtilali, Türkiye'deki devlet anlayışının da etkisiyle halk tarafından tepki görmemiştir. MBK tarafından oluşturulan Kurucu Meclis ise, temelde seçimle işbaşına gelen Millet Meclisi'nden pek büyük bir farklılık sergilememiş, Türkiye'deki yerleşik siyasal zihniyete bir örnek olarak, Cumhuriyet tarihindeki yerini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA

KAYNAK ESERLER

- TBMM Kavanin Mecmuası, C.36, Ankara, 1954,
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.23, Ankara, 1954
- TBMM Tutanak Dergisi, C.1, Ankara, 1954
- MBK Genel Kurul Toplantısı, C.1-8, Ankara, 1961
- T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C.1-7, Ankara, 1961
- Kurucu Meclis Tutanakları, C.1-3, Ankara, 1961, C.1-3

ANSİKLOPEDİLER

- Ana Britannica Ansiklopedi, İstanbul, 1992 C.1.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Ankara, 1986, C.8.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, İstanbul, 1983-1984, c.2,6,7.

KİTAPLAR

147'ler Meselesi-Beyaz Kitap, İstanbul, 1962.

Ağaoğlu, Samet; Arkadaşım Menderes, İstanbul, 1967.

_____; Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru, İstanbul, 1972.

Ahmad, Feroz; Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), İstanbul, 1995.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Ankara, 1976.

Akşin, Sina; Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İstanbul, 1987.

Aldıkaçtı, Orhan; **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, 1982.

Altuğ, Kurtul; **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul 1975.

Arzık, Nimet; **Menderes'i İpe Götürenler**, Ankara, 1966.

Aydemir Şevket Süreyya; **İhtilâlin Mantiğı**, İstanbul, 1993.

_____ ; **İkinci Adam**, C.3, İstanbul, 1968.

_____ ; **Menderes'in Dramı**, İstanbul, 1993.

Aydemir, Talat; **Talat Aydemir'in Hatıraları**, İstanbul, 1968.

Baban, Cihat; **Politika Galerisi, Büstler, Portreler**, İstanbul, 1970.

Bahrampour, Firouz; **Turkey Political and Social Transformation**, Brooklyn, 1967

Başgil, Ali Fuat; **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, 1966.

Belen, Fahri; **Ordu ve Politika**, İstanbul, 1971.

Birand, Mehmet Ali; **Demirkırat (Bir Demokrasinin Doğuşu)**, İstanbul, 1995.

Burçak, Rıfki Salim; **Yassıada ve Öncesi**, Ankara, 1976.

_____ ; **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)**, y.y,1979.

Çavdar, Tefvik; **"Demokrat Parti"**, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Ankara, 1986, C.8.

Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) Tüzüğü, Ankara, 1960.

Erdemir, Sebahat; **Milli Birliğe Doğru**, c.1, y.y, 1961.

Erer, Tekin; **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, 1963.

Erkanlı, Orhan; **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, İstanbul, 1972.

Eroğlu, Hamza; **Türk İnkılap Tarihi**, Ankara, 1990.

Eroğlu, Cem; **Demokrat Parti Tarihi ve İdolojisi**, Ankara, 1990.

Feyzioğlu, Turhan; **Demokrasi ve Diktatörlüğe Dair**, İstanbul, 1957.

Frey, Frederick; **The Turkish Political Elite**, Massachusetts, 1965.

- Gevgilili, Ali; **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, 1987.
- Goloğlu, Mahmut; **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, 1974.
- Güngör, Celalettin; **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, Ankara, 1992.
- Güryay, Tarık; **Bir İktidar Yargılanıyor**, İstanbul, 1971.
- Harris, George S.; **Turkey Copying With Crisis**, Westview Press, London and Sydney.
- İleri, Rasih Nuri; **27 Mayıs Menderes'in Dramı**, İstanbul, 1986.
- İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, I. (1919-1946), İstanbul, 1946,
- İpekçi, Abdi- Coşar, Ömer-Sami; **İhtilâlin İçyüzü**, İstanbul, 1965.
- Karpat, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967.
- Kili, Suna-Gözübüyük, A. Şeref; **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara, 1965.
- Kışlalı, Ahmet Taner; "Parlementonun Yapısal Evriminde Eğitim, Yaş, Cinsiyet Boyutu", **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Ankara, 1976.
- Koçak, Cemil; **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, c. 2, İstanbul, 1996, s. 558.
- Köseoğlu, Talat; **Demokraside Davalarımız**, İstanbul, 1962.
- Kurtul, Altuğ; **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Ankara, 1975.
- Kurucu Meclis İç Tüzüğü**, Ankara, 1961.
- Kurucu Meclis Tarafından Sonuçlandırılmayan Tasarı, Teklif ve Tezkerelerin Özeti**, TBMM, 1961.
- Lewis, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1993.
- Mardin, Şerif ; **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, İstanbul, 1983.
- _____; **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, 1990.
- Milli Birlik Komitesi İç Tüzüğü**, Ankara, 1960.
- Örtülü, Erdoğan; **Üç İhtilâlin Hikayesi**, Ankara, 1966.
- Özbudun, Ergun; **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Ankara, 1983.

Özdemir, Hikmet; **Rejim ve Asker**, İstanbul, 1989.

_____; **Yön Hareketi**, Ankara, 1986.

Server, Feridun; **Anayasalar ve Siyasi Belgeler**, İstanbul, 1962.

Seyhan, Dünder; **Gölgedeki Adam**, İstanbul, 1966.

Shaw Stanford J-Ezel Kural Shaw; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c. 2, İstanbul, 1994.

Sitembölükbaşı, Şaban; **Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)**, Ankara, 1995.

Soysal, Mümtaz; "Kurucular", **Forum**, 1 Ekim 1960.

Soysal, Mümtaz-Sağlam, Fazıl; "Türkiye'de Anayasalar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Ankara, 1986, c.1.

T.C. Kurucu Meclis Albümü, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi İç Tüzüğü, Ankara, 1961.

Token, Füzün Hüsrev; **Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)**, İstanbul, 1965.

Toker, Metin; **Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Regim (1960-1961)**, İstanbul, 1991.

_____; **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, 1970.

Toplu, Abdülhadi; **Anayasada Milliyetçilik Mücadelesi**, Ankara, 1976.

Tunaya, Tarık Zafer; **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, 1980.

Türkeş, Alparslan; **27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler**, İstanbul, 1977.

Weiker, Walter; **1960 Türk İhtilâli**, Çev: Mete Ergin, İstanbul, 1967.

Yalman, Ahmed Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1970)**, c. 4, İstanbul, 1971.

Yiğit, Ali Ata; **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası**, İstanbul, 1992.

Zürcher, Jan Erik; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, 1965.

SÜRELİ YAYINLAR**A. DERGİLER**

- Akis (1960-1961)
- Forum (1960-1961)
- Kim (1960-1961)
- Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (1961)

B. GAZETELER

- Akşam (1960-1961)
- Cumhuriyet (1953 Temmuz, 1960, 1961)
- Dünya (1960-1961)
- Öncü (1961)
- Son Havadis (1960-1961)
- Tanin (1961)
- T.C. Resmi Gazete (1960-1961)
- Ulus (1960-1961)
- Zafer (1961)

EK

EK. I

TEMSİLCİLER MECLİSİ ÜYELERİ

DEVLET BAŞKANINCA SEÇİLEN TEMSİLCİLER

1- Kâzım Orbay, 2 - Abdürrahman Nafiz Gürman, 3- Behçet Kemal Çağlar, 4- Şükûfe Ekitler, 5- Hermina Kalutsyan (Ermeni Cemaatından), 6- Orhan Köprülü, 7- Erol Dilek (Musevi Cemaatından), 8-Orhan Mersinli, 9-Esat Çağa, 10- Kaludi Laskari (Rum Cemaatından).

MİLLÎ BİRLİK ÜYELERİNCE SEÇİLEN TEMSİLCİLER

1-Raif Aybar, 2-Adnan Başer, 3- Remziye Baturbaygil, 4-Fahri Belen, 5-Nihat Reşat Belger, 6-Hakkı Kâmil Beşe, 7-Rauf Gökçen, 8-Ferruh Güven, 9- Münci Kapani, 10-Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 11-Alp Kuran, 12-Zekâi Okan, 13-Abdülkadir Okyay, 14-Ragıp Sarıca, 15-Necip San, 16-Avni Başman, 17-Kemal Türkoğlu, 18-Hıfzı Veldet Velidedeoğlu.

4 OCAK 1961'DEKİ BAKANLAR KURULU ÜYELERİ

1 - Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel (M.B.K.), 2-Devlet Bakanı ve Başbakan Yard. Fahri Özdilek (M.B.K.), 3- Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu (Dışardan), 4-Devlet Bakanı Nasır Zeytinoğlu (Dışardan), 5-Adalalet Bakanı Amil Artüs (Dışardan), 6-Millî Savunma Bakanı Hüseyin Ataman (Dışardan), 7-İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu (Dışardan), 8-Dışişleri Bakanı Selim Sarper (Dışardan) 9-Maliye Bakanı Kemal Kurdaş (Dışardan), 10-Millî Eğitim Bakanı Prof. Bedrettin Tuncel (Dışardan) 11-Bayındırlık Bakanı Mukbil Gökdoğan (Dışardan) 12-Ticaret Bakanı Mehmet Baydur (Dışardan) 13-Sağlık Bakanı Ragıp Üner (Dışardan) 14-Gümrük ve Tekel Bakanı Osman Fethi Aşkın (Dışardan), 15-Tarım Bakanı Osman Tosun (Dışardan), 16-Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay (M.B.K.), 17-Çalışma Bakanı Raşit Beşerler (Dışardan), 18-Sanayi Bakanı Şahap Kocatopçu (Dışardan), 19-Basın Yayın Bakanı Ahmet Yıldız (M.B.K.), 20-İmar ve iskan Bakanı Fehmi Yavuz (Dışardan).

İLLER TEMSİLCİLERİ

1-Adana: Gülek Kasım, 2-Adıyaman: Özbey Mehmet, 3-Afyon: Yılmaz Asım, 4-Ağrı: Türkmen Salih, 5-Amasya: Demiray Ahmet, 6-Ankara: Doğan Avni, Erkut Halil

Sezai, Bekata Hıfzı Oğuz, 7-**Antalya**: Aksoy Muammer, 8-**Artvin**: Alparslan Fehmi, 9-**Aydın**: Akçasu Necmi, 10-**Bahkesir**: Demircioğlu Nefi, 11-**Bilecik**: Çakıroğlu İsmail Selçuk, 12-**Bingöl**: Yavuz Cemal, 13-**Bitlis**: Geboloğlu Cevdet, 14-**Bolu**: Baltacıoğlu Zeki, 15-**Burdur**: Otan Hüseyin, 16-**Bursa**: Öktem İbrahim, 17-**Çanakkale**: Elmas İmadettin, 18-**Çankırı**: Erkan A. Ferhan, 19-**Çorum**: Ercan Abdullah, 20-**Denizli**: Cengiz Hızır, 21-**Diyarbakır**: Pirinçcioğlu Vefik, 22-**Edirne**: Bilgen Süleyman, 23-**Erzincan**: Bayındır Rauf, 25-**Erzurum**: Dursunoğlu Cevat, 26-**Eskişehir**: Eğin Şerafettin Yaşar, 27-**Gaziantep**: Göğüş Abdülkadir, 28-**Giresun**: Zaimoğlu Kenan Galip, 29-**Gümüşhane**: Sarginalp Nihat, 30-**Hakkâri**: Erdinç Sait, 31-**Hatay**: Hocaoglu Ahmet Sırrı, 32-**Isparta**: Ergun Tahsin, 33-**İçel**: Elgün Mehmet Fehmi, 34-**İstanbul**: Engin Lütfü, Tunaya Tarık Zafer, Gürler Şahap, 35-**İzmir**: Adalan Şevket, Çağatay Nazif, 36-**Kars**: Atalay Sırrı, 37-**Kastamonu**: Toközlü M.Adil, 38-**Kayseri**: Göker Mehmet, 39-**Kırklareli**: Altuğ Abdurrahman, 40-**Kırşehir**: Erdem M.Sami, 41-**Kocaeli**: Sürmen Mustafa, 42-**Konya**: Binekli Mustafa, Özfaik Fakih, 43-**Kütahya**: Çini Rifat, 44-**Malatya**: Aykurt Nurettin, 45-**Manisa**: Hatipoğlu Şevket Raşit, 46-**Maraş**: Şişman Mehmet, 47-**Mardin**: Dizdaroğlu Vahap, 48-**Muğla**: Serim Etem, 49-**Muş**: Abdülhadi Toplu, 50 - **Nevşehir**: Tekiner Zeki, 51 - **Niğde**: Ulusoy Hüseyin, 52 - **Ordu**: Güley Ferda, 53 - **Rize**: Kumbasar Mehmet Ali, 54 -**Sakarya**: Alican Ekrem, 55 - **Samsun**: Işıtan Rıza, 56 -**Siirt**: Aydın Cevdet, 57 - **Sinop**: Batur Suphi, 58 - **Sivas**: Günaltay Şemsettin, 59 - **Tekirdağ**: Öztrak Orhan, 60 - **Tokat**: Arıkan Vedat, 61 - **Trabzon**: Eyüboğlu Cemal Reşit, 62 - **Tunceli**: Bora Arslan, 63- **Urfa**: Gerger Vasfi, 64- **Uşak**: Akbıyıkoglu Ali Rıza, 65 - **Van**: Melen Ferit, 66 - **Yozgat**: Sungur Celâl, 67- **Zonguldak**: Duman Necati

SİYASİ PARTİLER TEMSİLCİLERİ

I- Cumhuriyet Halk Partisi:

1- İnönü İsmet, 2 - Aksal İsmail Rüştü, 3 - İnönü Şefik, 4 - Bayazıt Kemali, 5 - Güneş Turan, 6 - Ecevit Bülent, 7 - Yetkin Nüvit, 8 - Kabadayı İhsan, 9 - Akan Atalay, 10 - Müezzinoğlu Ziya, 11 - Göle Turgut, 12 - Günaltay Şemseddin, 13 - Paksüt Emin, 14 - Soysal Mümtaz, 15 -Avcıoğlu Doğan, 16 - Karal Enver Ziya, 17 - Baykam Suphi, 18 - Barlas Cemil Sait, 19 - Baban Cihat, 20 - Karaosmanoğlu Fevzi Lütfi, 21 - Kurutluoğlu Sahir, 22 - Aksoley Mebrure, 23 - Alişiroğlu Osman, 24 - Hazer Mehmet, 25 - Omay İbrahim Saffet, 26 - Dicleli Vedat, 27 - Tüzel Cafer, 28 - Ergin Feridun, 29 -Sağiroğlu

Adil, 30 - Ödül Atıf, 31 - Çoşkun Alev, 32 -Aysan Şevki, 33 -Burak Ratip Tahir, 34 - Orhun Hamdi, 35 - Yıldırım Cemal, 36 - Kumrulu Zeki, 37 - Siren Celâl Sait, 38 - Egeli Yusuf Adil, 39 - Ergin Sait Naci, 40 - Kitapçı Şahap, 41 - Nalbantoğlu Fazıl, 42 - Soysal Emin, 43 - Yazır Bahri, 44 - Özdenoğlu Şinaşı, 45 - Kırca Çoşkun, 46 - Eroğlu Hamza, 47 - Yurdakul Danış, 48 - Onat Arif Hikmet, 49 - Yurdabayrak Avni.

II- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi:

1 - Bölükbaşı Osman, 2 - Oğuz Ahmet, 3 - Arna Fuat, 4 - Tahtakılıç Ahmet, 5 - Ardıçoğlu Nurettin, 6 - Esengin Kenan, 7 - Kafı Kadircan, 8 - Öztürk Seyfi, 9 - Başaran Kâmil , 10 - Tengnişenk Yusuf Kemal, 11 - Kök Enver, 12 - Aldoğan Sadık, 13 - Bilgin Ahmet, 14 - Kepir Mustafa, 15 - Çolakoğlu M. Bahri, 16 - Yörük Abdülhak Kemal,, 17 - Özmen Halil, 18 - Ergönenç Alaettin, 19 - Altınsoy Mehmet, 20 - Tokbey Sadettin, 21 - Sökmen Enver, 22- Dağlı Hâzım , 23 - Yücebilgin Yusuf Ziya, 24 - Koperler Tevfik Kâmil, 25 - Köseoğlu Ahmet.

DiĞER TEŞEKKÜLLER TEMSİLCİLERİ

I - Barolar Temsilcileri:

1- Küley Mün, 2 -Giritli İsmet, 3 - Feyzioğlu Yavuz, 4 - Şevket Asbusoğlu, 5 - Selekler Hulusi, 6 - Kırker Enver.

II - Basın Temsilcileri:

1 -Taşman Derviş Sami, 2 - Savaş Selami, 3 - Güven Ferit Celâl 4 - Göğüş Ali İhsan, 5 - Esen İlhan, 6 - Coşar Ömer Sami, 7 - Babür Ardahan, 8 - Gençosman Kemal Zeki, 9 - Soysal İlhami, 10 -Öymen Altan, 11 - Ekşi Oktay, 12 -Bakşık Şeref.

III - Eski Muharıpler Temsilcileri:

1 - Boransü Etem, 2 - Önalp A. Halim.

IV - Esnaf Teşekkülleri Temsilcileri:

1 - Tez Hasan, 2 - Çapçı Naim, 3 - Özkol Mazhar, 4 - Soyer Veysel, 5 - Şener Ahmet, 6 - Vardarlı Adil.

V - Gençlik Temsilcileri:

1 - Onur Hüseyin.

VI - İşçi Sendikaları Temsilcileri:

1 - Karasan Ömer, 2 - Akyüz Kerim, 3 - İnan İsmail, 4 - Çullu Tekin, 5 - Ersoy Bahir, 6 - Şakir Feridun.

VII - Odalar Temsilcileri:

a) Ticaret ve Sanayi Odaları Temsilcileri:

1 - Çelikbaş Fethi, 2 - Soyer Dünder, 3 - Köksal Feyyaz, 4 - Zamangil Cahit.

b) Mimar ve Mühendisler Odası Temsilcileri:

1 - Koperler Danış, 2 - Üstün Feridun.

c) Tabibler Birliği Temsilcileri:

1 - Pamir Fikret, 2 - Karamüftüoğlu Yekta.

VIII - Öğretmenler Teşekkülü Temsilcileri:

1 - Şener Ahmet, 2 - Karamüftüoğlu Ahmet, 3 - Ertanık Adnan, 4 - İpşiroğlu Abdullah, 5 - Erel Ali, 6 - Doğukan Suphi Rıza.

Veteriner Hekimleri Derneği:

1 - Pamukçu Mahir.

X - Üniversiteler:

1 - Turhan A. Vahit, 2 - Feyzioğlu Bedii, 3 - Birand Lütfü, 4 - Fırat Fehim, 5 - Karafakioğlu Bedri, 6 - Binark Hikmet, 7 - Savcı Bahri, 8 - Bilge Necip, 9 - Erençin Zihni, 10 - Baykal Bekir Sıtkı, 11 - Feyzioğlu Turhan, 12 - Ulutaş İsmail.

XI - Yargı Organları:

a) Sayıştay:

1 - Gürün Muhittin, 2 - Ogat İhsan

b) Danıştay:

1 - Senil İbrahim, 2 - Tönük Vecihi, 3 - Göksu Rıza, 4 - Kümbetlioğlu Hikmet.

c) Yargıtay:

1 - Akatlı Lüfi, 2 - Tüzemen Ekrem, 3 - Perk Hayrettin Şakir, 4 - Ergüvendi Nedim.

d) Başbakanlık Yüksek Murakabe Heyeti:

1 - Kınık Nuri.

